

МЕЃУНАРОДНО НАУЧНО СПИСАНИЕ

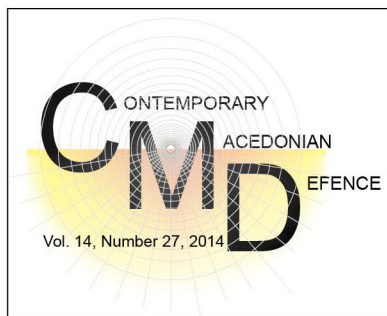
СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

27

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

27

VOL. XIV
СКОПЈЕ

ДЕКЕМВРИ 2014

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА	Год.	Број	Стр.	Скопје
CONTEMPORARY MACEDONIAN DEFENCE	14	27	1-110	2014
	Vol.	No	pp	Skopje

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

СОВРЕМЕНА ОДБРАНА **CONTEMPORARY
MACEDONIAN DEFENCE**

ISSN 1409-8199
e-ISSN 1857-887X

Година 14, бр. 27, декември 2014 / Vol. 14, No. 27, December 2014

Skopje
December 2014

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

Издавач:

МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Министерство за одбрана

„СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА“

„Орце Николов“ 116 1000 Скопје

Телефони: 02 3128 276, 02 3113 527

Интернет адреса:

WEB на Министерството за одбрана:

<http://www.morm.gov.mk/sovremena-makedonska-odbrana/>

Списанието излегува два пати годишно.

ISSN 1409-8199

Скопје, декември 2014 година

Сите права се резервирани

Се забранува репродуцирање на публикацијата и нејзините делови, како и нивно трансформирање во разни медиуми: електронски, магнетни ленти, механичко фотокопирање, снимање и друго, без писмено одобрение на издавачот и авторите.

CONTEMPORARY MACEDONIAN DEFENCE

Publisher:

MINISTRY OF DEFENCE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Ministry of Defence

„CONTEMPORARY MACEDONIAN DEFENCE“

„Orce Nikolov“ 116 1000 Skopje

Tel.: 02 3128 276, 02 3113 527

Internet adress:

WEB of the Ministry of Defence:

www.morm.gov.mk/contemporary-macedonian-defence/

The magazine published twice a year

ISSN 1409-8199

Skopje, December, 2014

All rights reserved

No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means: electronic, electrostatic, magnetic tape, mechanical photocopying, recording or otherwise, without permission in writing from the publisher and authors.

СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА

МЕЃУНАРОДНО НАУЧНО СПИСАНИЕ НА
МИНИСТЕРСТВОТО ЗА ОДБРАНА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Д-р *Зоран* ЈОЛЕВСКИ, *претседател на Издавачкиот совет*
Доц. д-р *Александар* ГЛАВИНОВ, *полковник, главен и одговорен уредник*
Доц. д-р *Мухамет* РАЦАЈ, *бригаден генерал, заменик-главен и одговорен уредник*

ИЗДАВАЧКИ СОВЕТ

Проф. д-р *Орце* ПОПОВСКИ, *полковник, Воена академија, Скопје*
Проф. д-р *Росе* СМИЛЕСКИ, *полковник, Воена академија, Скопје*
Проф. д-р *Митко* КОТОВЧЕВСКИ, *Институт за безбедност, одбрана и мир, Филозофски факултет, Скопје*
Проф. д-р *Томе* БАТКОВСКИ, *Факултет за безбедност, Скопје*
Проф. д-р *Методи* ХАЏИ-ЈАНЕВ, *полковник, Воена академија, Скопје*
Проф. д-р *Билјана* ВАНКОВСКА, *Институт за безбедност, одбрана и мир, Филозофски факултет, Скопје*
Проф. д-р *Цане* МОЈАНОСКИ, *Факултет за безбедност, Скопје*
Доц. д-р *Фердинанд* ОЦАКОВ, *Министерство за одбрана на РМ*
Доц. д-р *Ненад* ТАНЕСКИ, *потполковник, Воена академија, Скопје*
Доц. д-р *Жанет* РИСТОСКА, *Министерство за одбрана на РМ*
Д-р *Урим* ВЕЈСЕЛИ, *Центар за управување со кризи*

МЕЃУНАРОДЕН УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

Проф. д-р *Лидија* ГЕОРГИЕВА, *Република Македонија, претседател*
Проф. д-р *Арта* МУСАРАЈ, *Република Албанија*
Проф. д-р *Николај* ПАЛАШЕВ, *Република Бугарија*
Проф. д-р *Митко* КОТОВЧЕВСКИ, *Република Македонија*
Проф. д-р *Зоран* ДРАГИШИЌ, *Република Србија*
Доц. д-р *Абас* ЛЕШИ, *бригаден генерал, Република Албанија*
Доц. д-р *Ерик* КОПАЧ, *Република Словенија*
М-р *Лоренцо* ХИПОНИА, *САД*

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

Проф. д-р *Зоран* НАЦЕВ, *Институт за безбедност, одбрана и мир, Филозофски факултет, Скопје*
Проф. д-р *Билјана* КАРОВСКА АНДОНОВСКА, *ФОН Универзитет*
Проф. д-р *Ризван* СУЛЕЈМАНИ, *Државен универзитет – Тетово*
Проф. д-р *Тони* МИЛЕСКИ, *Институт за безбедност, одбрана и мир, Филозофски факултет, Скопје*
Проф. д-р *Оливер* БАКРЕСКИ, *Институт за безбедност, одбрана и мир, Филозофски факултет, Скопје*
Проф. д-р *Драге* ПЕТРЕСКИ, *полковник, Воена академија, Скопје*
Доц. д-р *Ненад* ТАНЕСКИ, *потполковник, Воена академија, Скопје*
Доц. д-р *Александар* ГЛАВИНОВ, *полковник, Воена академија, Скопје*
Доц. д-р *Димче* ПЕТРОВСКИ, *генерал-мајор, ГШ на АРМ*
Доц. д-р *Атанас* КОЗАРЕВ, *ЕУРМ, Скопје*
Доц. д-р *Жанет* РИСТОСКА, *Министерство за одбрана на РМ*

В.Д. секретар и лектура: *доц. д-р Жанет* РИСТОСКА
Технички уредник: *Билјана* ИВАНОВА
Компјутерска подготовка: *Александар* АТАНАСОВ

CONTEMPORARY MACEDONIAN DEFENCE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF
THE MINISTRY OF DEFENCE OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Dr. Zoran JOLEVSKI, *President of the Publishing Board*
Doc. Dr. Aleksandar GLAVINOV, Colonel, *Editor-in-Chief*
Doc. Dr. Muhamet RACAJ, Brigadier General, *Deputy Editor-in-Chief*

PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Orce POPOVSKI, Colonel, *Military Academy, Skopje*
Prof. Dr. Rose SMILESKEI, Colonel, *Military Academy, Skopje*
Prof. Dr. Mitko KOTOVCEVSKI, *Institute for Security, Defence and Peace, Faculty of Philosophy, Skopje*
Prof. Dr. Tome BATKOVSKI, *Faculty for Security, Skopje*
Prof. Dr. Metodi HADZI-JANEV, Colonel, *Military Academy, Skopje*
Prof. Dr. Biljana VANKOVSKA, *Institute for Security, Defence and Peace, Faculty of Philosophy, Skopje*
Prof. Dr. Cane MOJANOSKI, *Faculty for Security, Skopje*
Doc. Dr. Ferdinand ODZAKOV, *Ministry Of Defence of RM*
Doc. Dr. Nenad TANESKI, *Lieutenant Colonel, Military Academy, Skopje*
Doc. Dr. Zhanet RISTOSKA, *Ministry Of Defence of RM*
Dr. Urim VEJSELI, *Crisis Management Center, Skopje*

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Lidija GEORGIEVA, Republic of Macedonia, *President*
Prof. Dr. Arta MUSARAJ, Republic of Albania
Prof. Dr. Nikolaj PALASHEV, Republic of Bulgaria
Prof. Dr. Mitko KOTOVCEVSKI, Republic of Macedonia
Prof. Dr. Zoran DRAGISHIC, Republic of Serbia
Prof. Dr. Abaz LLESHI, Brigadier General, Republic of Albania
Doc. Dr. Erik KOPAC, Republic of Slovenia
MA Lorenzo HIPONIA, USA

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Zoran NACEV, *Institute for Security, Defence and Peace, Faculty of Philosophy, Skopje*
Prof. Dr. Biljana KAROVSKA ANDONOVSKA, *FON University*
Prof. Dr. Rizvan SULEJMANIU, *State University of Tetovo*
Prof. Dr. Toni MILESKEI, *Institute for Security, Defence and Peace, Faculty of Philosophy, Skopje*
Prof. Dr. Oliver BAKRESKI, *Institute for Security, Defence and Peace, Faculty of Philosophy, Skopje*
Prof. Dr. Drage PETRESKI, Colonel, *Military Academy, Skopje*
Doc. Dr. Nenad TANESKI, Lieutenant Colonel, *Military Academy, Skopje*
Doc. Dr. Aleksandar GLAVINOV, Colonel, *Military Academy, Skopje*
Doc. Dr. Dimche PETROVSKI, Major-General, *GS of the ARM*
Doc. Dr. Atanas KOZAROV, *EURM, Skopje*
Doc. Dr. Zhanet RISTOSKA, *Ministry Of Defence of RM*

Acting Secretary: Doc. Dr. Zhanet RISTOSKA
Graphic Designer & Editor: Biljana IVANOVA
Technical Editor: Aleksandar ATANASOV
Proofreading and Editing: MA Elena TRAJANOVSKA

СОДРЖИНА:

Александар ГАЛВИНОВ ПРЕДГОВОР	9
Лидија ГЕОРГИЕВА РАЗРЕШУВАЊЕ И УПРАВУВАЊЕ СО КОНФЛИКТИ: КРИТИЧКИ ПРИСТАП	11
Росе СМИЛЕСКИ, Зоран НЕШКОСКИ АНАЛИТИЧКИ ОСВРТ ЗА БРОЈОТ НА ПОЖАРИТЕ И ЕКСПЛОЗИИТЕ НА ТЕРИТОРИЈАТА НА ГРАД СКОПЈЕ ЗА 2009 И 2010 ГОДИНА	19
Мухамет РАЦАЈ, Ивица ДАНЕВСКИ ПАКТОТ ЗА СТАБИЛНОСТ – ОДРАЗ НА ПОЛИТИЧКАТА ВОЛЈА НА МЕЃУНАРОДНАТА ЗАЕДНИЦА	33
Ненад ТАНЕСКИ, Борче ЧАМИНСКИ ГЕОПОЛИТИЧКОТО ЗНАЧЕЊЕ И ЗАШТИТАТА НА ЕНЕРГЕТСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ОД АСИМЕТРИЧНИ ЗАКАНИ	45
Тања МИЛОШЕВСКА, Ненад ТАНЕСКИ ТЕРОРИСТИЧКО НАСИЛСТВО И УЛОГАТА НА МЕДИУМИТЕ	57
Оливер БАКРЕСКИ ЈАВНАТА ПРИВАТНА ДИХОТОМИЈА КАКО ВАРИЈАБЛА КОЈА ГИ ОЦРТУВА ПОЛИТИЧКО-БЕЗБЕДНОСНИТЕ РЕЛАЦИИ	69
Тони НАУМОВСКИ, Ванчо КЕНКОВ КОНЦЕПТОТ И ПРИОРИТЕТИТЕ НА САЈБЕР-ОДБРАНАТА	81
Зоран ЈЕФТИЌ, Елизабета РИСТАНОВИЌ МЕДИЦИНСКА НЕГА НА МАСОВНИ СПОРТСКИ НАСТАНИ КАКО МОДЕЛ ЗА УСПЕШНА ЦИВИЛНО-ВОЕНА СОРАБОТКА	91
Методија ДОЈЧИНОВСКИ, Фердинанд ОЦАКОВ СПЕЦИФИЧНОСТИ НА ТЕРОРИЗМОТ ВО ПЕРИОДОТ НА ПОДГОТОВКА ЗА НЕГОВО ИЗВРШУВАЊЕ	105

Почитувани,

Пред Вас е новиот број на меѓународното научно списание „Современа македонска одбрана“, списание од областа на безбедноста, одбраната, воените и воено-техничките науки. Списанието кое го издава Министерството за одбрана на Република Македонија во континуитет опстојуваи веќе 15 години.

Од далечната 1999 година до денес во рамките на ова списание беа објавувани научни и стручни трудови од реномирани автори кои се занимаваат со проблематиката на одбраната и безбедноста од најразлични аспекти. Придонесот на едно вакво списание за развој на научната мисла и теорија од областа на одбраната е несомнен, но исто така е значајно што давајќи им можност на експертите преку едно вакво списание да се произнесуваат во јавноста, се овозможува да се изнаоѓаат и имплементираат и конкретни и практични решенија за унапредување на системот на одбраната на Република Македонија.

Ќе потсетам дека списанието од стручно научно-теоретско списание денес ги има атрибутите на современо меѓународно научно списание, што значи дека е класифицирано во неколку меѓународни класификациски системи и библиотечни бази, со што се здобива со една нова димензија и им дава можност на авторите да се претстават и во меѓународни рамки, да се споделат научните и практични искуства на едно повисоко ниво.

Воената академија „Генерал Михаило Апостолски“ - Скопје како дел од Министерството за одбрана и единствена воена високо-образовна и научна институција во Република Македонија успешно ја остварува својата основна задача: да школува, оспособува и усовршува кадар за потребите на: МО, АРМ, Системот за управување со кризи, Системот за заштита и спасување и да се занимава со научно-истражувачка работа за потребите на одбраната согласно со закон. Нејзините професори и кадри се создавачи на најзначајните научни придонеси во областа на воените науки, одбраната и безбедноста на нашата земја. Наставниците на Воената академија се носители на разни научноистражувачки и развојни проекти, чии резултати се користат за унапредување на наставната и апликативната активност на самата Академија, како и широко во земјата и во странство.

Како главен и одговорен уредник на меѓународното научно списание „Современа македонска одбрана“ и како професор и офицер кој целата своја професионална кариера ја изградил во рамките на Армијата на Република Македонија и Воената академија, убеден сум дека во периодот што следува, во соработка со наставно-научниот кадар од Академијата и останатите високо образовни институции во државата, на достоинствен начин ќе успеам да го одржам и доизградам квалитетот и реномето на списанието.

Полковник д-р Александар Главинов, доцент
Главен и одговорен уредник на
„Современа македонска одбрана“

РАЗРЕШУВАЊЕ И УПРАВУВАЊЕ СО КОНФЛИКТИ: КРИТИЧКИ ПРИСТАП

Лидија ГЕОРГИЕВА¹

***Апстракт:** Повеќе од две декади академските и политичките заедници прават обиди во дебатата која е во подем, да се воспостави заедничка основа во однос на можните и успешни пристапи за постстуденовоените конфликти, што не е едноставно. Иако овие дебати сè уште се отворени, особено во поглед на скоро пројавените нестабилности и конфликти (Авганистан, Иран, Сирија, Украина), сè уште нема јасни погледи или заемно прифатливо разбирање за ефикасни решенија. Така, од почетокот на 90-тите години на дваесеттиот век, како резултат на поширокото сфаќање дека поголеми напори можат и треба да се преземат во однос на спречувањето на насилството на Балканот и пошироко, во други региони, доминираше интензивна и влијателна дебата за превенција на конфликтите и превентивната дипломатија. Потоа, по долгогодишните меѓународни напори за градење на мирот и градење држави и дебатите околу овие прашања, стана сè поочигледно дека има повеќе простор за критика отколку за задоволство. Овој текст ќе ги анализира теориските дебати и концепциските дилеми кои се однесуваат на меѓународното разрешување на конфликти, кои резултираа во самокритичност кон политиката и инструментите на либералното градење на мирот. Кон тоа, текстот ќе се осврне на придонесот на поновите дебати за управување со мирот преку кои се прават обиди во дискусиите да се вклучи и да се концептуализира т.н. „нагорен“ пристап или локална перспектива за управување со мирот. Целта на овој текст е да придонесе кон дебатата како да се разбере концептуалната и практичната комплексност на конфликтите и да се разбере влијанието на постоечката критичка дебата.*

Клучни зборови: разрешување конфликти, управување со мирот,

Вовед

Во последните две декади станавме сведоци на појава и ескалација на конфликти ширум светот (Themnér and Wallenstein, 2014). Како резултат на тоа, бројни истражувачки и политички центри ги пренасочија своите приоритети кон проекти и прибирање на податоци кои ќе придонесат за посоодветно да се разбереат конфликтите и насилството. Иако периодот на последната декада од дваесеттиот век се очекуваше да биде помалку насилен и турбулентен,

¹ Авторот е редовен професор на Институтот за безбедност, одбрана и мир при Филозофскиот факултет во Скопје, УКИМ

анализите и податоците, сепак одат во прилог на општото мислење, дека ова е најнасилниот период по завршувањето на Втората светска војна (СИПРИ).

Разрешувањето на конфликти и управувањето со конфликтите станаа важни теми на агендите на различни меѓународни организации и институции, како владини така и невладини. Тоа се случи како потреба, имајќи предвид дека традиционалното управување со конфликтите од периодот на Студената војна помеѓу глобалните и регионални сили треба да се адаптира кон новите безбедносни опкружувања, исполнето со нетрадиционални закани и предизвици за безбедноста (Deutsch, Coleman and Marcus, 2006). Еден од можните одговори кон ваквите предизвици беше препознаен во политиката и инструментите на меѓународните организации за менаџирање на кризи кои, исто така, беа присилени да ги приспособат своите пристапи за справување со насилните конфликти.

Паралелно со концептот за управување со конфликти како непосреден одговор за деескалација на конфликтите беше употребуван и концептот за управување со кризи. Од теориска перспектива, управувањето со конфликтите се дефинира од различни позиции (Ramsbotham, Woodhouse and Miall, 2006). Иако беа и се уште се присутни очигледни разлики во однос на тоа што опфаќаат активностите кои се ангажираат во текот на циклусот на конфликтот, две генерални позиции го опишуваат управувањето на конфликтите како политика и инструмент со кој се дејствува во непосреден случај на организирано насилство и негова ескалација (потесно гледиште) и второто, кое се залага за пошироко разбирање на управувањето со конфликтите според кое тоа не се потпира само на политика и инструменти кои треба да го деескалираат насилството и да ги раздвојат учесниците во конфликтот, туку да се справат со различни аспекти на комплексната конфликтна ситуација, ставовите и перцепциите.

Овие залагања беа препознаени преку интензивниот академски интерес, концептуализација на превенцијата и на раното предупредување. Така, Гур разви модел со кој ќе може да се идентификуваат и да ги следат етнополитичката мобилизација и конфликтите (Gurr, 1993), додека Кармент (Carment, 2009), покрај концептуално разјаснување на превенцијата на конфликтите, воспостави и проект со кој можат да се поткрепат теориските претпоставки за неуспешни и ранливи држави. Интервенциите во конфликтите во државите од поранешна Југославија, исто така беа користени како случаи за анализа и одмерување како различни фактори како етницитетот, религијата, идентитетот, влијаеја врз ескалација на конфликтите. Квантитативните и квалитативните истражувања, особено оние во Стокхолмскиот институт за истражување на мирот и Универзитетот од Упсала, даваат преглед на фреквенцијата и на интензитетот на конфликтите со употреба на бројни индикатори (Wallensteen and Johansson, 2014).

Иако според бројни експерти и истражувачи од областа на студиите за мир и конфликти, превенцијата на конфликти треба да биде централен концепт во поглед на практикување и на анализи, истиот ентузијазам не е споделен и од страна на политичарите во рамките на меѓународните институции или на државите. Во моментов, над 4000 статии се појавуваат на страната на НЈТ, кои на некој начин употребуваат термин превенција на конфликти. Наместо тоа, управувањето со конфликтите како поширок и посеопфатен концепт е пренесен во тесната дефиниција на управување со кризите, којашто најчесто е применувана како интервенција во услови на криза и краткотраен ангажман. Воениот кризен менаџмент најчесто стана употребуван инструмент за деескалација на конфликтите, а во некои ситуации и неопходен инструмент пред да може да започне каква било стратегија за градење мир. Од перспектива на речиси дваесет години меѓународно управување со конфликтите, стана очигледно дека доцните интервенции, а често и неинтервенирањето, се доминантни стратегии во комплексното безбедносно опкружување. Анализите на СИПРИ покажуваат дека 2011 година е пресек

на период на интензивирање на управување со конфликтни операции за зачувување со мир, додека по 2011 година се бележи опаѓање како резултат на неколку фактори: намален интерес на владите за учество во мисии, финансиска криза и намалување на буџетите и зголемување на инструменти за невоени-цивилни аспекти на операциите.

Во однос на претходните констатации за неефикасноста на меѓународното управување со мирот, оптимистички може да звучи дека голем број истражувачи и академски работници стануваат критични во однос на концептите кои се дефинирани и на политиката за нивна имплементација за време на претходниот период. Ричмод укажува на неопходноста да се преиспита односот и сфаќањето за мирот во рамките на теоријата за меѓународните односи. Според него, досегашното потпирање на внатрешен и насилен или на меѓународна институционализација, реформи и условување, треба да се заменат со „мировна формација“, која се спротивставува на претходните. Тој тврди дека без да се има посоодветно разбирање за различните и честопати критични актери вклучени во формирањето на мирот, државите, кои настануваат по формирање на држави ќе останат такви какви што се, неуспешни според формата, затоа што се формирани врз надворешни модели, легитимитет и норми, а не врз околностите, критичката и еманципирачка епистемологија на мирот. Во таа насока, овој текст ги анализира теориските и практичните дилеми во однос на употребата на различни стратегии за управување со мирот по постконфликтна средина.

Конфликтите и дилемите со управувањето

Може да се констатира дека се располага со екстензивно искуство, знаење и научени лекции во однос на меѓународното разрешување конфликти во последните две декади. Основна претпоставка во таа насока е дека големиот број конфликти кои ескалираа во последните 20 години беа разрешувани преку заемно преговарање како поддржани од миротворни стратегии за градење мир. Литературата која се однесува на конфликтите, управувањето со конфликтите, е бројна но може да се формулира единствено стојалиште за дефинициите и опфатот. Разбирањето на Сендол е дека „управувањето со конфликтите треба да биде за начините на кои страните се обидуваат да се справат со конфликтите“ (Sandole 1993:6). Тој тврди дека поедноставеното гледиште на управувањето со конфликтите ги замаглува процесите и односите на моќ. Сепак, управувањето со конфликтите не се однесува само за справувањето со конфликтот, тоа се однесува и на проблемот дали справувањето со конфликтот е со натпреварување или со насилство, или е ненасилно и кооперативно. Од друга страна, управувањето со конфликтите претставува напор кон намалување, ограничување или отстранување на нивото, обемот и интензитетот на насилството во конфликтот и градење на структура во која намерата да се посегне по насилство во идни конфликти може да биде под контрола (Melin, 2014).

Едно од најважните прашања во таа насока би требало да биде како да се справиме со различни форми и интензитет на насилство, во ситуации на конфликт. Ова би значело дека во услови после очигледен неуспех со превенција на конфликти, управувањето со конфликтот би бил најдиректен инструмент за справување со различни форми на насилство, а ќе се реализира преку унилатерални, билатерални или мултилатерални стратегии. Посебно внимание и интерес, но и критичка

анализа и преиспитување во изманатите години предизвикаа унилатералните и мултилатералните стратегии, пред сè интервенциите и градењето на мирот, како и преговарањето и медијацијата, како што беше во случаите со Босна и Херцеговина, Косово, Македонија или конфликтите во другите региони.

Покрај овие се појавија и други концепти кои го предизвикуваа мислењето дека управувањето со конфликтите, успешна политика и средство, со тврдењето дека наместо за разрешување на односите на моќ помеѓу страните во конфликт, треба да се насочиме кон разрешување или трансформирање на конфликтот. Рамбсботам смета дека управувањето со конфликтите е дел од разрешувањето и дека намерата му е да се надмине очигледното „одгоре“ или надворешно разбирање и пристап кон конфликтната ситуација, при што се нема соодветно знаење и разбирање за основните причини за конфликтот.

Претходно споменатите пристапи не би биле доволно јасни доколку не се погледне кон тензиите кои произлегуваат од концептите за разрешување конфликти, трансформација на конфликти и управување со конфликти. Генерален заклучок во таа насока би било дека сè уште има постојана тензија помеѓу академските работници и експертите кои ги застапуваат своите тврдења дека едниот концепт е посоодветен, а другиот има недостатоци. Дебатата помеѓу научниците од областа на разрешување конфликти (Ramsbotham, Woodhouse and Miall, 2006) и останатите се движи кон објаснувањето дека управувањето со конфликтите е повеќе ориентирано кон интервенциски пристап и фокусирано кон контрола на конфликтот, а ги занемарува основните причини за конфликтот. Поновите дебати се ориентирани кон т.н. трансформација на конфликтите кој е, или кој би требало да биде почувствителен пристап во одос на развојниот циклус на конфликтот. Ледерах дава комплексна дефиниција на трансформацијата, која подразбира разбирање на социјалните конфликти, како форма која еволуира и предизвикува промени на индивидуално ниво, во однос на релациите, структурните и културните димензии на човековото искуство. Трансформацијата треба да предизвика конструктивни процеси во секоја од овие димензии, додека според Ледерах, справувањето со релациите во поширока рамка на конфликтот би требало да претставува поефикасна стратегија (Ledersach 2003).

Врз основа на овие концепти, разрешување конфликти, управување со конфликти и трансформација на конфликти, сведоци сме на примена на инструменти и средства во конфликтните зони, и тоа првенствено од т.н. трета страна. Тоа вклучува различни мисии и операции за градење или зачувување на мирот, дипломатија и медијација, интервенции, санкции и др. Од аспект на операционално ниво, овие пристапи се нарекуваат и мултидимензионално разрешување на конфликти и вклучува модели за рано предупредување, миротворство, превентивна дипломатија, чување на мирот, градење на мирот и операции за присила кон мир. Во изминатиот период беа иницирани различни мисии кои имаа цел да се справат со комплексните аспекти на постконфликтните предизвици и беа насловени како мултидимензионални. Се покажа дека „долгорочните напори во постконфликтна средина, вклучително и разоружувањето, враќање на бегалците, воспоставување на редокот, набљудување

избори, заштита на човекови права, реформи и градење институции на власт, се многу комплексни и бараат голем ангажман (Richmond 2001: 10-11).

Иако може да се издвои заеднички став дека мултидимензионалните мисии и операции се исклучително скапи и бараат сериозен ангажман, сепак не може да се дојде до заеднички став, колку и дали овој вид на интервенции се успешни. Доколку го издвоиме мислењето на претставници на меѓународни организации и нивните официјални ставови за ефикасноста и успешноста на распоредените и завршените мисии, информациите кои се важни и придонесуваат како да се анализира и да се измери влијанието на овие стратегии врз динамиката на конфликтите, може да се добијат од квантитативните податоци и квалитативните анализи. Сепак, како и во случај на концепциската неусогласеност, присутна е дебата и критицизам, и во однос на обидите и ставовите дека податоците и студиите на различни случаи можат да се употребат за поддршка на разрешувањето на конфликти во потесна или поширока смисла. Оваа критика е поддржана и од пошироко прифатеното размислување и перцепции дека разрешувањето на конфликти и решенијата за справување се недоволни и неефикасни во однос на конфликтните проблеми и најчесто резултираат во пропаѓање на мировните решенија, па затоа е потребно многу посоодветно разбирање на причините за конфликтот, за динамиките на конфликтите и нивната ескалација или форми на насилство (Richmond 2013: 271-287). Еден од начините како да се разбере ова, е да се преиспита не само концептот на конфликтите и насилството, туку и концептот на мирот и неговото одржување.

Управување со мирот

Откако академската и експертската заедница станаа критични кон сфаќањата за структурните и непосредните фактори кои ги разгоруваат конфликтите и насилството и почнаа да ги преиспитуваат мислењата за успешноста на стратегиите за разрешување на конфликти, вообичаено да се очекува нови и подобро осмислени алтернативи за концептуализација. Вакви алтернативи, во помал обем, се претставени низ критичкиот пристап кој стратегиите за разрешување конфликти реализирани како интервенција на трета страна ги гледаат како помалку успешни во одвраќање на насилството, дека интервенција дополнително може да го разгори насилството или да го намали локалниот капацитет за градење мир или да ја оневозможи т.н. локална сопственост. Во таа насока, Парис укажува дека без исклучок мисите за градење на мирот од периодот по Судената војна се обидуваа да направат „трансплантација“ на вредностите и институциите на либералната демократија во периферните држави (Richmond 2013: 271-287). Неговата аргументација во однос на практиката на градењето на мирот по Студената војна е дека меѓународните актери станаа поголеми промотори на либералните политички и економски принципи при пацификацијата на конфликтните општества преку употреба на „механизми за трансмисија“, кои можат да се поделат на четири категории: инструментална улога при формулирање и донесување на мировни договори; влијание врз имплементацијата на мировните решенија преку насоки и помош; условување со финансиска помош; практикување

на квази владината улога со застапување во име на локалните автритети (Paris, 2002:645). Со други зборови, градењето на мирот како стратегија за разрешување конфликти има цел да воспостави либерално демократски и пазарен модел кој ќе се вклопи во внатрешното управување. Имајќи ја оваа улога, градењето на мирот не треба да се сфати исклучиво како контролор на насилството, туку како различна форма на глобализациски процес (според Парис), или како инструмент за реконструкција и внатрешно управување.

Литературата укажува дека е присутен зголемен интерес за евалуација на постконфликтните договори и нивната не/успешност. Управувањето со мирот се препознава како динамичен, но и предизвикувачки процес кој се базира врз политички и институционални аранжмани, чија цел е барем да ја смират динамиката на конфликтот, а во некои случаи и да овозможат подолготраен мир.

Од друга страна, може да се препознаат аргументи дека либералното градење на мирот и формирање на држави, како и локалните практики за миротворење, нудат мир кој би можел да биде легитимен, и на локално и на меѓународно ниво (Richmond, 2013:272-287). Од оваа перспектива, локалните напори да се создадат мирољубиви институции имаат пресудно значење и е препознаен како пристап за формулирањ на мир „од долу“. Иако формирањето на локалните мировни потенцијали се смета за клучно за успешно градење на мирот, тешко може да се препознае дали и во кој случај се формирани легитимни мировни форми. Ричмонд нуди концептуализација според која мировните форми претставуваат автономни, но најчесто добро инфромирани, мировно ориентирани и со легитимен дискурс, позиционирани кон конфликтот, кон државата во формирање и кон меѓународните стандарди.

Врз основа на критичноста кон стратегиите за разрешување конфликти кои се првенствено инструментални во практикувањето на градењето на мирот или воспоставувањето држави и трансферот на норми на либералната пазарна економија, заклучокот би бил дека притоа хибридниите форми на мир (како што ги објаснува Ричмонд) беа игнорирани и маргинализирани. Една од пречките за создавање мировни форми се одлуките според кои решавањето на конфликтите и мировните процеси треба да се потпираат врз политичките елити, како клучни актери во градењето на институциите во постконфликтниот период. Друга пречка е дека недржавните актери и цивилното општество се препознаени како важни актери во процесот на социјално градење на мирот и помирувањето, но притоа влијанието во однос на преговорите и при донесувањето на решенија им е ограничено. Како резултат на тоа се јавуваат делумни или целосни форми на отпор кон либералното градење на мирот. Тие не се единствени, но често пати се најјочливи форми на отпор.

На овој начин се препознава и нова форма и недостаток на градењето на мирот како стратегија за справување со конфликтите т.е. недостаток од заемна визија за причините за конфликтот и препишување на еднострано решение. Некои аналитичари кои критички гледаат на практиката за градење на мирот и нејзините постигнувања, сега се залагаат да се напуштат моделите кои се покажаа како неефикасни. Наместо тоа, се сугерира да се употребува модел кој е формулиран според пристапот „од долу

кон нагоре”, кој на локално ниво ќе ги застапува локалните актери, капацитетите, обичаите, идентитетот, религијата и алтернативните модели на политика, општество, економија и нивните релации, отпорот, изложеноста и прифаќањето на парадигмата за либералниот мир (Richmond, 2013). Ова може да се разбере како обид за социетален пристап наместо политички пристап за разрешување конфликти за кој се уште не е доволно јасно дали ќе биде поддржан со непосредни и некоерзивни инструменти.

Заклучок

Целта на овој текст е да се придонесе кон дебатата за тоа како да се разбере концептуалната комплексност на конфликтите и практиката за разрешувањето на конфликтите, имајќи ги предвид критичките размислувања за неуспешноста на меѓународните актери во градењето на мирот. Целта на овој труд не е да ја опфати вкупната дебата и критиките, туку да укаже дека не е постигнат консензус во однос на концепциското разбирање, исто како и во однос на практикувањето на меѓународното разрешување на конфликти и дека таа се уште е присутна и посериозна.

Како заклучок може да се каже дека после две децении политичката и академската заедница сè уште се обидуваат да изнајдат заедничка основа за можните или најуспешните пристапи кои ќе ги приближат постстуденовоените насилни конфликти кон успешно и применливо решение. Овие дебати се актуелни и во однос на скоро појавените нестабилности и конфликти како на пример во Сирија или во Украина, но не исклучувајќи ги и замрзнатите конфликти. Сепак, нема јасно или заемно прифатливо разбирање во однос на ефикасни решенија, имајќи предвид дека преговорите, санкциите и принудата се употребуваат и во двата случаи.

Од почетокот на 90-тите беа присутни интензивни и влијателни дебати во однос на превентивната дипломатија и превенцијата на конфликтите како резултат на разбирањето дека може и треба да се направи повеќе за да се превенира насилството на Балканот и во други држави и региони погодени од насилство. За кус период дебатата за превентивна акција беше заменета со дебата за користа и неизбежноста на интервенциите и цврстата меѓународна акција.

После толку години меѓународна активност за градење на мирот и формирање држави, сепак е очигледно дека има повеќе простор за критичност отколку за задоволство. Теориските дебати и концепциските дилеми кои го следат меѓународното разрешување на конфликти резултира со критика кон пристапот и политика на либерално градење на мирот. Фокусот на постоечката дебата е ставен на управувањето со мирот и можноста да се концептуализира т.н. пристап оддолу, кој ќе се потпира на мировните форми. Мировните форми треба да ја обединат меѓународната форма со концептуализацијата на мирот на локално ниво со препознавање на важноста на овој пристап.

ЛИТЕРАТУРА:

- Brown, M. E. The International Dimensions of Internal Conflict, The MIT Press, Cambridge. 1996
- Carment D.: Security, Development and the Fragile State: Bridging the Gap between Theory and Policy (Routledge Press) (with Teddy Samy and Stewart Prest). pp. 1-272 (2009)
- Carment D.; Harvey F.: Using Force to Prevent Ethnic Violence: An Evaluation of Theory and Evidence, PRAEGER, 2001

- Cockell J.: Peacebuilding and Human Security: Frameworks for International Responses to Internal Conflict,” in Peter Wallensteen, ed., *Preventing Violent Conflict: Past Record and Future Challenges*; Uppsala: Uppsala Universitet, Department of Peace and Conflict Studies, 1998
- Chester, Hampson and Aall: *Managing Global Chaos: Sources and Responses to International Conflict*, USIP, 1998
- Dennis J. D. Sandole, Hugo Van der Merwe, *Conflict Resolution Theory and Practice: Integration and Application*, 1993, Manchester University Press
- Lotta Themnér and Peter Wallensteen, *Patterns of organized violence, 2003–12* SIPRI, <http://www.sipri.org/yearbook/2014/02>
- Morton Deutsch, Peter T. Coleman, Eric C. Marcus, *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, 2nd ed, Jossey-Bass, Wiley Imprint, 2006
- Oliver P Richmond, *Failed Statebuilding Versus Peace Formation, Cooperation and Conflict* September 2013 vol. 48 no. 3, 378- 400 http://www.lir.gu.se/digitalAssets/1350/1350602_conf-2011-richmond.pdf
- Richmond, Oliver P. (2005) *The Transformation of Peace*. London: Palgrave.
- Richmond, Oliver P. (2008) *Peace in IR*, London: Routledge
- Oliver Ramsbotham , Tom Woodhouse and Hugh Miall, *Contemporary Conflict Resolution*, 3rd Edition, Polity Press, 2011
- Lederach, John Paul. “Conflict Transformation.” *Beyond Intractability*. Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Conflict Information Consortium, University of Colorado, Boulder. Posted: October 2003 <<http://www.beyondintractability.org/essay/transformation>>.
- Molly M. Melin, *Conflict escalation in international conflict management: A foreign policy perspective*, *Management and Peace Science*, September 22, 2014
- M. Brecher and J. Winkentield: *A Study of Crisis*; Michigan Press, 2000
- Peter Wallensteen, ed., *Preventing Violent Conflict: Past Record and Future Challenges*; Uppsala: Uppsala Universitet, Department of Peace and Conflict Studies, 1998
- Ted Robert Gurr: *Minorities at Risk: A Global View of Ethnopolitical Conflicts*, USIP, 1993
- EU Crisis Response Capability: Institutions and Processes for Conflict Prevention and Management*, ICG Issues Report No 2, June 2001, Brussels
- Wallensteen, Peter and Patrik Johansson 2014. *The United Nations Security Council in state-based armed conflicts, 2003-12*. SIPRI Yearbook 2014: Armaments, Disarmament and International Security, Oxford University Press, pp 56-69.
- Wallensteen, Peter, *Understanding Conflict Resolution: War, Peace and the Global System*, Third Edition, Sage Pub, 2011

АНАЛИТИЧКИ ОСВРТ ЗА БРОЈОТ НА ПОЖАРИТЕ И ЕКСПЛОЗИИТЕ НА ТЕРИТОРИЈАТА НА ГРАД СКОПЈЕ ЗА 2009 И 2010 ГОДИНА

Росе СМИЛЕСКИ¹
Зоран НЕШКОСКИ²

Апстракт: Во трудот е прикажано истражувањето за појавата на пожари и експлозии на територијата на град Скопје во период од две години (2009–2010). Добиените резултати се анализирани и се споредени од повеќе аспекти. Направена е компарација на вкупниот број на пожари, а вакавите резултати понатаму се анализирани според местото на настанување, објектите и др. Дадена е пресметаната материјална штета од појавата на пожарите. Одредени се причините за појавата на пожарите, начинот на кој се предизвикани и на крајот се дадени збирни криви добиени според времето (по часови) на појавата на пожарите во текот на двете години.

Клучни зборови: пожар, материјална штета, анализа.

Вовед

Наједноставното согорување на еднокомпонентен гас е збир на сложени хемиски реакции што се одвиваат истовремено и опфаќаат пренос на топлина, маса и други хемиски и физички процеси [1,2]. Согорувањето – горењето преставува процес на оксидирање – најчесто реагирање на материјата што гори со кислородот од воздухот. Доколку материјата што гори е во цврста или во течна агрегатна состојба, станува збор за хетероген хемиски процес, а хомоген кога горивото е гас [2]. За непречено одвивање на процесот на горење – пожар потребно е истовремено да се исполнат следниве услови: да постои материја што гори, материја што го поддржува горењето, надворешен импулс и слободно одвивање на оксидоредукциските реакции во пламенот [3]. Ако се исполнети наведените услови, процесот на горење ќе започне. Дали горењето понатаму ќе се развие во пожар од помали или од поголеми размери зависи од можноста за пренос на топлинската енергија. Ако се создадат услови за нејзин непречен пренос, а при тоа не се нарушени општите услови за појава на пожар, тој ќе продолжи или во спротивно ќе згасне.

Постојат многу причини за појава на пожар. Некои од нив ги предизвикува човекот, други се предизвикани од неисправност на одделни машини, апарати, уреди, инсталации

¹ Авторот е редовен професор на Воената академија „Генерал Михаило Апостолски“, придружна членка на универзитетот „Гоце Делчев“, Штип

² Авторот е вработен во Министерството за внатрешни работи на РМ

(овие случаи обично се поврзани со електричната енергија), потоа од самозапалување на супстанцииите и како последица на природните појави итн. [4].

Кога станува збор за експлозии, ситуацијата е нешто поинаква, почнувајќи од општата поделба на: физички, хемиски и нуклеарни експлозии. Самиот назив доволно зборува за начинот на настанување. Ако се разгледаат најзастапените експлозии, а тоа се хемиските, неизбежно е да се наведе дека тие се предизвикани од одредени хемиски соединенија или смеси кои со заедничко име се нарекуваат експлозивни материји [5]. Овие материји се разликуваат од материите што можат да предизвикаат пожар; за нивното активирање нема потреба од присуство на кислород од атмосферата бидејќи тие го имаат во својот состав. Карактеристично за некои експлозивни материји, пред сè потисните, е што можат да предизвикаат пожар самозапалувајќи се, што се должи на егзотермното распаѓање со текот на времето. Пожар можат да предизвикаат и средствата што веќе биле употребени, но во моментот не дошло до нивно активирање. Ваквите средства се нарекуваат неексплодирани убиствени средства [6].

Кога се работи за пожари, тие понекогаш можат да бидат предизвикани со претходна експлозија, или пак пожарот може да биде причина за појава на експлозија. Сите видови на експлозии имаат свое значење.

Материјалните штети од пожарите и експлозиите во најголем број случаи се големи, а процесот за нивно утврдување е многу сложен. Од пожарите настануваат директни и индиректни штети. Директните или проценети штети се утврдуваат по пат на научна методологија. Индиректните или стварните штети негативно се одразуваат на економијата, животната средина како и на службите што интервенирале во гаснењето на пожарот [7,8].

Аналитички осврт за појавата на пожари и експлозии

Постојат повеќе дефиниции за поимот пожар, а најчесто споменуваната е дека пожарот е процес на неконтролирано горење кој го загрозува животот на луѓето, материјалните добра, работната и животна средина [3,9].

Зголемениот тренд на научно-технолошкиот развој во многу области, како и во областа на заштитата од пожари и експлозии и на полето на безбедноста, има потреба од континуирано следење и надградба на веќе постојните достигнувања. Со развојот на новите технологии паралелно се развиваат и ризиците за појава на пожари и експлозии. За таа цел е потребно за обработка да се искористат сите податоци за настанати пожари и експлозии од една определена област (регион) за понатамошна стручна и научна анализа. Применетиот модел на обработка може да даде резултати што ќе бидат и научно интерпретирани како што е и во конкретниов случај.

Водејќи се од фактот дека градот Скопје е главен град на Република [Македонија](#), најголем, а воедно претставува и административно, политички, дипломатски, стопански, културен, историски, универзитетски центар итн., ќе се обработат податоци за настанати пожари и експлозии за период од две години (2009–2010).

Градот се простира на површина од 1818 km² [10] и е населен (според последниот попис од 2002 г.) со 509.926 жители и според податоците има 146.566 домаќинства и 163.745 станови во десет општини и тоа: Аеродром, Бутел, Гази Баба, Ѓорче Петров, Карпош, Кисела Вода, Сарај, Центар, Чаир и Шуто Оризари [11]. Поради сложеноста на градот и големата територија на покривање, за гаснење на настанатите пожари интервенира *Бригадата за противпожарна заштита на град*

Скопје, која е екипирана, систематизирана, технички опремена во еден главен центар во населбата Автокоманда и четири потцентри во населбите Бит-пазар, Тафталице, Ѓорче Петров и Драчево[12]. Резултатите од спроведеното истражување за настанатите пожари и експлозии за 2009 и 2010 година преку аналитички осврт се презентирани во понатамошното излагање во трудот.

Преглед на пожарите и експлозиите на територијата на град Скопје во 2009 и 2010 година и нивна анализа

Предмет на истражување беа настанатите пожари и експлозии на територијата на град Скопје за периодот од 2009 до 2010 година. Во рамките на овие истражувања беа користени релевантни и оригинални извори од институциите што ја третираат оваа проблематика.

Добиените податоци ќе бидат табеларно и графички детаљно обработени, коментирани, ќе бидат изведени заклучоци, а конечните резултати ќе бидат прикажани во збирен дијаграм. Големiot број пожари и нивните разновидности, местата на настанување и ако се додаде нивната распределба во текот на денот, месецот и годината, ја усложнува нивната обработка, но уште посложен е процесот на истражување поврзан со бројот на пожарите кога се групира по одделни групи, процес што е долготраен и макотрпен.

Во периодот за кој се направени истражувањата е констатирано дека од разни причини се предизвикани вкупно 2053 пожари и три експлозии на плински боци. Во натамошното истражување е утврдено дека доминантни се пожарите на отворен простор (1047), додека пак бројот на опожарени сообраќајни средства е 168. Детален приказ на бројот на пожари и експлозии во истражуваниот период, како и висината на материјалната штета се прикажани во Табелата 1.

Табела 1. Број на пожари, експлозии и материјална штета за 2009 и 2010 год.

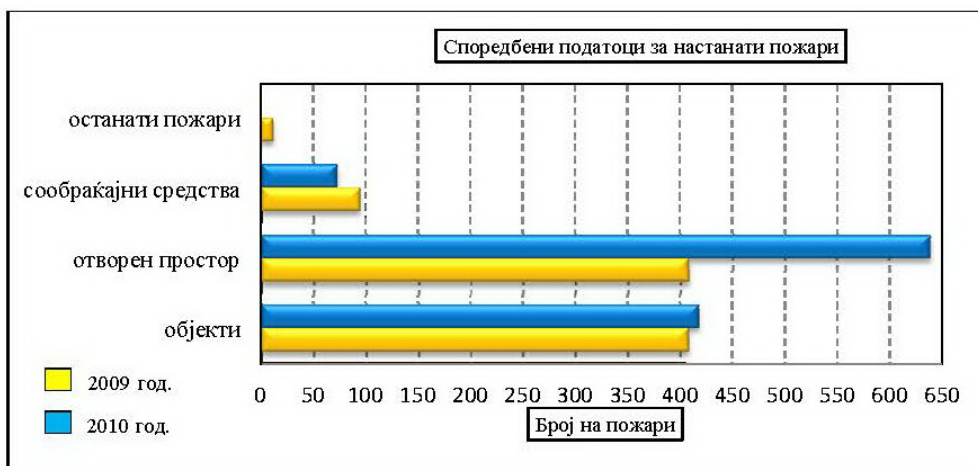
Ред. бр.	Пожари настанати на:	Број на пожари		Број на експлозии		Материјална штета од пожарите и експлозиите во денари	
		2009	2010	2009	2010	2009	2010
	Објекти	408	418	3	0	58.384.000,00	122.323.000,00
	Отворен простор	408	639	0	0	14.147.000,00	59.882.000,00
	Сообраќајни средства	95	73	0	0	13.415.000,00	15.457.200,00
	Останати	12	0	0	0	140.000,00	0,00
	Вкупно	923	1130	3		86.086.000,00	197.662.200,00
	Севкупно	2053		3		283.748.200,00	

Од табелата може да се констатира дека бројот на пожари на објекти и на отворен простор е поголем во 2010 година, додека бројот на пожари на сообраќајните средства е нешто помал. Од друга страна пак ако се анализира вкупниот број на пожари

и материјалната штета, соодносот не е во некоја зависна корелација. Зголемениот број на пожари за 18,4% во 2010 година предизвикал материјална штета за 57% поголема во однос на претходната година.

Што се однесува до појавите на експлозии, регистрирани се вкупно три експлозии на плински боци. Причината за нивната експлозија е неисправност на сигурносниот систем. Со оглед на карактерот, ваквите експлозии спаѓаат во групата на хемиски експлозии, меѓутоа при дополнителните истражувања е утврдено дека едната експлозија е комбинирана. Прво настанала физичка експлозија на боцата, а потоа и експлозија на гасот.

За посодветен преглед резултатите од Табалата 1 се дадени со графички приказ (Графикон 1).

Графикон 1. Споредбен број на пожари во 2009 и 2010 год.

Од Графиконот 1 може да се види разликата на бројот на пожарите настанати по години. Во однос на вкупната бројка на пожари по години во 2010 година имало 203 пожари или за 18,40% повеќе во однос на 2009 година. Бројот на пожарите на објекти во 2010 година е поголем за 10 пожари или за 2,40 % во однос на 2009 година. Додека бројот на пожарите на отворен простор во 2010 година е поголем за 231 или за 36,13% во однос на 2009 година. Додека бројот на пожарите на сообраќајни средства во 2009 година е за 22 пожари или за 23,16% повеќе во однос на 2010 год.

Со натамошна анализа од Табалата 1 и Графиконот 1 може да се изведат следниве податоци. Во 2009 година од пожарите е евидентирана вкупна материјална штета од 86.086.000,00 денари. Штетата од пожарите на објекти изнесува 58.384.000,00 денари или 68,82%, од пожарите на отворен простор е 14.147.000,00 денари или 16,43%, од пожарите на сообраќајни средства е 13.415.000,00 денари или 15,58%, а штетата евидентирана од останатите пожари е 140.000,00 денари или 0,16% во однос на вкупната материјална штета од пожарите во 2009 година.

Во 2010 година од пожарите е евидентирана вкупна материјална штета од 197.662.200,00 денари. Штетата од пожарите на објекти изнесува 122.323.000,00 денари или 61,88%, од пожарите на отворен простор е 59.882.000,00 денари или 30,29%, од пожарите на сообраќајни средства е 15.457.200,00 денари или 7,82%, во однос на вкупната материјална штета од пожарите во 2010 год.

Материјалната штета од пожарите е поголема во 2010 година, што секако се должи и на поголемиот број пожари.

При истражувањето е констатирано дека кај одреден број пожари не е утврдена материјалната штета, што секако ќе има влијание на вкупните износи. Со истражувањето на овие пожари е констатирано дека пожарите на објекти кај кои нема извршена проценка на материјалната штета се со концентрација на поголема материјална вредност. Времето на локализација и гаснење траело подолго и се настанати поголеми штети. Тука ако се додадат и материјалните штети што не се проценети од пожарите на отворен простор и сообраќајните средства, вкупната вредност на материјалната штета би била многу поголема. Во следната табела е прикажан бројот на пожарите кај кои не е извршена проценка на материјалната штета во истражуваниот период.

Табела 2. Пожари со непроценета материјална штета во 2009 и 2010 год.

Ред. бр.	Пожари со непроценета материјална штета		
	Пожари настанати на:	2009	2010
1.	објекти	7	14
2.	отворен простор	2	14
3.	сообраќајни средства	3	4
	Вкупно	12	32
	Севкупно	44	

Очигледно е дека кај вкупно четириест и четири пожари не е извршена проценка на материјалната штетата до моментот на истражувањето, што не мора да значи дека таа ќе остане непроценета. Една од причините што не е извршена проценка може да биде краткиот временски период кој е поминат од времето на настанување на пожарот до спроведеното истражување. Определувањето на материјалната штета е сложен мултидисциплинарен процес кој бара вклучување на многу експерти од различни профили што ќе работат како тим. За ваква една проценка секако дека е потребно и многу време. Кога станува збор за проценка на штетите, не треба да се забораваат и другите, како што се културно-историските споменици, разните артефакти и друго. Нивната вредност практично е непроценлива.

Пожари на објекти

Во следната фаза е направено истражување на пожарите што се појавиле на објекти. Во Табелата 3 е даден систематизиран приказ по видови објекти. Од табелата јасно е воочливо дека во истражуваниот период 25 видови на објекти биле опожарени и една група на пожари е распределена во останати објекти.

Од Табелата може да се види дека во временскиот период на истражување разликата на бројот на настанати пожари по видови објекти е незначителна. Та значи дека во двете години на територијата на град Скопје настанувале приближно еднаков број пожари по видови на објекти со мали исклучоци во разликата кај пожарите на угостителски објекти и кај паркиралишта и гаражи.

Во двете години најзастапени се пожарите на станбените згради, станови и куќи што се совпаѓа со литературните податоци, а се совпаѓа и со причините за појава на пожари. Кај овие пожари најчеста причина е неисправноста на електричната инсталација.

Табела 3. Пожари на објекти во 2009 и 2010 год.

Ред. бр.	Објекти	Број на пожари	
		2009	2010
1.	Станбени објекти, станови, куќи	218	224
2.	Бараки	28	20
3.	Трговски дуќани	18	12
4.	Трафостаници, разводни електрични уреди	18	20
5.	Помошни простории	13	15
6.	Земјоделски објекти (плевни, штали)	11	10
7.	Угостителски објекти	11	19
8.	Работни објекти	9	12
9.	Занаетчиски дуќани	7	7
10.	Училишта	5	5
11.	Паркиралишта, гаражи	4	0
12.	Станбено-земјоделски објекти	3	1
13.	Управни објекти	3	1
14.	Магацини за готова стока	3	4
15.	Производствени погони	3	7
16.	Трговски центри	2	0
17.	Останати магацини	1	1
18.	Верски објекти	1	0
19.	Гасни станици	1	0
20.	Помошни производствени погони	1	0
21.	Станбено-деловни објекти	0	2
22.	Електрична централа	0	1
23.	Стовариште за градежни материјали	0	1
24.	Детски дом	0	1
25.	Хотел – мотел – камп	0	1
26.	Останати градежни објекти	48	54
	Вкупно	408	418
	Севкупно	826	

Пожари на отворен простор

Пожарите што најчесто настануваат на отворен простор (на површината на земјата) можат да бидат пожари на земјоделски површини со жита, ливади, пасишта, грмушки, нискостеблеста вегетација и сл. На појавите на ваквите пожари значително влијание ќе имаат: надворешните временски влијанија, распоредот, густината и типот на вегетацијата, односно типот на горивниот материјал.

Резултатите од истражувањата покажуваат дека пожарите на отворен простор се најзастапени, што е и очекувано, а и други истражувања дошле до ист заклучок. Исто така и кај овие пожари е извршено групирање според местата и предметот кој бил опожарен. Доминантни се пожарите од гупата „суви тревни“ и депонии со ѓубре. Во првиот случај имаме скоро двојно повеќе пожари во 2010 година. Детален преглед е даден во Табелата 4.

За настанување на пожарите на отворен простор има повеќе фактори како што се природните надворешни климатски влијанија и промени (годишното време), топографијата, факторот човек, видот на вегетацијата (шуми, земјоделски посеви и површини), патиштата и комуникациите на отворените простори и друго. Влијателни фактори се надворешната температура, релативната влажност (условена од врнежи од дожд, врнежливи денови и делови на денот), факторот човек итн. [7,8,9].

Табела 4. Пожари на отворен простор во 2009 и 2010 год.

Ред. бр.	Пожари на отворен простор	Број на пожари	
		2009	2010
1.	Суви тревни	235	440
2.	Депонии со ѓубре	99	125
3.	Останати отворени простори	50	19
4.	Стришта	8	6
5.	Мешани шуми	5	9
6.	Жита	5	0
7.	Ливади – пасишта	4	0
8.	Четинарски шуми	2	1
9.	Макија	0	36
10.	Лисјари	0	2
11.	Лозје	0	1
	Вкупно	408	639
	Севкупно	1047	

2.4. Опожарени сообраќајни средства

За да бидат комплетни сликата и бројот на пожарите, направено е и истражување на појавата на пожари на сообраќајните средства. Тие се групирани во пет групи. Детален преглед е даден во Табелата 5.

Од табелата е евидентно дека за двете години бројчано најзастапени се

пожарите на патнички моторни возила. Во 2009 година бројот на пожарите на сообраќајни средства е за 22 пожари повеќе или за 23,16% во однос на 2010 година. Во 2010 година имало помалку пожари на патнички моторни возила во однос на 2009 година. Останатиот број на пожари (по видови) на сообраќајни средства е приближно еднаков.

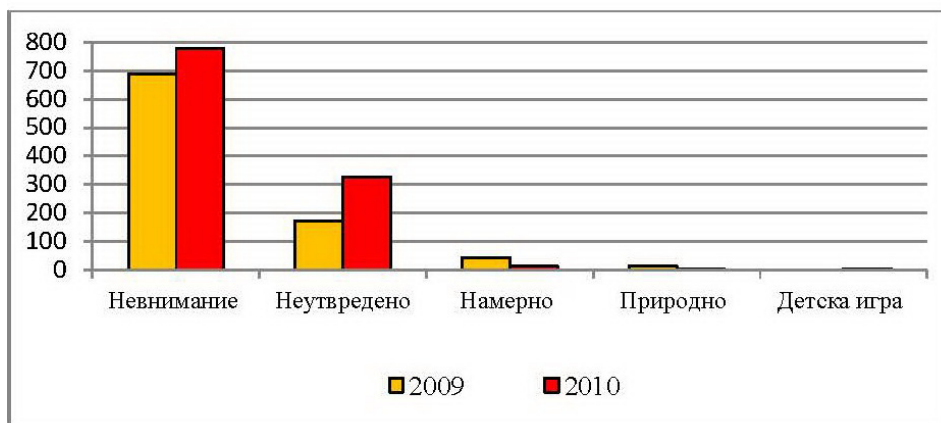
Табела 5. Пожари на сообраќајни средства во 2009 и 2010 год.

Ред. бр.	Пожари на сообраќајни средства	Број на пожари	
		2009	2010
1.	Патнички моторни возила	80	61
2.	Товарни моторни возила	6	5
3.	Автобуси	3	2
4.	Комбинирани моторни возила	1	3
5.	Останати возила (друмски)	5	2
	Вкупно	95	73
	Севкупно	168	

Начини за предизвикување на пожарите

Натамошното истражување, а со цел да се затвори кругот, беше насочено кон анализа на начините за предизвикување на пожари. Во литературата многу автори ги имаат дефинирано начините за појава на пожар. Начините за предизвикување на пожари во 2009 г. и 2010 г. во град Скопје не отстапуваат од теоретските сознанија кога се работи за урбани средини [4,7].

За поедноставна обработка и во овој случај добиените резултати се прикажани графички (Графикон 2).

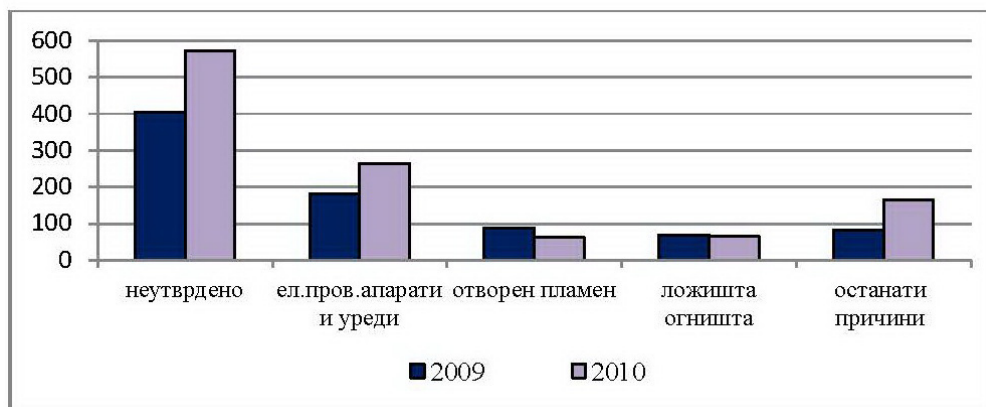

Графикон 2. Начини за предизвикување на пожарите во 2009 и 2010 год.

Од приказот, за жал, јасно се забележува дека најголем е бројот на пожари што настанале од невнимание на различни активности на луѓето. На второ место се пожарите кај кои нема утврдено причина за настанување. Потоа следува бројот на пожари што се намерно предизвикани, потоа од природата и најмал е бројот на пожари предизвикани од детска игра, или нумерички изразено се добиваат следниве податоци: во 2009 година 75% од пожарите се предизвикани од невнимание, 18,74% се неутврдени, 4,87% се намерно предизвикани, 1,73% од природата и 0,10% од детска игра, а во 2010 година 68,76% од пожарите се предизвикани од невнимание, 29,02% се неутврдени, 1,41% се намерно предизвикани, 0,44% од природата и 0,35% се предизвикани од детска игра.

Причини за предизвикување на пожари

Во литературата се среќаваат многу причини за појава на пожар меѓу кои најчести се електричната енергија (од местото на производство, преносот и нејзината употреба), статичкиот електрицитет, природните појави, намерното предизвикување, неисправни ложишта, канали за одведување на гасовите, конструкциски недостатоци и друго [13,14,15,16]. Меѓутоа во текот на истражните дејства често пати се случува да не може да се утврди причината за појава на пожар и обично во такви услови се користи терминот „неутврдени причини“. За жал оваа бројка често пати е доминантна. Секако дека науката има објаснување и за овој поим, а објаснувањето се огледа преку сложеноста на утврдувањето на причините, бидејќи се работи за големи пеплишта каде што голем дел од доказниот материјал е уништен, а и не е ретка појавата кога не се располага со современа лабораториска опрема која би дала свој придонес [4]. Но без оглед на сите фактори лицата што ја третираат оваа проблематика треба да вложат дополнителен труд со цел да се дојде до вистинската причина. На следниот графикон е извршена обработка на пожарите според горнава поделба.

Графикон 3. Причини за предизвикување на пожарите во 2009 и 2010 год.

Од графиконот може да се види дека најголем е бројот на пожари кај кои нема утврдено причина за нивно настанување. На второ место се пожарите што настанале поради неисправна електрична инсталација, електрични апарати и уреди, потоа од отворен пламен, неисправност кај ложиштата-огништата и останати причини за пожарите.

Евидентно е дека за 2009 и 2010 година има голем процент на пожари кај кои нема утврдени причини за нивно настанување, а исто така не е занемарлив и бројот на пожарите каде што причина била неисправната електрична инсталација, неисправните електрични апарати и уреди.

Време на настанување на пожарите

Обработени се податоците за времето на настанување на пожарите во текот на 24 часа за секој час на годишно ниво за 2009 и 2010 година. Пожарите според часот на настанување се прикажани на следниот графикон од каде што може точно да се види „кривата“ линија за интензитетот и динамиката на настанување на пожарите.

Од Графиконот 4 е интересен податокот дека двете „криви“ се движат паралелно со иста диманика и интензитет. Може да се констатира дека разликата произлегува само во вкупниот број на настанати пожари кој е претходно опишан, а очигледно е дека само во една точка доаѓа до пресек на двете криви од кои во првите осум часа од денот во 2009 година имало повеќе пожари за разлика во 2010 година.

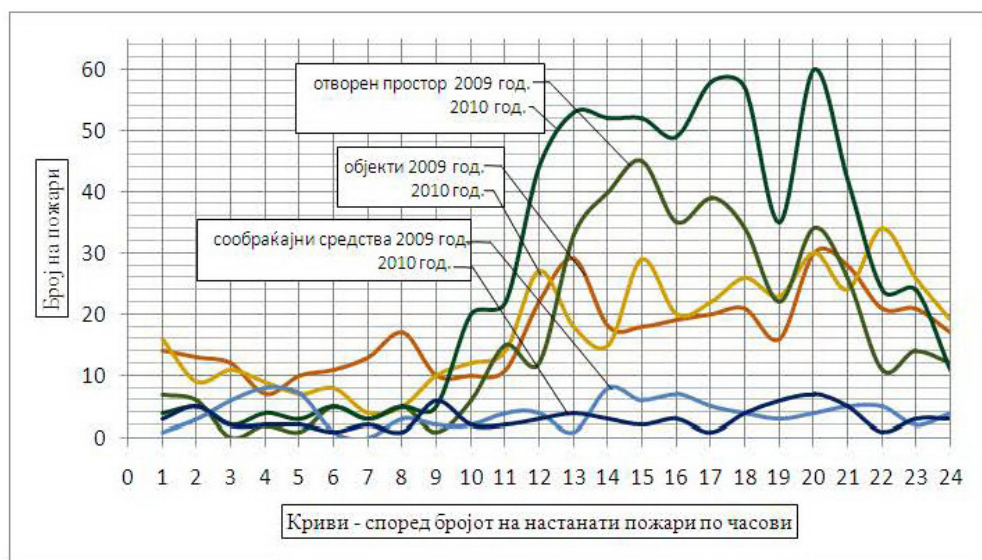
Графикон 4. Причини за предизвикување на пожарите во 2009 и 2010 год.

Од овој приказ можат да се изведат повеќе заклучоци: и во двете истражувани години од аспект на појавата на пожарите очигледно е дека во првите девет часа од денот има скоро константна вредност на појавата на пожарите. Анализирајќи која

е причината за ваквото движење на кривата може да се појде од фактот што дел од овие пожари се од претходното деноноќие, а и активноста на луѓето и оптовареноста на многу системи е на пониско ниво. Од девет до тринаесет часот има изразено зголемување на бројот на пожари, а во периодот од тринаесет до дваесет часот имаме плато со неколку екстрими, а по дваесет часот се забележува рапидно намалување на бројот на пожарите. Овие податоци се од посебно значење при планирањето на ресурсите за гасење на пожарите во наредните години, како и за преземање на превентивни мерки на целата територија на градот.

Во наредниот графикон (Графикон 5) за подобра прегледност, анализа и изведување на заклучоци, појавата на пожарите по местата на опожарување е даден збирен изглед на кривите. Од вака обработените податоци можат да се изведат неколку заеднички констатации.

1. Се забележува дека пожарите на отворено и на објектите за двете години и нивниот број расте од десет часот претпладне (со еден екстрем во осум часот во 2009 година), а потоа со мали екстрими, бројот на пожари останува на доста високо ниво сè до дваесет часот кога почнува нагло да опаѓа. Ваквото намалување на пожарите се објаснува со големиот интензитет на нивното гасење во видливиот дел од деноноќието.

Графикон 5. Заеднички приказ на пожарите според местото и часот на појавувањето

2. Од изгледот на кривите јасно се гледа дека ја следат динамиката на вкупниот број на пожари, секако со помали вредности. Овие резултати можат да бидат од посебна полза за институциите што се занимаваат со оваа проблематика, пред сè за планирање на буџетот, силите и средствата во наредниот период, бидејќи овој тренд кој се случил во 2009 и 2010 година не мора да се повтори по бројот на пожарите, но најверојатно временската распределба нема многу да отстапува. Овие криви најверојатно се слични и за другите градови, па и на ниво на целата држава, бидејќи градот Скопје според достапните податоци предничи по бројот на пожари во однос на другите градови. Оваа констатација е реална бидејќи во Скопје е сконцентриран најголемиот дел од населението, индустријата, транспортот и друго.

3. Следна карактеристика е што и во двете истражувани години имаме неколку пресеци на кривите, што сугерира дека во тие точки имало ист број на пожари.

4. Што се однесува до пожарите на сообраќајните средства, изгледот на кривите на прв поглед изгледа дека немаат доволно елементи за нивна анализа, но со внимателно разгледување и приказ во друг сооднос по вертикалната оска се забележуваат карактеристични екстреми што се повторуваат. Така, најголем број на пожари во 2009 година се случил во првите часови од денот, околу девет наутро и во дваесет навечер. Додека пак во 2010 година, сличен е случајот со 2009 година во поглед првите часови од денот со мало поместување кон утринските часови, потоа следи појавата на пожари во попладневните часови, па следи намалување за да има пак зголемување во вечерните часови.

Со продлабочена анализа се доаѓа до заклучок дека појавата на пожарите на сообраќајните средства се случувала во сите периоди од денот. Забележливо е дека во првите часови од денот и од ноќта бројот на пожари е нешто помал. Обично тоа е време кога интезитетот на движењето на сообраќајот и на луѓето е послаб. Ако се анализираат пожарите настанати преку денот, особено во текот на видливиот дел од денот, во 2009 година се појавува поголем број на пожари околу 9 (девет) часот, а во 2010 година околу 14 и 15 (четиринаесет и петнаесет) часот.

Заклучок

Индикаторите за причините на пожарите и експлозиите се корисна алатка во процесот на превенирањето, откривањето, осигурувањето, заштитата, надоградувањето на постојната законска легислатива и др. Засновани врз нумерички податоци, прикажувајќи ја состојбата, посебната карактеристика или движењето на определена појава, тие можат да предупредат за настанатите проблеми. Во суштина, индикаторите се податоци што се собираат и се презентираат на однапред дефиниран начин, со цел да се воспостави врската помеѓу постојните податоци кон целите на превентивата и оперативата во заштитата од пожари и експлозии. Правилно избраните индикатори, базирани врз соодветно избрани временски серии, можат да ги прикажат клучните трендови и да овозможат брзо и соодветно дејствување на сите учесници во процесот на безбедноста и заштита од пожари и експлозии. Структурата на податоците ја дава општата слика со пожарите и експлозиите, материјалните штети, последиците по

животот на луѓето и друго.

Резултатите можат да најдат широка примена во димензионирањето и обликувањето на многу правци од областа на заштитата од пожари и експлозии како и од безбедноста во општа смисла. Исто така се отвораат можности за примена во делот на екипирањето, личното и заедничкото опремување, едукацијата, специјалистичките обуки на пожарникарите и др.

Трудот преку заедничките криви дава свој научен придонес за појавата на пожарите, но исто така има и општествена примена која би се огледела со анализа на времето на настанување на пожарите, а посебно на сообраќајните средства каде што има обратно пропорционално однесување на кривата, посебно во ноќните часови.

Што се однесува до појавата е експлозиите, може да се заклучи дека населението на градот ги препознава опасностите и последиците од нивната појава, па оттука е и занемарлив малиот број на експлозии (три експлозии во период од две години или просечно еднаипол на годишно ниво), но сепак загрижува фактот што експлозиите се случиле поради неисправност на сигурносниот систем.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. M. Pleše, Fizika eksploziva, CVTŠ, Zagreb, 1987.
- [2]. P. Љ. Смилески, О. Б. Поповски, Внатрешна балистика, Воена академија, Скопје, 2001.
- [3]. D. S. Pavelić, Gorenje i sredstva za gašenje, Mi Star, Zagreb, 2000.
- [4]. P. Смилески, Методика на истражување на пожари и експлозии, Факултет за безбедност – Скопје, 2010.
- [5]. P. Смилески, О. Поповски и А. Трајковска, (2000). Почитувањето на сигурносните растојанија во текот на транспортот на експлозивни материи како услов за максимална безбедност на патиштата. Симпозиум на Сојузот на сообраќајните инженери на Македонија и Министерството за сообраќај и врски на Р. Македонија, Охрид 28–30.09.2000. Сообраќај и комуникации 2000, Стратегиски правци за развој, Зборник на трудови, Скопје, 160–165.
- [6]. P. Смилески, О. Поповски Љ. Шошоловски (2013). Неексплодирани убојни средства (муниципална) како причина за појава на експлозија-пожар. Зборник на научни трудови. Безбедносно инженерство при работа и пожар, Меѓународен славјански универзитет „Гаврило Романович Державин“ Свети Николе-Битола, 213–221.
- [7]. З. Нешкоски, Заштита од пожари во урбани средини, ПСМ, Скопје, 2012.
- [8]. N. Nikolov, Protection of forests and other open spaces, Fire Union of Macedonia, Skopje, 2012.
- [9]. Д. Карабасил, Основе тактике гашења пожара, Будућност, Нови Сад, 1998.
- [10]. <http://www.skopje.gov.mk/DesktopDefault.aspx>, пристапено 23.03.2014.
- [11]. Државен завод за статистика, Попис на населението, домаќинствата и становите 2002, Книга XIII, мај 2005.
- [12]. <http://www.skopje.gov.mk/DesktopDefault.aspx?tabindex=16&tabid=325>, пристапено 22.03.2014
- [13]. D. Stojanović, Zaštita od požara i eksplozije, Birotehnika, Niš, 1978.
- [14]. <http://bhstring.net>.
- [15]. D. Karabasil, Z. Lovreković. Požarne opasnosti objekata i tehnologija kroz istoriju, Zbornik radova savetovanja Zaštita od požara, zaštita životne sredine i bezbednost objekata, Subotica 1998.

- [16]. Neshkoski Z., Health and safety in terms of fire and evacuation, Proceedings of scientific papers, First International Scientific Vocational Conference, Bitola, 2013.

ПАКТОТ ЗА СТАБИЛНОСТ – ОДРАЗ НА ПОЛИТИЧКАТА ВОЛЈА НА МЕЃУНАРОДНАТА ЗАЕДНИЦА

Мухамет РАЦАЈ¹,
Ивица ДАНЕВСКИ²

Апстракт: *Пактот за стабилност е израз на настојувањето европските проблеми да се решаваат првенствено со европски сили. Пактот ја одрази политичката волја скоро на целокупната меѓународна заедница да се згаснат жариштата на судирите на Балканот и да се промовира меѓусебна соработка и дијалог на државите од регионот за да се отстрани опасноста од повторно избивање на криза.*

Приоритетите на Пактот за стабилност за Југоисточна Европа, како и на неговиот наследник – Советот за регионална соработка се покрај соработка на државите во регионот, демократизација и развој на цивилното општество, економска обнова и внатрешни реформи. Пактот за стабилност на Југоисточна Европа се потпираше на принципите на кои почиваат Обединетите нации, ОСЦЕ и Советот на Европа. Изменетите услови на денешницата придонесуваат на вреднувањето на заложбите на земјите од регионот за меѓусебна соработка. Пропорционалноста на побарувањата на ЕУ од земјите кандидати за нејзино членство и вреднувањето на нивните заложби и достигнувања, може да премине во контрапродуктивна функција на искажаниот интерес за членство во Европската унија.

Клучни зборови: *соработка, иницијатива, стабилност, развој, процес.*

Вовед

Несомнено е дека во последните десетина години регионалната соработка на Балканот еволуираше во поголем степен, а ефектите се позитивни, што е последица на одразот на интересите на регионот. Развојот на регионалната соработка беше предизвикан од последиците на дезинтеграцијата на СФРЈ и балканските судири од 90-тите години на минатиот век. Патот на соработка заснован на политички и финансиски момент, поттикнат од надворешни субјекти со „пост-конфликтно“, стабилизирачки карактер, доведе до соработка која сè повеќе се прифаќа како интерна потреба на секоја земја во регионот и во која регионот има активна улога. Посебно место во развојот на регионалната соработка во Југоисточна Европа има политиката на Европската унија со цел да се унапреди соработката на Балканот по пат на

¹ Авторот е генерал на АРМ и доцент на Воената академија „Генерал Михаило Апостолски“, Скопје

² Авторот е офицер на АРМ

таканаречен „регионален пристап“ во рамките на Процесот за стабилизација и придружување на земјите од регионот кон Унијата. Затоа регионалната соработка е неопходен елемент за исполнување на предусловите за интеграција во Европската унија на секоја земја кандидат за членство на оваа организација.

Сепак, регионалната соработка не треба да се сфати само како замена за Европската унија и евроатланските интеграции. Регионалната соработка како основа на самата Европска унија ги гради меѓусебните односи на земјите, но е исто така, услов за натамошна интеграција на Југоисточна Европа во Европската унија. Регионалната соработка треба да биде опсервирана преку потребата од развој на општествата и да на тој начин биде важна подготовка на земјите од регионот за идно членство во ЕУ и НАТО.

Регионална соработка под меѓународно раководство

Денес регионот на Југоисточна Европа е вклучен во голем број мултилатерални иницијативи, од оние од општ политички вид до специјализирани тематски облици на соработка. Причините кои ја поттикнаа мултилатералната соработка на Балканот, односно во Југоисточна Европа, во поново време произлегуваат од интересите на самиот регион: потреба од приближување кон Европската унија и кон други интеграции, како и објективната упатеност на соседните земји едни кон други заради ограничените национални пазари, развиеноста на економиите и инфраструктурата, регулирање на социјалните и економските прашања, користење на зеднички ресурси и друго. Одредена улога во овој процес одигра и Европската унија и другите меѓународни фактори кои имаа влијание на балканските земји во воспоставување на подобра меѓународна соработка. На соработката влијаеше и постоењето на примери во други субрегиони на Европа или надвор од неа, како што се на пример земјите на Бенелукс, Скандинавија, Медитеранот или Балтикот³. Исчезнувањето на СФРЈ и појавата на шест нови суверени држави, а подоцна и седум, покрај долгорочните центрифугални ефекти, остави и значајна празнина во односите меѓу поранешните нејзини субјекти и објективно предизвика потреба од нови облици за меѓусебна соработка.

Една од важните карактеристики на регионалната соработка, односно силен поврзувачки фактор во регионот претставува Европската унија, со која сите земји од регионот на некој начин се поврзани. Дел од земјите се нејзини членки, други се опфатени со политиката за нејзино проширување, или имаат посебни договори со Унијата. Затоа процесот на европската интеграција, за оние земји кои сакаат да станат дел од нејзиното семејство, а тоа се практично скоро сите земји од регионот, е од исклучително значење како за содржината, така и за формите и интензитетот на регионалната соработка.

Еден од облиците на регионалната соработка е Пактот за стабилност на кој му претходеа мноштво иницијативи за соработка меѓу државите од регионот на Југоисточна Европа. Политичката волја искажана преку општи политички

³ Kronja J., Lopandić D. (2012), Regionalna stručna rasprava „Regionalna saradnja i evropske integracije“, Evropski pokret u Srbiji i Fondacija Fridrih Ebert, Beograd, стр.2.

ницијативи, содржана во географската димензија може да се подели во две групи на соработка⁴:

а) организации и иницијативи кои првенствено се насочени на соработка на Балканот и

б) организации и иницијативи кои географски само го допираат или опфаќаат Балканот во поширок контекст.

Политичката волја искажана од засегнатите земји за воспоставување и одржување на мир, регионална соработка и обезбедување на добросостојба на своите граѓани е преточена во иницијативи со кои раководи меѓународната зедница, како што се: Централноевропската иницијатива (ЦЕИ, 1989), Централноевропското подрачје за слободна трговија (ЦЕФТА, 1991), Организација за црноморска економска соработка (ЦМЕС, 1992), Ројамонт-процесот (РП, 1995), Процесот за соработка во Југоисточна Европа (СЕЕЦП, 1996), кој првенствено бил наречен Процес за добрососедство, стабилност, безбедност и соработка на земјите од Југоисточна Европа, Југоисточна иницијатива за соработка (СЕЦИ, 1996), Регионален пристап на ЕУ (РА-ЕУ, 1996), Стабилност, безбедност и соработка во ЈИЕ (ЦСЕЕ, 1996)⁵. Во 1997 година беа иницирани Мултинационалните мировни сили во Југоисточна Европа, а во 2003 година следувахе иницијативата за регионална соработка, наречена Јадранска повелба⁶.

Еволуција и нова структура на Пактот за стабилност на Југоисточна Европа

Во пролетта 1993 година, по избувнувањето на војните во поранешна Југославија, бившиот француски премиер Едуард Баладур предложи „Пакт за стабилност на Европа“, чија главна цел беше Европа да продолжи да биде место на стабилност, демократија и владеење на правото, при што беше даден акцент на консолидирање на идните партнери за проширувањето на Европската унија⁷. „Пактот за стабилност и за развој“ беше прифатен во 1997 година, а неговата идеја била да се исполнат критериумите за конвергенција во курсот на економската и монетарната унија (ЕМУ). Следниот пакт за стабилност беше инициран во времето на бомбардирањето на СФРЈ, пролетта 1999 година и беше наречен „Пакт за стабилност на Југоисточна Европа“ (ПСЈИЕ)⁸. Пактот за стабилност на

⁴ Kronja J., Lopandić D. (2012), Regionalna stručna rasprava „Regionalna saradnja i evropske integracije“, Evropski pokret u Srbiji i Fondacija Fridrih Ebert, Beograd, стр.2.

⁵ Riedeland M., Eichelberg M., (2009), „Регионална соработка во Југоисточна Европа - период по пактот за стабилност“, Програма за надворешна и безбедносна политика, Analytica, Скопје, стр.1.

⁶ Riedeland M., Eichelberg M., (2009), „Регионална соработка во Југоисточна Европа - период по пактот за стабилност“, Програма за надворешна и безбедносна политика, Analytica, Скопје, стр.1.

⁷ Varwick J., (2003), The Kosovo Crisis and the European Union: The Stability Pact and its Consequences for EU Enlargement, International politik, Vol.4.

⁸ Пенев С., Проект за евроатлантски интеграции на Министерство за одбрана на Република Македонија, Скопје, стр. 171.

Југоисточна Европа ги вклучува иницијативите како „Југоисточна иницијатива за соработка“ (СЕЦИ) и „Ројамонт-процес“ со неговиот „наследник“, „Совет за регионална соработка“ (СРС)⁹. „Југоисточната иницијатива за соработка“ беше замислена како „предно решение“, кое преку намалување на бариерите кои ги оделуваат земјите од регионот една од друга, ќе доведе кон поблиско членство до ЕУ¹⁰.

Пактот за стабилност на Југоисточна Европа промовиран и ставен во функција на Самитот во Сараево, одржан на 30 јули 1999 година, на државите во регионот им ветуваше перспектива во евроатлантските интеграции. Како прва стратегија за сеопфатна превенција од конфликти на меѓународната заедница, имаше за цел зајакнување на напорите на земјите од Југоисточна Европа во негувањето на мирот, демократијата, почитувањето на човековите права и создавање на економски просперитет. „Пактот за стабилност има за цел да ги поддржи земјите на Југоисточна Европа во нивното настојење да го унапредат мирот, демократијата, почитувањето на човековите права, да придонесе за економски просперитет заради остварување на стабилност во целиот регион. Оние земји во регионот кои се стремат кон интеграција во евроатлантските структури, заедно со другите учесници во Пактот, цврсто веруваат дека спроведувањето на овој процес ќе го олесни остварувањето на нивната цел“¹¹.

Пактот за стабилност обезбеди рамка за стимулирање на регионалната соработка за побрза интеграција во европските и евроатлантските структури. Секретаријатот на Пактот, во Брисел, беше организиран во три единици, односно работни маси¹²:

- работната маса I - фокусирана на демократизацијата и човековите права;
- работна маса II - фокусирана на економската реконструкција, соработката и развојот и
- работна маса III - фокусирана на безбедноста (безбедност и одбрана, правни прашања и внатрешни работи).

Функционирањето на почетокот било замислено како главна платформа за насочување на средствата за реконструкција и активности со задача да ги координира донаторите, цврсто фокусирајќи се на регионалната соработка. Подоцна еволуира во форум во кој земјите од регионот и меѓународните актери би можеле да седат рамо до рамо на еднаква основа, да се идентификуваат заедничките проблеми и да планираат стратегии за да се справат со нив. Во својот широк мандат и силната меѓународна поддршка, Пактот за стабилност ги убеди земјите од Југоисточна Европа да се вклучат во активна регионална соработка низ програми, кои би донеле и практична корист и подлабоко меѓусебно политичко разбирање. По остварениот значителен напредок

⁹ Kronja J., Lopandić D. (2012), Regionalna stručna rasprava „Regionalna saradnja i evropske integracije“, Evropski pokret u Srbiji i Fondacija Fridrih Ebert, Beograd, стр.1.

¹⁰ Schifter R., (2002), Southeastern Europe in the Post-Milosevic Era: The Need to Lower the Barriers, Mediterranean Quarterly.

¹¹ Пакт за стабилност на Југоисточна Европа, Глава III: Цели, Келн, 10 јуни 1999 година, стр.2.

¹² Достапно на: <http://www.stabilitypact.org/>, преземено на 10.01.2014 година.

кој се огледа во подобрување на политичките, економските и социјалните услови во целиот регион, се појави потреба за поголема рамка на регионална соработка. Ова бил главниот мотив за почнување на трансформација на Пактот за стабилност во Совет за регионална соработка.

Оваа нова структура дизајнирана заради приоритетите утврдени од самиот регион, беше официјално промовирана во Софија на 27 февруари 2008 година со целосна посветеност и поддршка од земјите од Југоисточна Европа, земјите-донатори и други меѓународни актери. Советот за регионална соработка го наследи мандатот на Пактот за стабилност за надгледување на процесите на соработка во Југоисточна Европа и за европска и евроатлантската интеграција на регионот.

Од денешна перспектива, во 21-от век, регионалната соработка може да биде опсервирана во три фази¹³:

1. Период на обновување и стабилизирање на регионалната соработка низ Пактот за стабилност во Југоисточна Европа од 2000-2005 година.

2. Транзициски период на укинување на Пактот и изградба на нови организации на Советот за регионална соработка (2006-2008).

3. Период на зајакнување на регионалната сопственост (одговорност) и консолидација на нова регионална архитектура - Процес на соработка во Југоисточна Европа (СЕЕЦП) и Совет за регионална соработка (СРС) од 2008 до денес.

Треба да се нагласи дека оваа постепена еволуција на Пактот за стабилност во рамка на регионална одговорност не треба да се толкува како повлекување на меѓународната заедница од својата поддршка или напуштање на регионот. Напротив, многу од меѓународните партнери на Пактот за стабилност уверуваат дека тие ќе останат ангажирани, но сакаат да ги видат земјите од регионот во постепено преземање на поголема одговорност во процесот - политички, финансиски и персонални.

Советот за регионална соработка како наследник на Пактот за стабилност, генерално има дефинирано 6 програми за работа: економски и социјален развој, енергија и инфраструктура, правда и внатрешни работи, безбедносна соработка, градење на човековиот капитал и парламентарна соработка¹⁴.

Најважната цел на Советот е да ја поддржи регионалната соработка во Југоисточна Европа по принципот на регионална сопственост, водејќи се од имплементацијата на регионалните проекти од кои секоја од земјите од регионот има корист. Советот за регионална соработка е прва иницијатива со компонента на регионална сопственост во модерната историја на Југоисточна Европа. Спротивно на начинот на функционирање на Пактот за стабилност кој беше генерално под водство на меѓународната заедница, Советот за регионална соработка се карактеризира со далеку поголема автономност. Самите земји од регионот заземаат водечки улоги во

¹³ Kronja J., Lopandić D. (2012), Regionalna stručna rasprava „Regionalna saradnja i evropske integracije“, Evropski pokret u Srbiji i Fondacija Fridrih Ebert, Beograd, стр.2.

¹⁴ Достапно на: <http://www.rcc.int>, официјална интернет страница на Советот за регионална соработка, преземено на 10.01.2014 година.

организацијата, додека меѓународните организации како ООН, Светската банка и Европската унија дејствуваат како поеднакви членови на програмата. Советот за регионална соработка е дизајниран за да продолжи со засилувањето на европските и евро-атлантските интеграциски процеси во регионот. Како и Пактот за стабилност така и Советот за регионална соработка дејствува во согласност со процесот на Стабилизација и асоцијација на ЕУ. Пристапот на земјите од регионот во НАТО, исто така се смета за важно прашање.

За да биде исполнета целта, потребно е исполнување на два предуслови: зајакната регионална сопственост (одговорност) и продолжување на меѓународната поддршка во фазата на транзиција. Работејќи заедно за да се справат и да ги решат заедничките проблеми, земјите од Југоисточна Европа сè повеќе го отвораат својот пат до веродостојна и побрза евроатлантска иднина. Таквата идеја придонесе сите напред наведени иницијативи да бидат препознаени во новиот облик на соработка преку процес со перцепираната функција на обединување на земјите од регионот. Процесот на соработка во Југоисточна Европа и интегрираните поранешни иницијативи во работата на Советот за регионална соработка ветува перспективна иднина на регионот. Но со тоа беа подгреани многу надежи за посветла перспектива на овој постојано проблематичен дел од Европа. Речиси сите официјални претставници на балканските земји имаа оптимистички визии за иднината на регионот¹⁵.

Стабилизација на регионот

Косовската војна и интервенцијата на НАТО во тогашна Југославија беа иницијалната каписла за меѓународната заедница да преземе координација и превентивни акции под нејзино водство. Во тоа време Германија претседаваше со Советот на Европската унија, а веднаш по бомбардирањето на Косово, за неполна седмица, германскиот министер за надворешни работи Јошка Фишер ја возобнови идејата за Пакт за стабилност¹⁶ во Југоисточна Европа која за разлика од претходните нудеше перспектива за членство во евроатлантските структури за земјите од овој регион. Неколку месеци подоцна, на 10 јуни 1999, на иницијатива на Европската унија, основачкиот документ задолжи повеќе од 40 земји и организации меѓу кои земјите членки на ЕУ, Европската комисија, САД, ООН, ОБСЕ, Советот на Европа, НАТО, Светската банка, Европската инвестициска банка, Југоисточната иницијатива за соработка и секако земјите од регионот, да ги засилат напорите за продлабочување на мирот и демократијата¹⁷. Пактот требаше

¹⁵ Riedeland M., Eichelberg M., (2009), „Регионална соработка во југоисточна Европа - период по пактот за стабилност“, Програма за надворешна и безбедносна политика, Analytica, Скопје, стр.4.

¹⁶ Франција имаше пројавено слична иницијатива за Централна и Источна Европа во 1994 (Баладуров пакт), а за Босна и Херцеговина во 1998 (Ведринов пакт). Friis L. & Murphy A. (2000), „Turbocharged negotiations: the EU and the Stability Pact for South Eastern Europe“. Журнал за Европска јавна политика, Издание 7, бр. 5, Специјално издание. 767-786: 769.

¹⁷ Следниве земји и организации беа дел од Пактот за стабилност: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарија, Канада, Хрватска, земјите членки на ЕУ, Македонија, Унгарија, Романија,

да покаже солидарност со земјите од регионот кои ги подржаа акциите на НАТО во тогашна Југославија и да демонстрира на граѓаните на Србија која е цената на континуирана меѓународна изолација, охрабрувајќи ги да се движат кон политичка промена. Со тоа беше искажан консензусот меѓу пошироката меѓународна заедница и државите од регионот дека нешто мора да се стори за да се одговори на проблемот на нестабилност во Југоисточна Европа¹⁸. Пактот имаше за цел да биде „пресвртна точка“ по декада на реактивен кризен менаџмент, по „премногу неуспеси, премногу уништени надежи и животи, премногу неразрешени тензии“¹⁹. Од една страна целта на Пактот за стабилност беше да се насочат напорите на меѓународната заедница во регионот, додека од друга страна имаше за цел да обезбеди платформа за соработка меѓу земјите од регионот. Преку својата работа Пактот за стабилност како главен приоритет ја имаше заложбата на земјите од Југоисточна Европа да ги „зајакнат своите активности во однос на вредностите на евроатлантските структури“²⁰.

Поаѓајќи од фактот дека регионот помина низ пет воени конфликти, во кои беа нанесени многу загуби, страдања и жртви, иницијативите за соработка во Југоисточна Европа немаа доволно сила и капацитет за дејствување и покрај заложбите на меѓународната заедница. Иницијативите како што се Југоисточна иницијатива за соработка и Регионалниот пристап на ЕУ, се соочија со потешкотии при нивното имплементирање кај поранешните југословенски републики кои ја одбиваа секоја иницијатива која тие ја гледаа како заживување на старите југословенски поврзувања²¹. Еволуцијата на општествените односи засигурно доведе до потреба за создавање на нови облици и форми на регионална соработка и преточување на иницијативите во прифатливи солуции за земјите од регионот.

Искуствата и научените лекции од кризниот менаџмент во различни кризни подрачја во светот беа основа на воспоставувањето на Пактот за стабилност кој содржи три главни сегменти: создавање на безбедна средина, промоција на одржливи демократски системи и промоција на економски и социјални добра. Работните средби

Русија, Словенија, Турција, САД, Јапонија, Црно морската група за соработка, Централно – европската иницијатива, Советот на европа, Европската комисија, Европската банка за реконструкција и развој, Европската инвестициона банка, Меѓународниот монетарен фонд, НАТО, Организацијата за економска соработка и развој, ОБСЕ, претставници на Ројамонт процесот, Југоисточната иницијатива за соработка, Југоисточниот процес за соработка, ООН, Високиот комесаријат на ООН за бегалци, Западно европската унија, Светската банка.

¹⁸ Пенев С., Проект за евроатлантски интеграции на Министерство за одбрана на Република Македонија, Скопје, стр. 175.

¹⁹ Democracy, Security and The Future Of The Stability Pact For South Eastern Europe, A Framework for Debate by the EastWest Institute in partnership with the European Stability Initiative, Berlin, April 4, 2001.

²⁰ Agence Europe, цитирана во Friis L. & Murphy A. (2002), „Turbocharged negotiations: the EU and the Stability Pact for South Eastern Europe“. Журнал за Европска јавна политика, Издание 7, бр. 5, Специјално издание. 767-786: 769.

²¹ Uvalic M. (2002), „Regional Cooperation and the Enlargement of the European Union; Lessons learned?“. International Political Science Review, Издание 23, бр. 3. 319-333: 325.

и советувања за иднината на регионот се одржуваа на исто ниво со меѓународните организации и финансиските институции и учесниците од земјите на Југоисточна Европа, што се сметаше за специфична карактеристика на иницијативата.

Основачкиот документ ветуваше и евроатлантска интеграција на сите земји од регионот, вклучувајќи и евентуално целосно членство во Европската унија, заради што беше и воспоставен механизмот наречен Процес за стабилизација и асоцијација. Комплиментарните заложби на Пактот за стабилност со оние на Процесот за стабилизација и асоцијација беа клучен мотиватор за земјите од регионот за вклучување во регионална соработка и продолжување со реформите за европска перспектива, а воедно и претставуваат круцијална алатка за успехот на Пактот за стабилност²². Понудената можност за членство на земјите од Југоисточна Европа во евроатланското семејство беше само механизам за опстанок на Пактот за стабилност.

Ентузијазмот на меѓународната заедница во еуфоријата за стабилизација на земјите од Југоисточна Европа и нивно ставање во колосек за достигнување на европските вредности, допринесе Пактот за стабилност да биде прифатен со воодушевување од земјите на кои им беше наменет. На 17. мај 1999 година во Софија, тогашниот британски премиер Тони Блер го окарактеризира како „Маршалов план за Балканот и ја повика Европската комисија да изготви програма за реконструкција и развој каква што Југоисточна Европа никогаш не видела“²³.

Подгреани надежи

Регионот на Југоисточна Европа не остана имун на глобализациските процеси. Распаѓањето на биполарниот свет имаше силни импликации на меѓусебните односи на балканските земји. Економската криза која не ја одмина ниту Европската унија, уште повеќе ги усложнуваше процесите на интеграција на регионот. Согледувајќи ги фактичките разлики во мотивацијата на Европската унија за проширување, и начинот како се одвиваше тој процес во последните дваесетина години од минатиот век, а како сега, може да се издвојат причините кои допринесоа подгреаните надежи на земјите од регионот да останат само надежи, барем за сега.

Сфаќајќи го овој период како момент во кој Европската унија се повеќе е окупирана од своите проблеми, а сè помалку внимание посветува на концептот на проширување, а со тоа и на земјите потенцијални членки, илузорно е очекувањето за соодветна примена на правично застапени норми подеднакво за сите земји. Очигледно, разбирањето на интересите на Унијата го формулира одговорот на поднесените апликации за членство во истата, а со тоа и на подгреаните надежи, стремежи и вложени напори за воспоставување на долготраен и незаменлив мир во регионот.

²² Riedeland M., Eichelberg M., (2009), „Регионална соработка во југоисточна Европа - период по пактот за стабилност“, Програма за надворешна и безбедносна политика, Analytica, Скопје, стр.3.

²³ Пенев С., Проект за евроатлантски интеграции на Министерство за одбрана на Република Македонија, Скопје, стр. 175.

Консензусот на кој постојано се повикува Европската унија е еден од механизмите за проширување на европското семејство. Но како и дали воопшто функционира во денешни услови? Доколку консензусот треба да биде „ослободен“ од стандардите и вредностите, што во последно време станува се почеста пракса, тогаш дали може воопшто да се зборува за консензус. Доколку стандардите не ги почитува самата Унија како нивен творец, а вредностите кои ги воспоставила имаат релативен коефициент, се наметнува прашањето дали консензусот е сè уште принцип на Унијата. Доколку консензусот како принцип е „ослободен“ од стандардите и вредностите, нели се доведува во прашање опстојењето на Процесот за стабилизација и асоцијација, а со тоа и интересот на земјите кандидати за членство во Унијата. Таквата состојба пак, продуцира појави, процеси и настани кои можат да ги доведат во прашање досегашните заложби на земјите за одржување на стабилност во регионот.

Дополнително, со овој тренд на празнење на принципот на консензус, односно смалувањето на „најмалиот заеднички именител“ и туркање на европските вредности во ќорсокак, во преодниот период од новиот милениум доаѓа и до измена на приоритетите на Европската унија, а со тоа прашањата за човечките права, демократизацијата на општествата и слободата биваат заменети со теми за енергетиката, зачувување на животната средина и на борбата против тероризмот. Во име на овие приоритети во текот на последните години беа направени многу компромиси на штета на човековите права, со што се повеќе се покажуваше интерес кон решавање на овие прашања, отколку на исполнувањата на ветувањата кои ги подреја надежите на овие земји.

Дали со ваквото однесување Европската унија алудира на одржување на опасен мир кој го нуди како придобивка од соработката на земјите од регионот во Советот за регионална соработка?

Регионот на Југоисточна Европа не е само географска одредница, туку е и политичка кованица која претставува дел од земјите на Балканот кои сè уште не се влезени во Европската унија, а по многу што имаат слични карактеристики, било да се работи за степенот на развој, предисторија во политички и економски смисол, или пак ги обединуваат предизвиците на патот кон ЕУ. Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија, Косово, Македонија и Албанија се земји на ова балканско „друштво“ од кои некои имаат подобри предиспозиции, некои немаат такви предности заради потребата од исполнување на различни агенди, но факт е дека се тука каде што сè, и дека заедно делат потреба за соработка за побрзо и поефикасно достигнување на заедничката цел - Европската унија.

Иницијативата за Пактот за стабилност на Југоисточна Европа, беше обид на Европската унија националните и други егоизми на земјите од регионот да ги елиминира и да ги обедини и мотивира истите за регионална соработка. Идејата за обединување, за Европската унија беше јасна, но во тоа време изгледаше дека земјите од регионот не го разбираа значењето на регионалната соработка. Дали оваа иницијатива, иако сега сватена со политичка зрелост остана само обид, или барем засега е само ставена на чекање?

Недвосмислено е дека Европската унија регионалната соработка ја позиционира

како клучен принцип за политичка стабилност, безбедност и економски развој на Југоисточна Европа. Многу од предизвиците со кои земјите се соочуваат не се само национални, туку се заеднички и имаат своја прекугранична димензија која ги вклучува соседните земји во регионот и бара континуирана комуникација и отворен однос. Разбирањето на суштината на регионалната соработка не им олесни на земјите од регионот да преминат на сопствениот колосек на патот кон Европската унија според постигнатите вредности, бидејќи, како што беше погоре изнесено „најмалиот заеднички иментел“ на вредностите веќе е порозен.

Рационализацијата на Регионалниот совет за соработка (РСС) е фокусирана на активности во повеќе области, во кои земјите од регионот се идентификуваат и ја спознаваат регионалната соработка како придобивка за сите: економски и социјален развој, подобрена инфраструктура и енергетика, примена на правото и регулирање на внатрешни работи, безбедносна соработка и градење човечки капитал со парламентарна соработка. Регионалната соработка перцепирана како сеопфатна тема е поврзана со секоја друга област на можна или потребна соработка за создавање на препознатливи вредности во регионот. Сите наведени процеси го сочинуваат ‘рбетот на регионалната соработка. Покрај тоа, повеќето од овие активности и иницијативи веќе имаат корист од регионална сопственост и се дизајнирани да ги задоволат приоритетите за прекугранична соработка идентификувани од страна на самиот регион. Но има ли кој да ги вреднува, а доколку има, дали ќе се изврши баждарење на европскиот кантар.

Траен мир и стабилност во југоисточна Европа се можни дури откако демократските принципи и вредности, кои многу земји во регионот веќе активно ги практикуваат и промовираат, ќе бидат длабоко вкоренети во целиот регион. Меѓународните напори мораат да се концентрираат на консолидација и поврзување на стабилни области во регионот, за да се постават цврсти темели за целосна транзиција на регионот во целина кон мирна и демократска иднина²⁴, што упатува на враќање на почитување на вредностите како промотор за напредокот на регионот.

Резимето од подгревањето на надежите, особено на земјите од Балканот, укажува на следните факти:

- Пактот за стабилност на Југоисточна Европа го трасираше патот на меѓусебната соработка на државите од овој дел на Европа и ги постави темелите на она што денеска го продолжува Советот за регионална соработка. Тоа е направено во време кога повеќето земји од регионот немаат институционална поврзаност со Европската унија во денешен облик и обем. Меѓутоа, упорноста на меѓународната заедница, промената на околностите и излегувањето од воениот и повоениот период, создадоа услови во кои е достигната политичка зрелост на Југоисточна Европа на доволно високо ниво. За прв пат во модерната историја прашањето на соработка во овој дел од Европа, земјите од регионот го преземаат во свои раце, што и доведе до формирање на Советот за регионална соработка.

²⁴ Пакт за стабилност на Југоисточна Европа, Глава III: Цели, Келн, 10. јуни 1999 година.

- Југоисточна Европа се уште е оптоварена со историско наследство на сложени односи, а политичкиот пејсаж на регионот е обележен со бројни отворени прашања. Сепак, факт е дека регионот напредува. Делува еден нов вид на зрелост и одговорност, така да отворените прашања, како што е прашањето за Косово и различното тумачење за неговиот статус и одлуките кои се донесени, се разгледува во политички амбиент. Важно е дека во битна мерка не беше пореметена стабилноста, ниту сигурноста на овој регион, а не беа иницирани ниту останатите отворени прашања, пред сè од билатерална природа. Политичката зрелост како придобивка на регионалната соработка евидентно го намали потенцијалот кој би ги загрозил стабилноста и сигурноста на државите и нивните граѓани во онаа мерка, како што тоа се случи во 90-тите години од минатиот век.

- Светската економска криза која влијае и на овој дел од регионот, промената на вредностите и стандардите, како и променетите интереси на Европската унија го намалуваат нотирањето на стекнатите придобивки на земјите. Во потрага по нови модели на оспорување и верифицирање на резултатите и наметнување на некои „нови“ стандарди и принципи, кога веќе постоечките се анулирани, на земјите од регионот им се дава до знаење дека нивните интереси се занемарливи во однос на европските. Намерата за неодредено пролонгирање на признавање на постигнатиот степен за успешна интеграција на регионот со Европската унија е само свесно одржување на постигнатиот релативен мир во регионот, кој ги крати надежите за обединета Европа, што може во иднина да се претвори во опасен мир.

Заклучок

Јасно е дека регионалната соработка носи долгорочна добивка и тоа во смисла на надминување на некои невтемелени отстапувања кон соседите, воспоставување на двострана доверба и унапредување на меѓусебните односи. Таа во последните години е унапредена во значителна мерка. Иако под регионална соработка често пати се подразбираат процеси за европските интеграции, оваа соработка не смее да биде доживувана само како барање на ЕУ, туку како потреба на регионот на која значајна поддршка и механизми ѝ дава токму ЕУ. Но одговорноста лежи на регионот. Таа не смее да биде само формален предуслов за земјите за приклучување на европското семејство, туку вистински индикатор на нивните способности за успешно завршување на транзицискиот период.

Регионалната соработка не може да биде водена од надвор, туку од самиот регион. Тоа беше и остана цел на многу иницијативи во најразлични области. Некои од нововоспоставените инструменти ќе бидат и вистински тест за посветеноста на земјите од регионот на соработката, (пред сè Регионалниот совет за соработка) и показател на успехите од претходните облици на соработка. Тоа секако е квалитетна нова фаза, која носи многу поголем степен на одговорност на регионот. И во тоа регионот ќе има поддршка од меѓународната заедница. Јасно е дека иднината на регионот во Европската унија, и регионалната соработка го забрзува тој процес, но и доведува до уредување на просторот и негова долгорочна одржливост, бидејќи токму политичката и економската соработка го чинат регионот атрактивен за инвеститорите, ја олеснуваат трговијата, ја забрзуваат модернизацијата. Низ регионалната соработка, земјите практично го изразуваат единството низ компромис, што го придвижува регионот кон ЕУ-стандардите и европската пракса на соработка.

Но, спознавањето на димензијата на регионалната соработка не е бесконечно. Формите на регионалната соработка не се неисцрпни, особено ако се има предвид различниот степен на општествениот развој на земјите од регионот постигнат преку тие форми. Врската на кружен колосек со многу спуштени рампи на некои од земји од регионот меѓународната заедница треба да го пренасочи во вистински правец кој води кон полноправно членство во посакуваната заедница. Поединечното согледување и почитување на достигнатата општествена и политичка зрелост, како и правилно разбирање на реалните потреби на земјите од регионот е единствениот начин придобивките од Пактот за стабилност и регионалната соработка да не бидат претворени во опасен мир под наметката на демократијата и човековите права.

ЛИТЕРАТУРА

1. Varwick J., (2003), The Kosovo Crisis and the European Union: The Stability Pact and its Consequences for EU Enlargement, International politik, Vol.4.
2. Democracy, Security and The Future Of The Stability Pact For South Eastern Europe, A Framework for Debate by the EastWest Institute in partnership with the European Stability Initiative, Berlin, April 4,2001.
3. Журнал за Европска јавна политика, Издание 7, бр. 5, Специјално издание. (2000).
4. Kronja J., Lopandić D., (2012), Regionalna stručna rasprava „Regionalna saradnja i evropske integracije“, Evropski pokret u Srbiji i Fondacija Fridrih Ebert, Beograd.
5. Пакт за стабилност на Југоисточна Европа, Глава III: Цели, Келн, 10.јуни 1999 година.
6. „Pakt stabilnosti - Evropske probleme rješavati evropskim snagama“, DEUTSCHE WELLE, 10.06.2009.
7. Пенев С., Проект за евроатлантски интеграции на Министерство за одбрана на Република Македонија, Скопје.
8. Puhalo S., Mujagić N., Memišević T., Miholjčić D., (2011), Na putu ka Evropskoj uniji, PRO EDUCA, Banja Luka.
9. Regional Cooperation Council, Strategy and Work Programme 2014 – 2016, Sarajevo, 25 April 2013.
10. Regional Cooperation Council, South East Europe 2020 Strategy – Jobs and prosperity in a European perspective, EU
11. Riedeland M., Eichelberg M., (2009), „Регионална соработка во Југоисточна Европа - период по пактот за стабилност“, Програма за надворешна и безбедносна политика, Analytica, Скопје.
12. Schifter R., (2002), Southeastern Europe in the Post-Milosevic Era: The Need to Lower the Barriers, .Mediterranean Quarterly.
13. Uvalic, M. “Regional Cooperation and the Enlargement of the European Union; Lessons learned“? *International Political Science Review*; Издание. 23, бр. 3. 319-333. (2002): 325.
14. Friis, L. & Murphy, A. „Turbocharged negotiations: the EU and the Stability Pact for South Eastern Europe“.
15. Користени линкови:
http://www.mfa.ba/vanjska_politika_bih/multilateralni_odnosi/regionalne_inicijative/pakt_o_stabilnosti_za_jugoistocnu_evropu/.
<http://www.stabilitypact.org/>
<http://www.rcc.int>, официјална интернет страница на Советот за регионална соработка.

ГЕОПОЛИТИЧКОТО ЗНАЧЕЊЕ И ЗАШТИТАТА НА ЕНЕРГЕТСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА ОД АСИМЕТРИЧНИ ЗАКАНИ

д-р Ненад ТАНЕСКИ¹
м-р Борче ЧАМИНСКИ²

Апстракт: Основната интенција на презентираниот труд е идентификување на ризиците и предизвиците од влијанието на геополитичките фактори и современите закани врз безбедноста на енергетската инфраструктура на Европската унија (ЕУ). Одржувањето и унапредувањето на економската и политичката стабилност на ЕУ во актуелните услови на сложена геополитичка состојба и зголемен ризик од асиметрични закани ја нагласи неодложната потреба од имплементирање на енергетската безбедност во Европската безбедносна политика. Поконкретно, трудот дава осврт на геополитичките детерминанти и асиметричните закани кои ја иницираат потребата од дефинирање на ефективна стратегија за заштита на енергетската инфраструктура на ЕУ. Економските, политичките и пред сè безбедносните ризици, како последица на енергетската нестабилност, претставуваат клучните аргументи кои ја поткрепуваат потребата од дефинирање на ефективна стратегија за заштита на енергетската инфраструктура на ЕУ. Актуелните регулативи за заштита на енергетската инфраструктура се базираат единствено на принципите на „меката безбедност“, а нивното тежиште е насочено кон внатрешната политичко-безбедносна состојба на Унијата. Проширувањето и конкретизирањето на ангажманот надвор од сопствените граници, како и примената на расположливите методи и инструменти, претставуваат алтернатива која ЕУ ја има и мора да ја искористи во функција на сопствената енергетска стабилност. Ефективната стратегија за заштита на енергетската инфраструктура на ЕУ, претставува основа за соработка со останатите регионални организации и самостојни држави во насока на одржување на енергетската безбедност и унапредување на меѓународните односи.

Клучни зборови: ЕУ, геополитика, енергетска безбедност, енергетска инфраструктура, асиметрични закани

ВОВЕД

По завршувањето на ерата на Студената војна и создавањето на новите услови на светската сцена, ЕУ се соочи со нови безбедносни закани и предизвици кои значително

¹ Авторот е доцент на Воената академија „Генерал Михаило Апостолски“ - Скопје

² Авторот е офицер во Армијата на Република Македонија

се разликува од оние кои беа актуелни во ерата на биполаризмот. Наглиот пораст на светската популација и забрзаниот економски развој доведоа до значително зголемување на енергетската потрошувачка во 21 век. Трендот на обновување на замрзнатите внатрешни конфликти во земјите од поранешниот социјалистички блок, ширењето на глобалниот тероризам и организираниот криминал, прераснаа во реални безбедносни закани, а критичната инфраструктура стана нивната потенцијална цел. Таквата констелација на настани и нагли промени на стабилноста во безбедносното опкружување, заштитата на енергетската инфраструктура ја промовираа во основен предуслов за одржување на енергетска стабилност на ЕУ.

По терористичките напади во Мадрид (2004) и во Лондон (2005), заштитата на енергетската инфраструктура од терористички напади предизвика зголемен интерес меѓу членките на Унијата. Неизвесноста од епилогот на блискоисточната криза и долгогодишниот руско-украинскиот спор за испорака на природен гас, кој кулминираше во 2009 година, беа индикатори дека постојаното и безбедно снабдување на ЕУ со потребните количини на енергетски ресурси не е загарантирано. Тоа беше знак дека енергетската политика на ЕУ има сериозен недостаток, кој во услови на сложена геополитичка состојба и реален ризик од асиметрични закани, бара конструктивен и сеопфатен пристап.

Геополитичкото значење на енергетската инфраструктура

Уште со почетокот на индустриската револуција, геополитиката на енергетските ресурси била главниот фактор за развојот на глобалната индустрија и на меѓународната безбедност. Од особена важност било прашањето за локацијата на изворите на енергетските ресурси, нивната цена, пристапноста и начинот на дистрибуција до крајните корисници.

Како еден од најразвиените региони, ЕУ претставува најголемиот увозник на енергија и трет најголем потрошувач на енергија на глобално ниво. Околу 53,8% од потребните количини на фосилни горива во 2011 година, Унијата ги обезбедила од увоз (Eurostat, април 2013). Од вкупно потрошената енергија во 2011 година, 35% отпаѓа на нафтата и нафтените деривати, по што следуваат природниот гас со 24%, јагленот со 17%, нуклеарната енергија со 14% и енергијата добиена од обновливи извори со 10%.³ Во 2008 година земјите од ЕУ биле корисници на 22.3% од вкупното производство на нафта на светско ниво. Потребата од нафта произлегува од транспортниот сектор, каде нафтата и нафтените деривати едноставно не можат да бидат заменети. Покрај сопственото производство, кое покрива вкупно 14% од побарувачката на нафта, остатокот во 2011 година бил увезен од: Русија (35%), Норвешка (12%) Саудиска Арабија (8%), Нигерија, (6%), Иран (6%), Казахстан (6%), Азербејџан (5%) и остани земји (22%).⁴

Во 2011 година, 30% од природниот гас ЕУ го увезе токму од Русија.⁵ Според проекциите, до 2030 година овој процент би се зголемил на 60% (EU Energy trends,

³ European Commission. Statistical Pocketbook 2013, Brussels, 2013: 19-24. 01.03.2014 <<http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2013pocketbook.pdf>>

⁴ Ibid.

⁵ Ibid

2009). Овој раст може да се објасни со обврските кои меѓународната заедница ги презема за намалување на емисијата на Јаглероден диоксид, како мерка за заштитата на животната средина, но исто така и поради можноста природниот гас да се користи како замена за останатите фосилни горива за производство на електрична енергија⁶. Во контекст на ова објаснување во прилог оди и сè поголемиот сомнеж во однос на нуклеарната енергија, особено по хаваријата на атомската централа Фукошима, како последица од земјотресот и цунамито во 2011 година во Јапонија.

Од анализата на енергетската состојба, може да се констатира дека енергетските ресурси, со акцент на фосилните горива, од кои зависи развојот на Унијата, се лоцирани, или транзитираат низ региони кои се карактеризираат со изразита политичко-безбедносна нестабилност, или пак земји кои од страна на ЕУ се посочени како поддржувачи на меѓународниот тероризам (Иран, Ирак, Судан, Сирија). И најмалата политичка нестабилност во некоја земја, која и не важи за голем производител и извозник на нафта, може да предизвика значителни промени на цената на нафтата. Во октомври 2007 година, кога Турција започна интензивна воена кампања против Курдската работничка партија во северниот дел од Ирак, цената на нафтата, од 87.40 \$ се искачи на 94.53 \$ за барел⁷. Турција не е извозник на нафта, додека Ирак тогаш произведувал околу 3 милиони барели, од вкупно 85 милиони барели дневно кои во 2007 година се произведувале на светскиот пазар. Како резултат на тековната руско-украинска криза, на 3.03.2014 година, цената на суровата нафта на Лондонската берза забележа пораст од 2.2%, притоа достигнувајќи цена од 111.41 \$ за барел.⁸

Понатаму, национализацијата на енергетските ресурси и неприфаќањето на странски инвестиции во енергетскиот сектор од страна на владите на енергетски независните земји, претставува дополнителен проблем кој ја усложнува енергетската стабилност на Унијата. Овој тренд е особено карактеристичен за Русија, земја која располага со 5,2% од светските резерви на сурова нафта и 17,6% од светските резерви на природен гас (British Petrol, 2013), со кои стопанисуваат државните енергетски компании „Газпром“ и „Транснефт“. Национализацијата на енергетските ресурси ѝ донесе стратегиска предност на Русија, која успешно ја искористи за сопствено промовирање во респективна светска сила. Независно од Унијата, Русија воспостави билатерална енергетска соработка со земјите од Европската унија и од Централна Азија, притоа склучувајќи договори кои во целост го гарантираат суверенитетот на договорните страни.⁹ За разлика од земјите-членки, Унијата како целина сè уште нема

⁶ International Energy Agency. World Energy Outlook 2010, Paris: OECD/IEA, 2010: 50. 01.03.2014. <<http://www.worldenergyoutlook.org/media/weo2010.pdf>>

⁷ Energy Information Administration (EIA). 27.02.2014. <<http://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=RCLC1&f=D>>

⁸ Anthony DiPaola. et all. „Ukraine Tension Seen Stoking Oil, Gas Prices on Supply Risk“, Bloomberg News, 3 Mar. 2014. <<http://www.bloomberg.com/news/2014-03-02/ukraine-tension-seen-stoking-gas-crude-prices-when-markets-open.html>>

⁹ Raphael Metais. „Ensuring Energy Security in Europe: The EU between a Market-based and Geo-

усогласена заедничка енергетска политика.

Главните гасоводи и нафтоводи, преку кои рускиот природен гас и нафта се транспортираат до земјите од ЕУ (Дружба, Братство, Сојуз), поминуваат преку транзитните земји Украина и Белорусија, во кои влијанието на Русија во никој случај не е за потценување. Руската интервенција во Грузија во 2008 година, прекилот на снабдувањето на Украина со природен гас во 2009 година, кој директно ја погоди и Унијата, како и тековната интервенција во Украина, се јасен показател дека Русија не се откажува од амбициите за континуирано влијание во енергетски транзитните земји и зајакнување на позициите во меѓународните односи.

Ризик од асиметрични закани

Во анализата на влијанијата на геополитичките фактори во претходното поглавје, беше нагласено дека доставата на енергетски ресурси до ЕУ може да биде загрошена од политичката нестабилност во транзитните или извозните земји и региони, каде потенцијалните граѓански војни, етничките-верските конфликти и тероризмот претставуваат сериозна закана за безбедноста на енергетската инфраструктура, особено денес, кога не постои ниту една економија која би можела да се развива и одржува без стабилно снабдување со потребните енергетски ресурси, целокупната инфраструктура за производство и транспорт на енергетските ресурси стана стратегиска терористичка цел.

Глобалниот цихад и постојаното покачување на цената на енергетските ресурси, ја зголемија веројатноста од терористички напади на енергетската инфраструктура во муслиманските земји богати со енергетски ресурси.¹⁰ Покрај остварувањето на политичките и идеолошките цели, терористичките акти врз енергетската инфраструктура имаат цел да обезбедат и финансиски средства, неопходни за логистичка поддршка на терористичките организации. Во случај на преокупираност на безбедносните сили на која било држава во заштитата на енергетската инфраструктура од тероризам, се создава состојба погодна за дејство на организираниите криминални групи кои тесно соработуваат со терористичките организации.

За разлика од тероризмот со употреба на оружје за масовно уништување (ОМУ), енергетскиот тероризам не се одликува со голем публицитет. Меѓутоа, потенцијалните економски импликации предизвикани од таквиот терористички акт се огромни, и истите претставуваат сериозна закана за глобалната економија. Во таа насока, на 14.02.2007 година, со цел да ја разниша економијата на САД, крилото на ал-Каеда во Саудиска Арабија, ги повика милитантните исламисти ширум светот, да ги нападат сите извори на нафта и природен гас.¹¹ Од дадениот

political Approach.“ EU Diplomacy Papers (03/2013): 13.

¹⁰ Ali M. Koknar. „The Epidemic of Energy Terrorism.“ ed. Gal Luft, and Anne Korin. Energy Security Challenges for the 21st Century. A Reference Handbook, Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC, 2009, 18.

¹¹ “al Qaeda Calls For Attacks on U.S. Oil Sources.” Xinhuanet, 15 February, 2007. 26.02.2014. <http://news.xinhuanet.com/english/2007-02/15/content_5742399.htm>

пример може да се заклучи дека не само САД, туку и останатите држави директно се изложени на ризикот наметнат од фокусот на тероризмот кон енергетската инфраструктура, како најслаба точка на современите економии.

Свесни за политичкото и економското значење на енергетските ресурси за современите демократски општества, терористичките организации ја напаѓаат енергетската инфраструктура за да ги постигнат следните цели:

- преку нападите на енергетската инфраструктура можат да предизвикаат сериозни економски последици и да ја нарушат стабилноста на владите против кои се борат, притоа олеснувајќи го начинот да дојдат до посакуваната цел- преземање на власта;
- нападите на енергетската инфраструктура во повеќе случаи се перцепираат како значаен чекор во борбата против странските сили кои во дадениот регион имаат стратегиски интерес, кои ја поддржуваат официјалната влада, како и против меѓународните компании кои се инволвирани во развојот на енергетската инфраструктура и експлоатацијата на енергетските ресурси; и
- да ја искористат можноста да обезбедат финансиски средства или да се заканат со прекин на доставата, со цел набавка на оружје или зголемување на економското и социјалното влијание помеѓу популацијата која сакаат да ја контролираат.¹²

Електроенергетската, инфраструктурата за производство и транспорт на нафта и природен гас, како и нуклеарните центри се најранливите сегменти од енергетската инфраструктура и претставуваат најверојатни терористички и субверзивни цели. Стотиците илјади километри гасоводи, нафтоводи, далноводи и останатите енергетски капацитети, кои буквално ја испреплетуваат планетата Земја, претставуваат лесно уочливи и делумно заштитени цели. Клучните електроенергетски јазли, преку кои се менаџира протокот на електричната енергија, претставуваат критични точки и потенцијални терористички цели, чие целосно уништување или саботирање повлекува дополнителни финансиски средства за нивна обнова, или може да предизвика целосен прекин на дистрибуцијата на електрична енергија, т.н. „блекаут“.

Во однос на ранливоста, инфраструктурата за производство и транспорт на нафта и природен гас воопшто не се разликува од електроенергетската инфраструктура. Нафтоводите и гасоводите, кои преку териториите на Чеченија, Северна Осетија и Дагестан пренесуваат рафинирани нафтени и деривати од природен гас, станаа легитимна цел на терористичките и криминалните организации.¹³ Во функција на заштитата на енергетската инфраструктура, во 2007 година руските власти им дозволија на државните компании „Газпром“ и „Транснефт“ да формираат

¹² Ely Karmon. “The Risk of Terrorism against Oil and Gas Pipelines in Central Asia.” International Institute for Counter-Terrorism, 6 January, 2002. 26.02.2014. < <http://212.150.54.123/articles/articleid.cfm?articleid=426>>.

¹³ Ali M. Koknar. „The Epidemic of Energy Terrorism“, ed. Gal Luft, and Anne Korin. Energy Security Challenges for the 21st Century. A Reference Handbook, Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC, 2009: 24..

„приватни-интерни армии“ за заштита на енергетската инфраструктура преку која се транспортира рускиот природен гас и нафта. Во прилог на формирањето на приватните а вооружени сили, оди и податокот според кој „Газпром“ веќе употребува разни видови на беспилотни летала кои вршат постојан мониторинг на гасоводите и останатата инфраструктура.¹⁴

По нападите на 11.09.2001 година, тероризмот, како потенцијална закана за безбедноста на нуклеарната енергетска инфраструктура во рамките на ЕУ, предизвика огромно внимание и неодољна потреба од итни мерки за нејзина заштита. Нуклеарниот тероризам има потенцијал да предизвика огромни човечки загуби, последици по животната средина и дестабилизација на економската и безбедносната состојба. Ризикот, пак, од успешен терористички напад на нуклеарната инфраструктура, се зголемува паралелно со зголемувањето на бројот на нуклеарни центри или склади за нуклеарен отпад.¹⁵ Ако се земе предвид дека на територијата на 14 земји-членки на Унијата функционираат вкупно 132 нуклеарни центри (IEA, 2013), тогаш неминовен е заклучокот дека ризикот од терористички напад не е за потценување.

Дополнителен проблем претставува и пролиферацијата на ОМУ. Од тој аспект, отстранувајќи го високо збогатениот ураниум и издвојувајќи го плутониумот од употреба за цивилни цели, сите членки на Унијата имаат преземено конкретни мерки за спречување на пролиферацијата како најголема глобална закана. Но, и покрај тоа, опасноста од пролиферација на нуклеарни материјали не е целосно сузбиена, а најголемиот ризик доаѓа од неконтролираниот развој на нуклеарната технологија во одредени безбедносно-политички нестабилни земји, како и од опасноста од употребата на нуклеарно оружје од страна на терористичките организации.

Врз основа на анализата на целите на терористичките организации и слабостите на производствената и транспортна енергетска инфраструктура, може да се констатира дека примената на сила не обезбедува целосна заштита на енергетската инфраструктура. Затоа, заштитата на енергетската инфраструктура неопходно е да биде регулирана врз основа на концептите на т.н. „тврда безбедност“ (hard security) и „мека безбедност“ (soft security). Доколку се земе предвид тврдењето на Бузан, според кое „обединувањето на петте компоненти претставува заокружување на современиот концепт за безбедност“,¹⁶ тогаш, во контекст на безбедноста на енергетската инфраструктура може да се констатира дека „меката безбедност“, пропорционално, мора да биде поддржана од основната и единствена компонента на „тврдата безбедност“ -воената сила. Токму тоа треба да претставува појдовната

¹⁴ Cindy Hurst. „The Militarization of Gazprom.“ Military Review, The Professional Journal of the US Army, September-October (2010): 59-67.

¹⁵ „Nuclear Power and Security Threats“, No2NuclearPower, January 2007. 04.03.2014. <<http://www.no2nuclearpower.org.uk/reports/Security.pdf>>

¹⁶ Лидија Георгиева., Европска безбедност: концепти процеси и институции. Скопје: Филозофски факултет, 2010: 15.

основа во процесот на планирање и изработка на соодветна стратегија за заштита на енергетската инфраструктура на ЕУ.

Заштита на енергетската инфраструктура на ЕУ

Предизвикот од неопходната потреба за заштита на енергетската инфраструктура на Унијата беше најавен во 2006 година, кога од страна на Европската комисија беше публикувана Европската стратегија за одржлива, конкурентна и безбедна енергија. Според Стратегијата, безбедноста на енергетската инфраструктура, која Унијата преку транзитните земји ја поврзува со регионите богати со енергетски ресурси, е идентификувана како основен услов за одржување на енергетската безбедност.¹⁷ Во тој контекст, најголемиот предизвик на Стратегијата е развој на конзистентна надворешна политика која ќе и овозможи на Европа поефективна меѓународна улога во надминувањето на заедничките проблеми со енергетските партнери ширум светот. Конзистентната надворешна политика е неопходна за постојана, конкурентна и безбедна достава на енергија.¹⁸ Моменталната состојба е таква што секој членка, независно од Унијата како целина, надворешната енергетска политика ја спроведува на билатерално ниво, врз основа на принципот на меѓусебно почитување на суверенитетот. Членките на Унијата, делумно или многу ретко ги координираат нивните надворешни енергетски политики, факт кој во 2013 година беше особено впечатлив со одлуките на одредени членки на Унијата да се приклучат на проектот за изградба на гасоводот „Јужен Поток“. Ако се земе предвид дека ЕУ, истовремено претставува и безбедносен актер, тогаш станува јасно зошто ЕУ има исклучителна потреба од институционално решение на овој проблем. Заедничката надворешна енергетска политика, покрај дипломатскиот пристап, нуди можност од интегрирање на други методи и средства (вклучувајќи ја и употребата на сила, притисоци и санкции), за остварување на интересите на Унијата. Во прилог на овој заклучок оди и мислењето на Роберт Купер (Robert Cooper), според кој „...Европејците треба да се вратат на погрубите методи-употреба на сила, превентивен напад, измама, и да сторат се што е неопходно против оние кои сè уште живеат во 19 век во секоја смисла на зборот.“¹⁹

Развојот на стратегијата за заштита на енергетската инфраструктура на ЕУ продолжи во 2006 година, кога од страна на Европската комисија беа изготвени принципите и инструментите за имплементација на Европската програма за заштита на критичната инфраструктура (ЕСЦИР). Главната цел на програмата беше одредување на методологијата врз основа на која ќе биде идентификувана критичната инфраструктура на ЕУ, стандардите за нејзината безбедност и улогата

¹⁷ European Commission. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, Green Paper. COM (2006) 105, Brussels, 2006: 15.

¹⁸ 24.02.2014. <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf>

¹⁹ Robert Cooper. The Breaking Nations. London: Atlantic Books, 2003: 62.

на операторите со енергетската инфраструктура во подготовката на безбедносните планови за нејзина заштита.²⁰

Во 2008 година, Програмата за заштита на критичната инфраструктура резултираше со усвојување на Директива за одредување и означување на Европската критична инфраструктура и проценка за унапредување на нејзината заштита.²¹ Со усвојувањето на Лисабонскиот договор во 2009 година, во кој, меѓу останатите енергетски одредби, беше имплементирана и одредбата за „безбедна достава на енергија во Унијата“,²² конечно беше поставена правната основа за развој на ефективна стратегија за заштита на енергетската инфраструктура на ЕУ.

Давајќи висок приоритет на заштитата на критичната енергетска инфраструктура, идентификувана врз основа на Програмата за заштита на критичната инфраструктура во 2012 година, Европската комисија воспостави комуникациска мрежа, поврзувајќи ги операторите кои стопанисуваат со критичната енергетска инфраструктура од електроенергетскиот, нафтениот и секторот за природен гас. Една од причините за ваквата иницијатива е размената на искуствата помеѓу самите оператори од аспект на безбедноста на енергетската инфраструктура. Давајќи ѝ големо значење на заштитата на енергетската инфраструктура од надворешните закани, оваа иницијатива најголемо внимание им посвети на проценката на закани, менаџирањето со ризиците и безбедноста на сајбер-просторот (Cyber security).²³

Следејќи ги современите безбедносни ризици и закани по безбедноста на критичната енергетска инфраструктура, во август 2013 година, Европската комисија пристапи кон ревизија и практична имплементација на Европската програма за заштита на критичната инфраструктура. Во работниот документ²⁴ преовладува прашањето за обезбедување на високо ниво на заштита на критичната енергетска инфраструктура во ЕУ и нејзината отпорност на ризиците и закани, во функција на намалување на последиците, пред се економските, кои би настанале при евентуален прекин на дистрибуцијата на енергетските ресурси. Покрај тоа, значително внимание се посветува и на меѓусебната зависност на енергетската инфраструктура, на индустрискиот сектор

²⁰ Commission of the European Communities. European Programme for Critical Infrastructure Protection, COM(2006) 786 final, Brussels, 2006. 28.02.2014 < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006DC0786:EN:NOT>.

²¹ The Council of the European Union. Council Directive 2008/114/EC of 8 December 2008 on the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection. Official Journal of the European Union, 2008: 75-82. 26.02.2014 < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:345:0075:0082:EN:PDF>.

²² European Union. Treaty of Lisbon. Official Journal of the European Union, Volume 50, (2007): 88. 01.03.2014. < <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>>

²³ За повеќе информации види: Position Paper of the TNCEIP on EU Policy on Critical Energy Infrastructure Protection, 2012. 26.02.2014. <http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/doc/20121114_tnceip_eupolicy_position_paper.pdf>

²⁴ За повеќе информации види: Commission Staff Working Document on a new approach to the European Programme for Critical Infrastructure Protection Making European Critical Infrastructures more secure, 08/2013. 27.02.2014. <http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/doc/critical/20130828_epcip_commission_staff_working_document.pdf>

и на институциите на системот во границите на ЕУ. Од анализата на содржината на наведениот работен документ, може да се констатира дека неговата главна цел е да презентира еден нов приод на ЕУ кон критичната енергетска инфраструктура, чија основа ќе биде практичната имплементација на конкретни превентивно-безбедносни мерки, како и брз одговор во случај на кризни ситуации и воспоставување на соодветен кризен менаџмент.

Наведените регулативи за заштита на енергетската инфраструктура, како и на Европската енергетска политика, се однесуваат единствено на земјите-членки на ЕУ и се во контекст на внатрешната стратегија за безбедност на Унијата. Доколку се навратиме на фактот дека енергетската безбедност на ЕУ зависи од безбедноста на енергетската инфраструктура на енергетски независните земјите, слободно може да се констатира дека ЕУ мора да го прошири својот ангажман подалеку од сопствените граници, и потпирајќи се на сопствените капацитети да развие соодветна надворешнобезбедносна енергетска политика, по примерот на Заедничката надворешна и безбедносна политика (ЗНБП) и Европската безбедносна и одбранбена политика (ЕБОП). И покрај тоа што значењето на енергетската безбедност и заштитата на енергетската инфраструктура се опфатени со инструментите на ЕБОП²⁵ и Безбедносната стратегија на Европската унија,²⁶ сепак од страна на ЕУ сè уште не е детерминиран начинот на кои тие инструменти би биле употребени во контекст на нивната намена.

Досега наведените регулативи за заштита на енергетската инфраструктура и поставувањето на внатрешната и надворешната енергетска политика на ЕУ, се засноваат единствено на „меката безбедност“. За разлика од ЕУ, на самитот на НАТО во 2006 година во Рига, НАТО го промовираше модусот за употреба на „тврдата безбедност“ за заштита на енергетската инфраструктура. Во точката 45. од усвоената декларација на самитот во Рига, наведено е дека „...безбедносниот интерес на Алијансата би можел да биде загрозен како последица на прекилот на снабдувањето со виталните ресурси. Ние поддржуваме координиран, меѓународен напор за проценка на ризикот за енергетската инфраструктура и за промоција на безбедноста на енергетската инфраструктура.“²⁷ Впрочем, воените операции „Активен стремеж“ (Active Endeavour) и „Океански штит“ (Ocean Shield), кои НАТО ги спроведува во водите на Медитеранот и во т.н. Африкански Рог, во одредени сегменти целосно се совпаѓа со определбите на НАТО наведени во декларацијата од самитот од Рига. Во Медитеранот не постои енергетска инфраструктура, но затоа е развиен поморскиот транспорт на енергетските ресурси, чија крајна дестинација се земјити-членки на

²⁵ Инструментите на ЕУ за долгорочна и краткорочна превенција, меѓу другото треба да се употребат на поефективен начин со цел да се упати на основните причини за ...борбата за оскудните и природни ресурси (Лидија Георгиева. Европска безбедност: концепти процеси и институции. Скопје: Филозофски Факултет, 2010, 208).

²⁶ Лидија Георгиева, *Op. cit.*, 213.

²⁷ Riga Summit Declaration, NATO Press Release (2006/150), 29 Nov. 2009. 05.03.2014. <<http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>>

НАТО и на ЕУ. Тоа значи дека НАТО подеднакво се фокусира на соработката и на консултациите со сојузниците и партнерите, преку воспоставените форми на партнерство и соработка на глобално ниво, вклучувајќи ја и соработката со ЕУ. Според тоа, една од опциите на Унијата за надополнување на празнината предизвикана од недостатокот на соодветна надворешна стратегија за енергетска безбедност, е да воспостави поблиска соработка со НАТО.

Заклучок

Продлабочувањето на јазот помеѓу сè поголемата побарувачка и континуираниот пад на домашното производство на енергетски ресурси, резултираше со зголемување на енергетската зависност на ЕУ од Русија и од Блискиот Исток. Политичкобезбедносната нестабилност во транзитните земји, паралелно со зголемувањето на цената на енергетските ресурси, претставува најголем безбедносен и економски ризик за кој Унијата нема развиено ефикасно решение. Определбата на членките на Унијата за национален пристап во однос на надворешната енергетска политика, доведе до зајакнување на позициите на Русија како значаен фактор во меѓународните односи. Користејќи ја енергетската моќ во функција на остварување на геополитичките цели, Русија повеќепати ја тестираше енергетската зависност на Европа, што резултираше со значителни економски последици.

Нејзиното суштинско значење за нормално функционирање и развој на европската економија ја прави енергетската инфраструктура потенцијална терористичка цел од стратегиско значење. И покрај тоа што веројатноста од загрозување на енергетската инфраструктура на Унијата не е на високо ниво, сепак постојат сериозни индикатори кои укажуваат дека ризикот не само што постои, туку истиот сè повеќе се зголемува. Затоа, секоја закана од терористички напад на енергетската инфраструктура на Унијата, во никој случај не смее да се игнорира, ниту да биде предмет на претерана и неконтролирана реакција.

Одредувајќи ги геополитичките турбуленции и асиметричните закани, кои влијаат на безбедноста на енергетската инфраструктура во транзитните земји, како еден од најважните услови за одржување на енергетската стабилност, ЕУ презеде низа безуспешни мерки во насока на интегрирање на надворешната енергетска политика на нејзините членки. Не успевајќи во намерата да развие ефективна надворешно-безбедносна енергетска политика, по примерот на ЗНБП и ЕБОП, Унијата би можела да ја разгледа опцијата за заштита на енергетската инфраструктура преку конкретна соработка со НАТО или со САД како стратегиски сојузник на најголемиот дел од нејзините земји-членки. Факт е дека постојат повеќе опции кои нудат решенија за одржување на енергетската стабилност на ЕУ. Сепак, како сè поактивен безбедносен актер на меѓународната сцена, Унијата мора да работи на дефинирање и на имплементирање на заедничката стратегија за заштита на енергетската инфраструктура како најефикасна опција.

ЛИТЕРАТУРА:

Cooper, Robert. *The Breaking Nations*. London: Atlantic Books, 2003.

Commission of the European Communities. *European Programme for Critical Infrastructure Protection*, Brussels, 2006. 28.02.2014. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006DC0786:EN:NOT>>

Commission of the European Communities. *European Programme for Critical Infrastructure Protec-*

- tion, COM(2006) 786 final, Brussels, 2006. 28.02.2014 <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006DC0786:EN:NOT>>
- DiPaola, Anthony., et all. *Ukraine Tension Seen Stoking Oil, Gas Prices on Supply Risk*. Bloomberg News. Mar 3, 2014. 04.03.2014 <<http://www.bloomberg.com/news/2014-03-02/ukraine-tension-seen-stoking-gas-crude-prices-when-markets-open.html>>
- European Commission. *Statistical Pocketbook 2013*, Brussels, 2013. 01.03.2014. <http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2013_pocketbook.pdf>
- European Commission. *A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, Green Paper*, COM(2006) 105 final, Brussels, 2006. 24.02.2014. <http://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf>
- European Union. *Treaty of Lisbon*. Official Journal of the European Union, Volume 50, 2007. 01.03.2014
<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>>
- European Commission. *An Energy Policy for Europe*, COM(2007) 1 final, Brussels, 2007. 02.03.2014 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2007/com2007_0001en01.pdf>
- European Commission. Position Paper of the TNCEIP on EU Policy on Critical Energy Infrastructure Protection, November 2012. Position Paper of the TNCEIP on EU Policy on Critical Energy Infrastructure Protection (2012). 26.02.2014. <http://ec.europa.eu/energy/infrastructure/doc/20121114_tnceip_eupolicy_position_paper.>
- Георгиева, Лидија. *Европска безбедност: концепти процеси и институции*. Скопје: Универзитет “Свети Кирил и Методиј”-Скопје, Филозофски Факултет, 2010.
- Hurst, Cindy. „The Militarization of Gazprom.“ *Military Review*, The Professional Journal of the US Army, September-October, 2010.
- International Energy Agency. *World Energy Outlook 2010*, Paris: OECD/IEA, 2010. 01.03.2014. <<http://www.worldenergyoutlook.org/media/weo2010.pdf>>
- Karmon, Ely. “The Risk of Terrorism against Oil and Gas Pipelines in Central Asia”, *International Institute for Counter-Terrorism*, 6 January, 2002. 26.02.2014. <<http://212.150.54.123/articles/articledet.cfm?articleid=426>>
- Koknar, Ali M. „The Epidemic of Energy Terrorism.“ ed. Gal Luft, and Anne Korin. *Energy Security Challenges for the 21st Century*. A Reference Handbook, Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC, 2009.
- Luft, Gal and Korin, Anne. *Energy Security Challenges for the 21st Century*. A Reference Handbook. Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC, 2009.
- Metais, Raphael. *Ensuring Energy Security in Europe: The EU between a Market-based and Geopolitical Approach*. Brussels, College of Europe, 2013.
- Nuclear Power and Security Threats, No2NuclearPower, January 2007. 04.03.2014. <<http://www.no2nuclearpower.org.uk/reports/Security.pdf>>
- NATO. *Strategic Concept for the Defense and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization*. Brussels: NATO Public Diplomacy Division, 2010.
- Riga Summit Declaration, NATO Press Release (2006/150), 29 Nov. 2009. 05.03.2014. <<http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>>
- The Council of the European Union. *COUNCIL DIRECTIVE 2008/114/EC of 8 December 2008 on the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection*, 2008, Official Journal of the European Union, 2008.

ТЕРОРИСТИЧКО НАСИЛСТВО И УЛОГАТА НА МЕДИУМИТЕ

Тања МИЛОШЕВСКА¹

Ненад ТАНЕСКИ²

Апстракт: Овој труд ја истражува улогата на медиумите во терористичка средина, како и честата интеракција помеѓу медиумското известување и употребата на насилство од страна на екстремистичките движења. Пристапот до медиумите ги приближува терористите до процесот на донесување одлуки во демократските општества, кој значително ги зголемува шансите оваа комплексна мрежа на интеракции да заврши со политичка одлука која што ќе се залага за интересите на својата група. Целта на овој труд е поблиску да ги истражи односите коишто можат да се формираат помеѓу терористичка група и медиумите.

Клучни зборови: *терористичко насилство, медиуми, комуникација, извештај, покриеност.*

Вовед

Терористите знаат дека претставувањето на нивните барања преку медиумите подразбира вклучување на драматичен инцидент за привлекување на јавноста преку печатените медиуми. Терористите имаат потреба од публицитет кој најверојатно ќе привлече поголема публика, доколку тие драматично спроведуваат планирани киднапирања, бомбашки напади, земање на заложници, атентати, или други акти на насилство. Печатот, исто така, има своја мотивација да известува за големите терористички инциденти. Од медиумска точка на гледање, и покрај својата основна одговорност за објективно известување на вестите – драматичноста овозможува гаранција за зголемено внимание од страна на гледачите.

„Терористичките напади често се внимателно испланирани да го привлечат вниманието на електронските медиуми и на меѓународниот печат”. (Хофман 1998). Фразата дека информацијата е моќ е јасно разбрана од страна на сите партии, медиуми и влади, како и од терористите, нивната публика, и нивните противници.

Хипотезата на истражувањето во овој труд може да се сумира на следниов начин: Терористите функционираат во рамките на проминентен пристап во однос на употребата на медиумите. Медиумите играат витална улога во оваа стратегија, дозволувајќи им на терористите директно да ја прикажат својата порака, да го

¹ Авторот е доцент на Институт за безбедност, одбрана и мир, Филозофски факултет, УКИМ, Скопје, Република Македонија

² Авторот е доцент на Воената академија „Генерал Михаило Апостолски“ - Скопје

прошират движењето и неговата кауза, легитимирање на движењето и неговите активности, како и заплашување на противниците.

Известувањето за тероризмот и пазарната конкуренција

Медиумите избираат настани кои се значајни (врз основа на свој сет на вредности кои им даваат приоритет на насилство и конфликти во која било форма). Емитирањето на прес-програма вклучува безброј подготвителни активности кои вклучуваат избор и дискриминација на содржина која секојдневно се става на масата на секој субјект кој работи и пишува статии кои ќе се емитираат во медиумите. Постои конкуренција меѓу различните стории во однос на тоа која ќе се емитира. Победници се оние кои се повеќе драматични, повеќе спектакуларни во визуелна смисла, кои се поемотивни и кои содржат и други елементи кои можат да бидат асимилирани од страна на сликовно - ориентираната култура.

Резултатот не е само со набљудување на оние настани кои, и покрај нивниот интерес, немаат конфликтна природа, туку формирањето на опасен модел за оние кои сакаат да бидат „јавни“ по секоја цена (Ignatieff 1998).

Всушност, телевизиското покривање на ефектите од терористичкиот напад (особено ако е во живо) создава една парадоксална ситуација во која гледачите можат да замислат повеќе ужасни сцени од вистинските сведоци кои се наоѓаат во областа (Ganor 2005).

Медиумите се во сопственост и под контрола на големите корпорации кои во голема мера се мотивирани од учеството на пазарот и профитот. Ова влијае на нивниот стил, содржина и практики на известување. Објективното известување често се надминува со други фактори, како обидување да се здобијат со поголем удел на пазарот на гледаност. Бидејќи ексклузивните вести се посакувани цели, покривањето на тој начин може да биде селективно, често овозможувајќи јавното мислење и владините изјави да креираат агенда како ќе течат вестите. Во такво политичко и пазарно опкружување, медиумите често ќе го изгубат критицизмот за контра-терористичките политики.

Одлучување за кои инциденти да се известува и како да се известува

Печатените и електронските медиуми имаат тенденција да им се даде приоритет на терористичките инциденти во нивните вести. Ова е разбирливо, со оглед на влијанието кое тероризмот може да го има врз креирањето на политиките во домашното или во меѓународното политичко опкружување. Сепак, медиумите не се конзистентни за тоа за кои инциденти да се известува или како да се известува. Тие често опширно покриваат некои акти на политичко насилство, но обезбедуваат малку информации за другите настани (Raine 2005).

Односот помеѓу кредибилитетот дека некој одлучува што тој или таа ќе гледа визуелно и оваа употреба на факторот-доверба од страна на медиумите е предмет на размислување. Ова значи дека производот што ТВ станиците го нудат е „реалност во себе и за себе“, без да се земе предвид контекстот и групата на други околности

што ги „опкружуваат“ овие слики. Со оглед на оваа визуелна предност, телевизијата не се двоуми да го докажува нејзиниот капацитет за да допре до вест секаде каде што може таа да се случи. Оваа определба, сепак, има опасна заблуда. Финансиските ограничувања, предизвикаат медиумите да ги концентрираат своите ресурси таму каде што „се верува“ дека постојат вести од повисок интерес. (Laquer 2003).

Резултат на гореспоменатата ситуација е постоење на неколку делови на планетата, кои никогаш не се дискутирале во вестите, и покрај појавата на проблематични ситуации кои би можеле да влијаат на светот како целина. Овој асиметричен квалитет на вести предизвикува терористите да ги концентрираат нивните напори во оние места каде што тие можат да добијат внимание од медиумите, со игнорирање на други места каде што нивните акции не добиваат интерес (Сориано 2008).

Процесот на донесување на одлука за кои настани да се известува, често е поттикнат со оценување какви видови на вести веројатно ќе привлечат публика. Ако се одлучи дека драматичните инциденти ќе придонесат кон зголемен број на гледачи, медиумите нема да се двоумат да дадат приоритет на такви инциденти за дневни изданија или емитување. Медиумите може да бидат многу селективни околу одлуката кои терористички инциденти да се известуваат. Крајната одлука има тенденција да биде во корист на она што најмногу влијае на читателите или гледачите.

Одлучувањето како да се известува за терористички инциденти од гледна точка на читателот или гледачот, е навидум субјективно. Медиумските извештаи никогаш не биле доследни во нивниот опис на сторителите на терористичките инциденти, ниту пак, се усогласени при карактеризирањето на примери на екстремистичко насилство како тероризам (Гас 2011). Извештаите во медиумите се неконзистентни со етикетирање на сторителите на политичко насилство. Медиумските интереси за прикажување на насилната природа на тероризмот може да бидат несразмерни во истражувањето на основните причини за ова насилство. Етикетите како „герила“, „екстремисти“ или „командоси“, одразуваат тенденција да се користи индиректен или нејасен јазик за да се опише она што инаку би можеле да биде окарактеризирано како ужасно однесување. Еуфемизми кои се применуваат за зборови надвор од нивното нормално значење за да го маскираат или ублажат јазикот на насилство се исто така честа појава меѓу владите, креаторите на политиката и останатите актери. Оваа практика е намерно медиумски ориентирана така што печатот и јавноста полесно да ги прифатат инцидентите или политиката.

Медиумите како оружје

За терористите информациите може да значат оружје на војната, создавајќи важен концепт – медиуми како оружје. Бидејќи симболиката е во центарот на повеќето терористички инциденти, терористите како потенцијален додаток на нивниот арсенал експлицитно ги идентификуваат медиумите. Кога терористите успешно и насилно манипулираат важни симболи и релативно слабите движења можат да влијаат на влади и општества. Дури и кога терористичка единица нема да ја заврши својата

мисија, интензивната медиумска изложеност може да доведе до голема пропаганда и победа (Гас 2011).

Ова поглавје дава преглед на современото разбирање на факторите кои влијаат на одлуките на медиуми да посветат внимание на терористичкиот напад и ги опишува влијанијата врз потенцијалните симпатизери и поддржувачи.

Прво, фактот дека повеќето терористички напади не добиваат внимание или малку добиваат медиумско внимание, сугерира дека терористичките групи се разликуваат значително во нивната способност да подготвуваат напади со цел да го свртат вниманието на медиумите. Не е лесно за терористите да манипулираат со медиумската покриеност која тие ја добиваат. Познавањето на причината зошто некои терористички напади успеваат а други не успеваат да привлечат вниманието на медиумите, може да обезбеди важен увид во политички цели, перцептивни медиуми и организациски капацитети на сторителите. Сепак, терористичките напади во голема мера варираат во вниманието кое го добиваат. Повеќето терористички напади не добиваат внимание од главните медиуми. Други, како што се оние во Њујорк и Вашингтон во 2001 година, Лондон во 2005 година и Мумбаи во 2008 година, добија зголемена покриеност (Керн, Цаст и Норис 2003).

Второ, подобро разбирање на мотивациите и ограничувањата со кои се соочуваат медиумите може да го формира концептот на односи со медиумите и стратегии на агенциите на јавната дипломатија одговорни за борба против тероризмот. Оваа покриеност може да им послужи на терористите како средство за пренесување на нивните политички пораки до масовна публика, и тоа може да го одвлекува вниманието на јавноста за разбирање на тежината на спречување на терористички напади и чекорите кои властите ги преземаат за да се постигне оваа цел. Истражувањето во оваа област почна на систематски начин да ги проучува условите под кои медиумите повеќе или помалку посветуваат значителна покриеност на терористички напади отколку на други теми или други аспекти на борбата против тероризмот.

Трето, структурата и конкурентноста на новинарската индустрија имаат влијание врз заинтересираноста на медиумите за тероризмот. Како што медиумското опкружување станува сè повеќе децентрализирано и конкурентно, медиумите можат да се обидат да го задржат уделот на пазарот преку посветување повеќе внимание на терористички напади кои употребуваат нови тактики или кои се особено насилни. Таквиот развој може да побуди нови предизвици за односите помеѓу службите за безбедност и медиумите со прикажување во јавноста искривена слика за заканата од тероризмот и намалување на способноста на властите да ги објаснат своите политики и да се постави проблемот на тероризмот во соодветен контекст.

Четврто, почнува да се истражува колку и како тонот со кој медиумите ги презентираат вестите за тероризам влијае на ставовите и однесувањата на јавноста, вклучувајќи ги гласачите, како и потенцијалните симпатизери кон терористички движења. Постои доказ дека известувањето за тероризмот ги зголемува стравот и вознемиреноста и дека овие емотивни промени влијаат на изборот на некои членови

на јавноста за контра-терористичките политики кои се потпираат на сила. Ова може да води кон потешкотии за службите за да реагираат на терористички напади со други видови на политики, дури и ако овие политики може да резултираат со одлични резултати. Понекогаш се тврди дека терористите се ефикасни во манипулирање на медиумите за да ги пренесат своите пораки до масовната публика и да се здобијат со симпатизери и поддржувачи (Волш 2010).

Со други зборови, наративот во вестите за терористички акти се концентрира на аспектот-човечки интерес, без нагласување или дискутирање на историската позадина на сторителите на насилни акти или жртви на актите на насилство. Иако медиумите бараат драма во сите настани кои тие сметаат дека се достојни да бидат пријавени, акцентот на трагедијата, насилството, реактивни и театарски аспекти на терористички акти на сметка на детаљна анализа на настаните е толку еднострано што еден американски политички филозоф смета дека се однесува на емитување на тероризмот, особено, како „фонограф на тага“ (Weimann & Winn 1994).

Категоризација на односот меѓу терористите и медиумите

Поголемиот дел од академската литература, каде што оваа тема е дебатирана, укажува на симбиотски однос помеѓу тероризмот и мас-медиумите. Абрахам Милер истакнува: „Тероризмот е способен за креирање на која било драма-без оглед колку е тоа ужасно, со цел да се привлече вниманието на медиумите... тероризмот, може да се перцепира како медиумско посвоено дете, кое за жал медиумите, не можат ниту целосно го игнорираат ниту да го негираат“ (Туман, 2003).

Барнхурст предлага два модели кои се обидуваат да го опишат односот меѓу тероризмот и медиумите.

Првиот модел е *медиумски-одговорен модел*. Според овој модел, медиумите создаваат еден маѓепсан круг. Со известување на терористички напади, медиумите имаат улога во пренесување на терористички пораки до голема публика. Ова е клучна цел за терористичките организации, а тоа ги поттикнува да извршуваат повеќе напади, кои за возврат ќе бидат известувани од страна на медиумите. Ова создава еден магичен круг, во кој терористите ги реализираат нападите, кои се пријавени од страна на медиумите, а кои подоцна ќе доведат до повеќе напади. Во извесна смисла, моделот ги идентификува медиумите како причина за терористички напади.

Вториот модел е наречен *медиумски-ранлив модел*, и застапува поглед на медиумите како да се жртва на тероризмот, а не причина. Ова гледиште предлага, иако медиумите теоретски би можеле да престанат да известуваат за тероризам, тоа нема да биде доволно за да се стави крај на терористичките активности. Терористите не мора да се потпираат на било кој медиум за комуникација. Тоа е затоа што функционира тековна конкуренција во современиот медиумски систем (Barnhurst 1991). Покрај тоа, известувањето за „кршење на менталитет“ е длабоко вкоренето во медиумите. Ова значи дека секој весник, телевизиска мрежа, или радио станица постојано се обидува да биде прв во покривањето на одредена вест, која им овозможува да привлечат голема публика (Glückler 2008). Ова е предизвикано поради зголемување

на конкуренцијата меѓу медиумите за брзо покривање на настани (Кушнер 2000). Во некои случаи, овој притисок може да предизвика новинарите да ги потценат последиците од известување за тероризам, или да доведе до погрешна интерпретација на активностите на терористичките организации.

Со други зборови, тоа е тип на врска помеѓу две групи кои вклучуваат меѓусебна зависност каде едната страна ја надополнува другата. Сепак, постои повеќе од еден вид на односи кои може да постојат меѓу терористите и мас-медиумите. Разновидноста на причините, идеологиите и социјалните и културните условувачки фактори кои ги инспирираат различните терористички групи се еднакво применливи на видот на односи кои овие групи ги воспоставуваат со медиумите. Четирите различни модели на однесување се:

1. **Потполна индиферентност.** Целта на терористите е да ги тероризираат своите жртви, без да бараат да се постигне медиумското внимание за нивните дела. Не постои очекување дека печатот ќе се вклучи (оваа ситуација е многу необична.)
2. **Релативна индиферентност.** Терористите не агитираат за да се појават во медиумите, иако тие се свесни за моќта на медиумите кои можат да ја објаснат нивната кауза.
3. **Медиумски-ориентирана стратегија.** Терористите не само што се свесни дека печатот може да го прошири опсегот на нивните зборови и постапки, туку тие, исто така, извршуваат серија на операции врз основа на знаењето дека тие ја поседуваат динамиката и функционирањето на продуцентите на вестите. По добро осмислените манипулации, медиумите се интегрираа во активностите на терористичките групи. (На 7/7 бомбашките напади во Лондон, резултираа со лавина на извештаи за чувствата на муслиманите во Велика Британија и на други места во Европа и за улогата на војната во Ирак во регрутирањето на домашните британски поданици. Медиумите во САД пренесуваа приказни на радикализација на млади муслимани во европската дијаспора пред 7/7, но оваа покриеност е бледа во споредба со далеку позастапеното известување за тешката ситуација на муслиманите во Западна Европа. Уште еднаш, ужасните акти на тероризам предизвикаа покриеност со вести кои ја информираа јавноста во Велика Британија и целиот свет за ситуации и развој кои треба да се дел од сите заеднички медиумски извештаи).
4. **Целосно уништување.** Ова е случај кога терористите ги перцепираат новинарите и известувачите како непријатели кои мора да бидат уништени, ставајќи ги на исто ниво како и другите директни противници. Пресот престанува да биде ентитет кој треба цинично да биде манипулиран (како „ахилова петица“ на демократијата). Наместо тоа, тој се гледа како додаток на системот кој мора да биде уништен (Wieviorka 2004). (Американскиот новинар Џејмс Фоли беше погубен од страна на терористичката организација Исламски калифат ISIS на 20 август 2014 година).

Овие четири опции ни даваат идеја за различни можни односи, кои може да се утврдат помеѓу овие два ентитета, а исто така ни овозможува да се види како терористите може да аплицираат наизменично различни модели, дури и да применуваат повеќе од еден истовремено. Всушност, современите терористички групи често имплементираат стратегии кои дејствуваат за да ги задоволат барањата на медиумите, додека во исто време ги перцепираат како составен дел од непријателот кои тие сакаат да го победат и да го уништат.

Терористите и нивните медиумски зависни цели

Терористите кои извршуваат насилни акти се во потрага по три универзални цели: да се добие внимание, да добијат признавање, па дури и со цел да се добие одреден степен на почитување и легитимитет. Овие цели се остварливи за оние лица кои се способни за добивање на поголемо медиумско внимание. Покрај тоа, оние кои ќе го добијат имаат повеќе можности да влијаат врз другите. Терористите секогаш го пресметуваат ефектот кој нивните акции ќе го имаат во медиумите и целокупната веројатност дека ќе им се обезбеди можност да се биде член на „триаголникот на политичка комуникација“ (Nacos 2002).

Крајните цели на терористите се политички, дури и ако се промовираат како религиозно мотивирани. Некои сакаат национална независност, додека други се борат за промена на режимот, додека други бараат повлекување на странските сили од земји или региони. Без оглед на нивната крајна цел, терористите знаат дека публицитетот и пропагандата се потребни средства за нивните поголеми цели. Така, кога терористите реализираат напади или се закануваат дека ќе извршат насилство, тие ги имаат следниве медиумски-зависни цели:

- Прво, терористите сакаат свесност од различни публики однатре и однадвор од нивните целни општества и на тој начин ги условуваат своите цели за заплашување.
- Второ, терористите сакаат признавање на нивните причини, тие сакаат луѓето да се прашуваат: Зошто не мразат нас? Зошто тие ги напаѓаат невините цивили?
- Трето, терористите сакаат почит и сочувство од оние за чии интереси тие тврдат дека дејствуваат.
- Четврто, терористите сакаат квази-законски статус и ист или сличен медиумски третман кој го добиле легитимните политички актери.

Со оглед на овие цели, може да се запрашаме дали и до кој степен вестите промовираат еден, неколку или сите од овие терористички императиви.

Како што овие организации стануваат повеќе флексибилни, како и очајни за поддржувачи, тие го прошируваат својот опсег до нетрадиционалната публика во своите земји, како и на Западот. Постојат докази кои укажуваат на тоа дека терористичките веб-страници се стремат кон жени и деца. Западот претставува цел како за јавното мислење, така и за потенцијалните симпатизери. Потпирањето на интернетот расте, и сите трендови укажуваат на тоа дека ќе продолжи да расте,

особено затоа што хакирањето и исклучувањето на веб-страници не е ниту сериозен одговор, ниту реална закана за овие лица. Терористичките организации кои се посветени на својата кауза продолжуваат да даваат дополнителни средства неопходни за одржување на онлајн присуство, потпирајќи се на најновите технологии, од Фејсбук да се GPS, да продолжи нивната кауза.

Тероризмот како комуникација

„Ако тероризмот е стратегија која се карактеризира со симболични напади врз симболични цели, исто така е и стратегија која се карактеризира со меѓународна манипулација на медиумите“ (Гас 2011).

Ова поглавје се однесува на тероризмот како комуникативен чин и објаснува колку цврсто се поврзани насилните акти на терористите и нивните комуникациски стратегии. Највидливите (што можеби значи најуспешните) терористички групи се оние кои дејствуваат преку комуникациски модел кој има напредна но едноставна испорака на порака до пасивна публика. Наместо тоа, современиот комуникациски модел се користи од страна на терористички организации кои се базирани на публика, мисловно центрирани, културно-зависни, и секогаш врзани во текот на наративен поток кој е дел од социо-политички контекст во кој функционираат овие организации (Корман Ет Ал 2008).

Самото убивање на луѓе или самите деструкции не ги постигнуваат целите на терористите. Едноставниот модел за терористички ефекти ги користи концентричните кругови. Во нивните јадра се штетата – загинати и физичкото уништување предизвикани од страна на самиот терористички чин. Ова е секако значајно; ќе биде несоодветно за да се минимизира важноста на губење на животот и, во помала мера, губење на имотот.

Нивниот успех се шири експоненцијално со извештаите и сликите од акто-чинот кој се доближува до пошироката јавност. Следниот круг се состои од локалните медиуми од погодената област коишто ги гледа публиката која е запознаена со областа, а можеби и со жртвите од нападот. Личните прилози веројатно ќе доведат до повеќе инстинктивни реакции.

Надвор од тој круг се подалечните вести на потрошувачите. Оние без физичка или политичка поврзаност со нападот може да бидат само умерено придвижени од веста, но без оглед колку сме оддалечени, некој најверојатно ќе се згрози со чувството на теророт. Колку луѓе патувале со авион, дури и денес, без да почувствуваат некој вид на 9/11-меморија-базиран стрес? Колку редовни железнички линии не беа засегнати од бомбашките напади во 2004 година во Мадрид во кои загинаа речиси 200 лица и беа повредени речиси повеќе од 2000?

Сите прстени во центарот се поврзани со настанот од страна на медиумите, пред сè широко достапни медиуми, но, исто така, авто- генерирани медиуми кои терористичките организации ги користат со зголемена вештина. Повеќето мејнстрим организации на вести наметнаа стандарди кои ги исклучуваат графичките слики од терористички напади, но сторителите на таквите напади може да ги дистрибуираат

овие слики преку интернет и други нови медиуми кои се извори на публиката, кои се помали, но се сметаат за значајни, како што се потенцијални регрути. Терористичките групи, исто така, знаат дека видеата на Ју-тјуб или други онлајн простори може да достигнат до значителна публика, без оглед на тоа колку внимание се посветува на овие предмети од страна на традиционалните медиуми. Видеоот кое покажува извршување-егзекуција од страна на терористите на киднапираните жртви, понекогаш се гледа на интернет милион пати. Генерално, доближувањето на зборови и сликите до различните профили на јавноста е далеку полесно во оваа ера на помалку одлучни чувари на информација (Seib & Janbek 2011).

Затоа, медиумите играат централна улога во дефинирањето на поимот „тероризам“ и она што е само „криминално“ во самата дефиниција. Терористичките организации како што се „Ал Каеда“ и Исламска држава се целосно свесни за тоа како течат овие процеси и соодветно ги планираат своите активности.

Брижит Накос забележа дека „повеќето терористи ги пресметуваат последиците од нивните дела, веројатноста за добивање на внимание од медиумите, и најважно, веројатноста за победа влез-преку медиумите-до „триаголникот на политичка комуникација“ (Nacos 2007) кој се состои од мас-медиумите, јавноста и владата. Со други зборови, терористите можат да ги користат медиумите како начин да се вклучат во дебата на граѓанското општество.

Медиумите претставуваат кислород за тероризмот, и како медиумски распространетиот страв и лутина влијаат на јавноста е нешто што терористите го разбираат и применуваат.

Нови трендови кои имаат влијание врз тероризмот и медиумите

Серијата недамнешни терористички акти укажува на појавата на трендови кои влијаат врз односот помеѓу медиумите, тероризмот и владата. Тие вклучуваат:

- тренд кон терористичка анонимност;
- тренд кон сè понасилни терористички инциденти и
- тренд кон напади на медиумскиот персонал и институции.

Анонимен тероризам

Денес гледаме примери на анонимен тероризам каде што никој не ја презема одговорноста и нема поставени барања. Ова им овозможува на медиумите поголема улога во шпекулации, и, генерално, ги отстранува повеќето основи за обвинувања дека тие ги распространуваат терористичките барања или агенда. Репортажата е неизбежна; особено ако тоа вклучува шпекулации во заднина, лажни закани или измами; покриеност која може да дава публицитет на терористичките агенди, како што е ширење на паника која му штети на туризмот и провоцира силни владини реакции кои доведуваат до непопуларни мерки, вклучувајќи ги и ограничувањата на индивидуалните слободи.

Насилен тероризам

Во контекст на еволуцијата и развојот на информациите и технологијата, трендот што укажува на сè понасилни терористички акти не може да се игнорира. Додека во целиот свет во последната деценија се намалува бројот на случаите на терористички акти, бројот на жртвите од актите се зголемува и трендот продолжува „кон повеќе безмилосни напади врз цивилни цели и користење на сè помоќни деструктивни бомби. А, сè позагрижувачка е и заканата од терористичка употреба на материјали за масовно уништување...“ (Американски Стејт департмент, 1996). Ако, и како, тероризмот станува насилен, се зголемуваат перцепциите дека печатот е до одреден степен одговорен за олеснување на тероризмот или проширување на неговите ефекти. Загрозени општества им веруваат на медиумите дека се помалку и помалку може да се контролираат активностите на терористите во однос на можноста за предизвикување големи штети и масовни жртви.

Напади врз претставниците на медиумите и институциите

Според Центарот за проучување на тероризмот и политичко насилство при Универзитетот „Свети Андреј“, меѓународниот тероризам убива околу 350 луѓе секоја година. Овие бројки се статистички и не ги вклучуваат настаните како оние на 11 септември во Њујорк, бомбашките напади на Бали и масакрот во училиштето во Беслан, коишто создадоа вистински спектакл на ужас. ца. Во многу погледи, тероризмот, се реализира преку спектакл на медиумски дискурси, станува антитеза на нашиот современ проект, создава нова закана, ново нарушување што ја предизвикува траекторијата на глобалната политичка и социјална хармонија (Луис 2005).

Некои коментатори сугерираат дека нивото на страв во заедницата е непропорционално со вистинскиот ризик од глобалниот тероризам (Вилкинсон 1997). Ова гледиште, сепак, има тенденција да ја нагласи симболичната амплитудата на тероризмот и начините на кои медиумите и јавниот дискурс ја претставуваат социјална имагинарност што повторно го претставува светот на феномените како социјално сознание.

Нападите врз новинарите кои се заинтересирани за настаните од интерес на терористи се чини дека се во пораст. Последните напади се случија во Алжир, Мексико, Русија, Чеченија и Лондон, но имало случаи, како и во Вашингтон во Националната зграда за прес и во седиштето на Обединетите нации во Њујорк.³ Очигледните убиства на двајца американски хонорарни новинари од истата група се без преседан во историјата на Комитетот за заштита на новинарите. Обезглавување пред камера во период на две недели -Џејмс Фоли, а потоа Стивен Сотлоф очигледно беше акцелерација на моделот – кој датира од убиството на Даниел Перл во 2002 - криминални и бунтовнички групи кои ги прикажуваат убиствата на новинарите

³ Според Комитетот за заштита на новинарите со седиште во Њујорк, повеќе од 1073 новинари биле убиени од 1992 како последица на нивната работа; 33 новинари се убиени во 2014 година. Види ја веб страната: <http://www.CPJ.ORG/>.

со цел да ја распространат пораката на теророт. Со подемот на мобилна интернет-технологија и социјалните медиуми во последниве години, невладините актери како „Ал Каеда“ и „Боко Харам“ се обиделе да креираат платформи како Твитер и Јутјуб за себе, заобиколувајќи ги традиционалните медиуми за да се дистрибуираат директно нивните пораки, а Исламската држава не е првата група која се користи со методот на обезглавување на новинари како начин да се промовира и потенцира во јавноста.

Заклучок

Овој труд ја истражува улогата на медиумите во терористичките средини. Особено внимание беше посветено на напорите на терористите да ја рекламираат својата кауза, нивната манипулација на масовните комуникации, и на потенцијалното влијание на новите медиуми. Прашањата поврзани со известување на терористички акти, вклучувајќи прашања околу одлуката кои инциденти да се известуваат и како да се известуваат. Концептите на информацијата како моќ и медиумскиот ориентиран тероризам беа дефинирани и истражени како одлучувачки рефлексии во разбирањето на улогата на медиумите.

Во сите места во светот, архитектите на тероризам ги користат предностите на мас-медиумите вклучувајќи го и интернетот во корист на нивните оперативни способности, собирање на информации, врбување, собирање средства и пропагандни методи.

Во иднина, технолошкиот развој ќе им овозможи реализирање на терористичките напади на начини кои претходно беа незамисливи. Терористите најдоа влијателен партнер во медиумите кој ќе им помогне да го добијат вниманието на јавноста за групата и нејзините барања.

ЛИТЕРАТУРА:

- Hoffman, B 1998, *Inside Terrorism*, New York, Columbia University Press.
- Ignatieff, M 1998, *Warrior's Honour: Ethnic War and the Modern Conscience*, New York, Henry Holt and Co.
- Ganor, B 2005, *The Counter-Terrorism Puzzle. A Guide for Decision Makers*, New Brunswick USA, Transaction Publishers.
- Rainey, J 2005, 'Unseen Pictures, Untold Stories', *Los Angeles Times*.
- Schlesinger, P, et al. 1983, *Televising Terrorism: Political Violence in Popular Culture*, London, Comedia Publishing Company.
- Laqueur, W 2003, *No End to War: Terrorism in the Twenty-First Century*, New York, Continuum.
- Manuel, R & Soriano, T 2008, Terrorism and the Mass Media after Al Qaeda: A Change of Course?, *Athena Intelligence Journal*, Vol. 3, No 1. Available from: www.athenaintelligence.org.
- Gus, M 2011, *Essentials of terrorism: concepts and controversies*, Sage Publications, Inc, USA.
- Kern, M, Just, M., & Norris, P 2003, The lessons of framing terrorism. In Norris, P, Kern, M & Just M (Eds.), *Framing terrorism*, London, Routledge.
- Walsh, JI 2010, *Media Attention to Terrorist Attacks: Causes and Consequences*, Institute for Homeland Security Solutions.
- Weimann, G & Winn, C 1994, *The Theatre of Terror: Mass Media and International Terrorism*, London, Longman.

- Nacos, BL, 2002, *Mass-Mediated Terrorism. The Central Role of the Media in Terrorism and Counterterrorism*, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers.
- Wieviorka, M 2004, *the making of Terrorism*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Corman, SR, Angela Trethewey, A & H. L. Goodall, (eds.), 2008, *Weapons of Mass Persuasion: Strategic Communication To Combat Violent Extremism*, New York, Peter Lang.
- Seib, P & Janbek, DM 2011, *Global terrorism and new media: the post Al-Qaeda generation*, Routledge, New York.
- Nacos, BL, 2007, *Mass-Mediated Terrorism*, 2nd Edition, Lanham, MD, Rowman & Littlefield.
- U.S. Department of State 1997, *Patterns of Global Terrorism*.
- Lewis, J, 2005, *Language Wars the Role of Media and Culture in Global Terror and Political Violence*, Pluto Press, London.
- Wilkinson, P 1997, The media and terrorism: a reassessment, *Terrorism and Political Violence*, 9, 2.
- Barnhurst, KG 1991, The literature from terrorism. In A.O. Alali & K.K. Eke, *Media coverage of terrorism, methods of diffusion*, London, Sage.
- Glüpker, G 2008, *Media and terrorism*. Norderstedt, Germany.
- Kushner, HW 2000, *The Impact of terrorist events in the media on the traumatising of society*, Vienna.
- Tuman, JS 2003, *Communicating Terror: The Rhetorical Dimensions of Terrorism*, London, SAGE Publications.

ЈАВНАТА ПРИВАТНА ДИХОТОМИЈА КАКО ВАРИЈАБЛА КОЈА ГИ ОЦРТУВА ПОЛИТИЧКО-БЕЗБЕДНОСНИТЕ РЕЛАЦИИ

Оливер БАКРЕСКИ¹

Апстракт: Трудот се фокусира на јавното приватно партнерство, како основа за соработка на политичко-безбедносен план. Се тргнува од тоа дека приватната безбедност и нејзиното структурирање како моќен индустриски комплекс со влијание во сите најважни општествени сектори ја наметнува потребата за нејзино коезистирање со државата, особено со полицијата. Оттука, анализирањето на јавната приватна дихотомија е постојан предизвик за да се согледа разликата, но и границата до каде оди јавната безбедност, а од каде почнува приватната безбедност. Елаборацијата направена во овој труд содржи неколку елементи: прво, се анализира како е поставена јавната и приватната безбедност, второ, се прави анализи за какви задачи се ангажираат овие два сектори, и трето, која е точката на дивергенција и точката на конвергенција на овие два сектори.

Клучни зборови: *јавно приватно партнерство, приватен безбедносен сектор, безбедносни релации, соработка, партнерство.*

Јавна приватна дихотомија

Јавната приватна дихотомија била предмет на интерес подолг период. Голем број аналитичари настојувале да ги определат границата и факторите кои го разликуваат приватниот безбедносен сектор од јавниот безбедносен сектор. Во едни академски дебати преовладуваат размислувањата дека индикатори на разликата се степенот на пристапноста: обемот на што (производ или услуга) влијае врз сите во општеството. Вторите анализи упатуваат на тоа дека индикатори на разликата се во начинот на определбата (јавна или приватна), природата на врската помеѓу давателот на услуги и корисникот на услуги, статусот на вработените и начинот на финансирање. Трети анализи се направени врз основа на покриеноста. Во оваа насока главен индикатор на разлика е обемот на покриеност, односно што покрива јавната безбедност, а што приватната безбедност. Четврти анализи покажуваат дека посоодветно е да се говори за областа за која постојат, отколку за обемот на покриеност, имајќи ги предвид многуте сиви области кои постојат.

¹ Авторот е вонреден професор на Институтот за безбедност, одбрана и мир при Филозофскиот факултет во Скопје, УКИМ

Дихотомијата е исклучително важна за односите меѓу јавната и приватната безбедност, и таа се однесува на елаборирање во контекст на развојот на безбедноста. Евидентно е дека најчесто користена формулација на јавно-приватната дихотомија се однесува на сè она што е многу попознато како јавен или приватен сектор. Ваквата конципирана категоризација на дихотомијата го спротивставува јавниот или владин сектор со приватниот или пазарен сектор. Ова е поради фактот што владата во првиот случај ги осигурува услугите и тие се финансираат со законите во кој се дефинирани даноците, додека во вториот случај, корисниците ги купуваат услугите од фирмите чија мотивација е профитот. Вториот дел од дихотомијата, односно логичката поделба на јавно-приватно, се однесува на разликата меѓу тоа што е отворено и јавно наспроти скриено или ограничено. Всушност, тоа е она што во суштина ја означува разликата меѓу јавниот и приватниот простор. Едноставно речено, основното значење на јавниот простор е неговата отвореност и достапноста за сите, насекаде и во секое време, и спротивно на ова толкување, приватните простори се оние каде е ограничен пристапот и во кои управуваат тие кои, всушност, го поседуваат тој простор и кои имаат право да го дефинираат и да го ограничат со одреден степен на негова јавност.²

Значи, прашањето за дихотомијата, коешто треба да го поставиме, е каде лежи границата помеѓу приватниот и јавниот сектор. Генерално, не постои едноставна граница за поделба на полицијата од приватното обезбедување. Постои мрежа на приватни и јавни организации кои се занимаваат со одржување на редот, кои не се двосмислени и за полицијата и за приватната безбедност. Во основа, тоа се функции кои во различни мери може да ги врши полицијата, како и приватното обезбедување.³

Некои истражувања веќе дојдоа до заклучок дека разликата меѓу приватниот и јавниот безбедносен сектор се сè побезначајни. Преку нивното истражување, Бејли и Ширинг открија дека безбедносните служби се комбинирани на нов начин, правејќи да биде тешко одвојувањето на јавната безбедност од приватната безбедност. Користејќи го терминот мултилатерализација, функцијата безбедност во иднина ќе падне на четири поголеми групи: комерцијални компании за безбедност; невладини групи кои дејствуваат како нивни сопствени обезбедувачи, или сопственичка безбедност; индивидуи, или самозаштита; владини сили кои обезбедуваат дополнителна заштита, со дополнителна работа и платени услужни активности. Бидејќи овие настани продолжуваат да се случуваат, границата меѓу приватниот и јавниот сектор ќе станува сè понејасна, правејќи сè потешко да се одвојат традиционалните јавни полициски сили од нивните приватни колеги.⁴ Оттука, првото основно прашање е дали тоа што е во делокругот на работа на

² Ahić J., *Sistemi privatne sigurnosti*, Sarajevo, 2009, str.17-37 .

³ Bruce George & Button Mark, *Private Security*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, p. 115.

⁴ Johnson Brian, *Principles of Security Management*, Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2005, pp. 419-420.

јавната безбедност се поистоветува со приватната безбедност, односно дали е можно да се прави ваква споредба”?. Второ, за чиј интерес служи оваа функција и трето, до каде е линијата на приватната, а до каде е на јавната безбедност. Ако одговорот на прашањата не оди во прилог на приватната безбедност или јавната безбедност, тогаш овие тенки линии можеме да ги опишаме како „сива област“, што ги ицртува и самите маргини меѓу овие два субјекти. Тоа значи дека таква е комплексноста на приватната безбедност и ја прави толку блиска, а сепак различна од јавната безбедност, што создава дополнителни потешкотии во повлекувањето на линијата.

Следниот проблем во исцртување на границите меѓу јавната и приватната безбедност е фактот дека има многу вработени кои изведуваат безбедносни функции, како дел од нивните генерални задолженија, но на кои овие функции не им се главна улога и цел. На пример, рецепционер чија главна работа е да ги поздравува гостите и да одговара на прашањата, може исто да има функција на контрола на пристап, можеби дури и до видеонадзор за набљудување. Дали некој би сметал дека таа личност работи во приватна безбедност? Исто така, обичен персонал, како на пример хигиеничари, може да биде употребен да пребарува сомнителни предмети ако има дојава за поставена бомба. Дали тоа значи дека хигиеничарот кој мора да го прави тоа често е дел од приватната безбедносна индустрија? Многу граѓани исто така вршат волонтерски задачи кои можат да бидат толкувани како безбедносни функции, на пример, шеми за набљудување на соседството и волонтерски улични патроли. Дали овие активности се толкуваат како дел од приватниот безбедносен сектор, односно како приватна безбедносна индустрија?⁵

Друг фактор во цртање на границите на приватната безбедносна индустрија е културната разлика помеѓу државите. Она што се смета за приватен безбедносен производ или услуга во една земја, може да не биде во друга. Еден од највпечатливите примери е оној за оружјето во САД. Тие се често обележани како лични безбедносни производи и многу безбедносни лица се вооружени рутински. Ако во В. Британија некоја жена се чувствува загрошено, таа може да носи личен аларм за противнапад, додека во САД друга опција може да биде набави пиштол. Во САД одредени огнени оружја можат да бидат дел од приватната безбедност, додека во Велика Британија, поради рестрикцијата за нивно приватно користење, ова не може да биде легитимна опција. Како резултат на тоа тука се вкрстуваат овие културолошки проблеми во цртањето на линијата - каде започнува приватната безбедност и каде завршува.⁶

Од аспект на политичката дихотомија произлегува дека врската меѓу приватниот безбедносен сектор и јавниот безбедносен сектор може да биде проблематична поради неколку причини. Првата причина е конфликтот на интереси кој може да се најде во акумулацијата на јавно-приватните работни места во приватниот безбедносен

⁵ Bruce George & Button Mark, *Private Security*, Palgrave Macmillan, New York, 2004, pp. 14-15.

⁶ Исто., стр 15.

сектор и во полицијата. Во обид да се избегне овој вид на конфликт, одделни држави на ЕУ имаат усвоено законодавство за ограничување на непотребната акумулација на активности. На пример, во Белгија, во Грција и во Португалија, на приватните компании за обезбедување не им е дозволено да бидат вклучени во производството на оружје и дистрибуција или во други активности со кои можат да ја загорзат јавната безбедност. Вработените во овие компании не смеат да бидат вработени во полицијата или во разузнувачките служби (на пример, Белгија, Франција и Португалија), односно од нивното вработување во приватниот безбедносен сектор треба да има поминато најмалку пет години. Во некои држави, на вработен во приватните компании за обезбедување не му е дозволено да биде застапник или нотар, на пример во Литванија. Во Франција, вработени во приватните компании за обезбедување не можат да бидат активни во која било друга економска сфера. За разлика од овие примери, искуството во Русија говори дека законот дозволува воениот персонал од органите на Федералната служба за безбедност, додека е вработен во овој сектор, да биде доделен за работа на приватни фирми и компании за обезбедување со претходна согласност на нивните директори и без разлика на природата на имотот.⁷ Според Вадим Волков, во средината на 90-тите години на минатиот век дури 20% од персоналот во Федералната служба за безбедност имал двојна функција и во јавниот безбедносен сектор и во приватниот безбедносен сектор.⁸ Втора причина на можен судир помеѓу јавната полиција и приватниот безбедносен сектор е ако тие се во конкуренција за исти договор, или ако тие работат во истата област или третираат ист настан. Исто така, третина од конфликтната област се јавува кога поранешен полициски или воен персонал работи за приватниот безбедносен сектор. Ако приватниот безбедносен сектор е добро управуван и функционира врз основа на соодветна правна рамка, ова не е секогаш проблем. Навистина, во оние земји кои се вклучени во постконфликтна демобилизација и реформа на безбедносниот сектор, приватниот безбедносен сектор е интересен, пред сè, заради високата стапка на невработеност - понекогаш тоа е единствената можност за работа за поранешни воени и полициски лица. Меѓутоа, ако приватниот безбедносен сектор не е цврсто регулиран или ако законите не се спроведуваат во целост, постои ризик дека големиот број поранешни полициски и воени припадници кои работат за приватниот безбедносен сектор може да доведе до влијание, до фаворизирање или до обврзување меѓу сегашните полицајци и нивните поранешни колеги кои сега работат за приватниот безбедносен сектор.⁹

⁷ Article 15 of the Federal law of the Russian Federation 'On organs of the Federal Security Service'. in Hans Born, Marina Caparini, and Eden Cole, *Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper – №20, 2007.

⁸ Voklov Vadim, 2000, p. 486 (see note 9) in Hans Born, Marina Caparini, and Eden Cole, *Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper – №20, 2007.

⁹ Born Hans, Caparini Marina, and Cole Eden, *Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper – №20, 2007, p.20.

Јавните приватни партнерства и соработката во безбедноста

Во услови на структурни промени настанати како резултат на политичките процеси и глобалните безбедносни закани, приватниот безбедносен сектор се наметна како важен фактор и главен играч за помош и поддршка на државниот апарат и на граѓаните и како неопходен партнер во борбата со криминалот. Со тоа, овој субјект делумно ја презема одговорноста која традиционално ѝ припаѓаше на полицијата како највидлива манифестација на сила во спроведувањето на безбедноста, а се однесуваше на ексклузивното право да ја осигура безбедноста на граѓаните и нивните имоти.

Достигнатото ниво на развој и соработка меѓу јавниот и приватниот безбедносен сектор во определен општествено-политички систем зависи од голем број фактори, меѓу кои и местото кое го заземаат во општеството, начинот на одлучување за позицијата, местото и улогата на овие сектори во државата, нивниот придонес и вистинско значење, начинот на финансирање на овие сектори, природата на односите, врски меѓу корисниците на безбедност и тие што ја даваат, работниот статус на вработените кои даваат услуги на одреден корисник итн.¹⁰ Споредбата на јавната и приватната безбедност, како и експликацијата на природата на соработката меѓу овие два сектори, изразена преку актуелните јавни-приватни партнерства, покажува дека постои простор за зближување на овие два сегменти и дека е јасна потребата за нивна кохабитација за остварување на заедничките цели.

Од спроведените истражувања можеме да заклучиме дека ниту полицијата ниту приватното обезбедување не можат да ја извршат работата без меѓусебна соработка и помош. Иако приватниот и државниот безбедносен сектор немаат идентичен интерес во борбата со криминалот, нивните интереси се надополнуваат. Додека приватното обезбедување им должи верност на клиентите и на вработените, полицијата работи сеопфатно за државата. Но, сепак, и полицијата и приватното обезбедување имаат заедничка цел – заштита и безбедност на целото општество. Од една страна, вработените во приватниот сектор за безбедност можат да ѝ бидат од голема помош на полицијата, снабдувајќи ја со разбирливи и точни извештаи за одредени инциденти, а од друга страна полицијата може да даде предлози за тоа како да се спроведе одредена истрага. Услугите на државниот и на приватниот сектор може да се искombинираат со цел да се намали криминалот, а да се зголеми безбедноста.¹¹

Во либерално-демократските општества пазарната економија дозволува јавни-приватни партнерства. За разлика од тоталитарните уредувања, остварувањето на безбедноста е во ексклузивна надлежност на државата каде нема евидентирано одредени облици на коегзистирање со приватниот безбедносен сектор.¹²

Се смета дека јавното приватно партнерство ЈПП (PPP-Public private partner-

¹⁰ Ahić J., Sistemi privatne sigurnosti, Sarajevo, 2009, str.17-37.

¹¹ Dempsey S.John, Introduction to Private Security, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, pp. 355-356.

¹² http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/International%20Affairs/2011/87_2taylor.

ships) овозможува јасна спецификација на целите, правата и одговорностите во законски обврзувачка форма. Покрај тоа, долгорочните и скапи заложби на ЈПП можат да доведат до постигнување на подобра распределба на ризиците помеѓу владата и изведувачите во приватната безбедност. Во минатото, владата беше дизајнер, надзорник и набавувач на услуги. Преку јавно-приватните партнерствата за безбедност, владата и приватните безбедносни компании работат заедно на секое ниво:¹³ од регрутација и обука до воено респоредување, со што партнерствата за безбедност овозможуваат воени и безбедносни активности ширум целиот развиен свет. Поради помалите буџети за одбрана, западните сојузници на САД можеби ги применуваат принципите на јавно-приватно партнерство особено темелно, со цел за да се намали трошењето преку делење на финансиските ризици со набавувачите во приватниот сектор. Во замена, корпорациите добија постојана основа во менаџментот на монополот на насилство преку делумна сопственост на одбранбената и безбедносната инфраструктура или преку нивното работење или поддршка.¹⁴

Од историски аспект, односот меѓу јавниот и приватниот безбедносен сектор не бил секогаш најдобар. Некогаш полицијата го потценувала приватното обезбедување кои, пак, почувствувале дека полицијата нема интерес за нивниот домен на дејство. Меѓутоа, денес се тежнее кон остварување на овие партнерства, чија примарна цел е напредок и развој на јавниот и на приватниот безбедносен сектор.¹⁵

Оттука, најчестите активности на партнерства и соработка вклучуваат:

- воспоставување деловни контакти, вклучувајќи и деловен ручек;
- споделување информации, како што се локални криминални стремежи, „модус-операнди“ (начини на работа), информации за инциденти, е-маил адреси, веб страници и инфо-билтени;
- програми за спречување на криминал, здружено учество на безбедносното поле, методи за спречување на криминал преку општински обезбедувања и здружување на силите од општински интерес, како што се видеопиратерија, графити, лажна тревога и програми за надзор на соседството;
- споделување на средства, односно позајмување на техничката и на јазичната стручност, позајмување на компјутерска опрема, „купување пари“, позајмување на безбедносни направи и подготовка на бележник со контакти и други информации;
- обучување, како на пример „хостинг“ на посебни експерти и говорници;
- обезбедување законска рамка која вклучува поддршка и нацрт на закони;
- заедничко дејствување, како на пример истрага на сложени финансиски измами или компјутерски престапи, носење заеднички безбедносен план за

¹³ Ortiz Carlos, *Private Armed Forces and Global Security*, Praeger, An Imprint of ABC-CLIO, Santa Barbara, California – Denver, Colorado – Ohford, England, 2010, pp. 100-180.

¹⁴ Исто., стр. 100-180.

¹⁵ Dempsey S. John, *Introduction to Private Security*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, p.360.

заштита од природни катастрофи, престрелки и насилства во училиштата, како и насилство на работно место и здружени операции за прекршоци, како на пример улична кражба;

- истражувања и изработка на водич за подготовка и преглед на: проучувања и протоколи во врска со лажната тревога, криминал со дрога на работно место, насилство на работно место, инфо-телевизија од затворен тип и слично.¹⁶

Покрај овие видови соработка, мора да се истакне дека јавно-приватните партнерства, а особено по нападите од 11 септември 2011 г. врз САД ја интензивираа соработката и во заштита на следните сектори: заштита на критичката инфраструктура, сајбер-безбедност, заштита на пристаништа, заштита од тероризам итн.

На крајот би потенцирале дека во однос на јавните-приватни партнерства има ситуации кога економските трошоци и добивки се важен фактор во одредувањето дали приватниот сектор е заинтересиран да се вклучи во ваквите партнерства.¹⁷ Вообичаено, има краткорочни трошоци поврзани со вклучувањето на приватните компании и усвојувањето на мерките за заштита на ранливите категории, па затоа е важно да се земе предвид како тие да се поттикнат и да се охрабрат да инвестираат во областа на безбедноста и да се насочи вниманието кон долгорочните добивки од безбедносните инвестиции. Затоа се потребни јасни правила за тоа кои видови добивки, како што е примерот со олеснување на даноците, ќе може да ги стекне приватниот сектор, следствено на инвестициите во зголемување на безбедноста. Потребно е да се направат напори за да се истакне и да се објасни како подобрената безбедност во насока на можни цели на терористички напади или други форми на насилство е типично поврзано со понатамошното значајно намалување на трошоците за осигурување на безбедноста. Посуштински промени, исто така, можат да се постигнат во подигнувањето на општата свест во рамки на приватниот сектор за позитивното влијание што го има во имплементацијата на безбедносните стратегии. Концептот дека безбедноста не треба да биде согледана како трошок туку повеќе како инвестиција, како и придонес во заштита на безбедноста на заедницата, треба и понатаму да се промовира.¹⁸

Наместо заклучок: Предности и недостатоци од соработката

Партнерствата меѓу јавниот и приватниот безбедносен сектор можат да овозможат многу предности и за владиниот и за бизнис-секторот и можат да се применуваат во земјите со пазарна економија,¹⁹ што значи дека нивниот модел може да варира и се адаптира на постојните политичко-општествени и економски услови. Сепак, постојат ситуации во кои јавните-приватни партнерства се неапликативни

¹⁶ Исто., стр. 360-362.

¹⁷ Busch, Nathan E., and Austen D. Givens. "Public-Private Partnerships in Homeland Security: Opportunities and Challenges." *Homeland Security Affairs* 8, Article 18 (October 2012).

¹⁸ http://news.wustl.edu/Documents/weidenbaum_biz_terror.pdf

¹⁹ <http://tenzorconsult.com/article/202>

заради единствените овластувања доверени од владата. Исто така, постојат случаи во кои овој вид партнерства едноставно не успеале да ги остварат зацртаните цели и не ги задоволиле очекувањата, или, пак, бизнисот не се совпаднал со владините препораки. Ограничувањата на јавните- приватни партнерства се состојат од фактот дека одредени функции остануваат општествени и се во домен на јавниот сектор. Одлуките за вработување и отпуштање владин персонал се одговорност на јавната управа и треба да останат надлежност на јавниот сектор. Договорите со приватниот сектор може да им помогнат на институциите на владата во процесите за човечки ресурси, за обезбедување оперативна поддршка, информации, како и експертиза. Сепак, конкретните одлуки своите корени ги водат од политичките процеси, и за нивната валидност е потребен владин потпис. Ако се изврши спротивното, се поткопува политичкиот процес и се остава простор за сериозни конфликти на интереси, што за владата е неприфатливо и неетички. Снабдувањето со ресурси, менаџирањето со кризи и обезбедувањето договори е задача на јавниот сектор и не би требало да биде во рацете на приватниот комплекс, од причини што на приватните бизниси не можат да им бидат доверени буџетски средства. Фирмите може да понудат совет за буџетските решенија, но не можат да ги одобрат. Јавниот сектор²⁰, исто така, склучува и договори за набавка на добра и на услуги, а овие договори мора да бидат потпишани од владини претставници. Ако оваа дејност се префрли на приватниот сектор и потпадне под негова контрола, целосно ќе се урне јавната доверба во владиното раководство над даночните приходи. Без соодветно управување со договорите на јавните приватни партнерства може да дојде до незадоволени очекувања и до надминување на трошоците.²¹

Начелно, комуникацијата меѓу јавниот и приватниот сектор може да ја намали заемната доверба. Постојаната соработка и интеракција може да изгради доверба наместо поделба и може да се состои во креирање идни планови или, пак, итен одговор на природна катастрофа. Јавните приватни партнерства имаат и улога на катализатор за нови технолошки изуми. Иако навидум изгледа дека соработката оди како што треба во сите инцијативи за соработка, сепак реалната соработка може да биде далеку од заедничка. Исто така, постојат сугестии дека, иако има консензус за важноста на заштитата на критичната инфраструктура, ова едноумие може да биде многу површно. Јавните приватни партнерства овозможуваат голема вредност за владата и бизнис-секторот но, сепак, постојат базични празнини и примери кога едноставно овој вид партнерства не ја реализираат својата првична цел. Овој вид организирање може да доведе до организациска патологија, долгорочни предизвици, како и до многу неизвесности. Во јавните приватни партнерства, традиционалната хиерархија придонесува за соработка. Како дополнување на некои потрадиционални вештини во контролата и управувањето, менаџерите сè повеќе ќе треба да се поврзуваат и да се координираат во заедничките активности, ресурсите и капацитетите, така што, како

²⁰ <http://o.canada.com/news/national/are-private-security-firms-the-answer-to-rising-police-costs/>

²¹ <https://www.theiacp.org/LinkClick.aspx?fileticket=LNLjjcfSktQ%3D&tabid=423>

што ќе созрева платформата за јавни приватни партнерства, така ќе се менуваат и менаџерските и организациските одговорности во однос на правните и на етичките прашања.²²

Приватниот сектор за безбедност мора да соработува одблизу со полицијата, бидејќи на тој начин ќе преземе голем дел од нивните должности. Оваа соработка на безбедносно поле ќе игра голема улога во заштитата на државниот имот, како и потребата на приватниот безбедносен сектор да го осознае технолошкиот развој и поголемите мрежи на криминални организации.²³ Сепак, постои мислење дека оваа соработка може да се перципира како недоволно ефикасна и заради тоа е потребно да се направат дополнителни напори за поинтензивна соработка која треба да создаде значајни партнерства кои ќе овозможат решавање на пошироките интереси во државата.

Предности од соработката на приватно-јавниот безбедносен сектор:

- воспоставување на деловни и на лични контакти;
- соработка на одредени проекти, како што се проблемите во урбаните живеалишта и високотехнолошкиот, односно сајбер-криминалот;
- спречување на криминал и заштита на јавноста;
- вкрстување на техник, и односно спречување на криминалот преку употребата на технологија и стратегии за контрола;
- споделување на информации;
- проширување на ресурсите (полицијата може да ги научи или им помогне на приватните обезбедувачи да извршуваат дел од нивната работа, вклучувајќи го и склучувањето на договор за одредени некриминални и безопасни задачи за кои не е потребна полициската надлежност, исто така обезбедувањето може да ѝ биде од помош на полицијата во соочувањето со бизнис-криминалот);
- новите проблеми и криминалот се во постојан раст и потребни се здружени сили на приватно-јавниот сектор за да се справат со овој вид криминал (на пример, сајбер-криминалот).²⁴

Денес, мора да се потенцира дека соработката меѓу јавниот и приватниот безбедносен сектор е сè попроблематична. Бројни примери говорат дека има недостаток од соработка која треба да биде суштинска алка и темел на јавното приватно партнерство.

Значи, соработката и комуникацијата помеѓу полицијата и приватниот безбедносен сектор се смета дека е недоволна. И покрај сличните интереси за спречување на криминал, полицијата и приватното обезбедување меѓусебно ретко

²² <http://law.jrank.org/pages/1691/Police-Private-Police-Industrial-Security.html>

²³ Lois Pilant, "Achieving State-of-the-Art Surveillance," *Police Chief* (June 1993), p. 25, in *Introduction to Private Security*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011.

²⁴ Dempsey S. John, *Introduction to Private Security*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011, pp. 359-360.

соработуваат. Едно истражување ќе потврди дека само од 5% до 10% од полициските службеници соработуваат со приватниот безбедносен сектор и дека вежбите создадени за справување со опасноста од терористички напади, други природни катастрофи и општествени безредија ги вклучуваат само полицијата, противпожарната единица, здравството и државните органи, но го изоставуваат приватниот сектор за безбедност.²⁵

Во жестоката дискусија за причините за недостаток од соработка, експлицитно и категорички се наведува дека некои од причините се и незадоволството на полицијата од приватното обезбедување и неговиот недостигот од квалитетен кадар, соодветен тренинг и обука, сертифицирање, како и фактот дека приватното обезбедување претставува закана за нивната работна област. Од друга страна, тие осознаваат дека многумина приватни обезбедувачи веруваат дека полицијата има малку познавање за големиот број способности, стручности и услуги кои тие ги нудат, и како резултат на тоа не умеат да ја почитуваат нивната улога во борбата со криминалот за негово спречување. Друг поголем извор на конфликти е споделувањето информации, што според Актот за слобода на информациите, некои од компаниите не сакаат веродостојна бизнис-информација да заврши во рацете на јавноста, и поради тоа многумина кои нелегално објавуваат информации се соочуваат со компјутерски сајбер-криминал, за разлика од полициските службеници кои собраниот материјал и информации ги користат за решавање на случајот. Но, во одреден случај, полицијата може да биде законски онеспособена да споделува информации со приватниот безбедносен сектор. И покрај тоа што само се потврдуваат причините зашто полицијата и приватниот безбедносен сектор имаат тешкотии во соработката сепак, и покрај наведените потешкотии, приватните и државните субјекти треба да соработуваат заедно поради следните причини:

- полицијата може да помогне приватниот безбедносен сектор да учествува во итни случаи (ова е особено важно бидејќи обезбедувачите се тие кои први се соочуваат со опасност). Исто така, полицијата може да помогне во координацијата на здружените сили за обезбедување на критичната инфраструктура за која е одговорен приватниот сектор, како и да помогне во обуката на приватното обезбедување со цел да овозможи дополнителни ресурси, стручност и услуги;
- полицијата може да има корист од солидното познавање на приватното обезбедување од областа на технологијата и компјутерскиот криминал, како и да дојде до извор на информации за инциденти, со што ќе се намали и бројот на итни повици.²⁶

²⁵ Исто., стр. 356..

²⁶ Исто., стр. 355-356..

ЛИТЕРАТУРА:

- Akanji, Olajide O., *Politicised Intervention: Private Security Companies and Armed Conflicts in Africa*, Department of Political Science, University of Ibadan, 2009.
- Ахиќ Ј., *Системи приватне сигурности*, Сарајево, 2009.
- Article 15 of the Federal law of the Russian Federation ‘On organs of the Federal Security Service.
- Бриан Јохнсон, *Principles of Security Management*, Pearson Prentice Hall, New Jersey, 2005.
- Bruce George & Button Mark, *Private Security*, Palgrave Macmillan, New York, 2004.
- Busch, Nathan E., and Austen D. Givens. “Public-Private Partnerships in Homeland Security: Opportunities and Challenges.” *Homeland Security Affairs* 8, Article 18 (October 2012).
- Diamond A. Peter, *Issues In Privatizing Social Security*, MIT Press, 1999.
- Draper H., *Private Police*, Sussex: Harvester Press, 1978.
- Dempsey S. John, *Introduction to Private Security*, Wadsworth, Cengage Learning, 2011.
- Ortiz Carlos, *Private Armed Forces and Global Security*, Praeger, An Imprint of ABC-CLIO, Santa Barbara, California – Denver, Colorado – Ohford, England, 2010.
- Pilant Lois, “Achieving State-of-the-Art Surveillance,” *Police Chief* (June 1993).
- Hans Born, Marina Caparini, and Eden Cole, *Regulating Private Security in Europe: Status and Prospects*, Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF), Policy Paper – №20, 2007.
- Sennewald A. Charles, *Effective Security Management*, Elsevier Science, 2003.
- Karen M. Hess, *Introduction to Private Security*, Wadsworth, Cengage Learning, 2009.
- http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/International%20Affairs/2011/87_2taylor.
- http://news.wustl.edu/Documents/weidenbaum_biz_terror.pdf
- <http://tenzorconsult.com/article/202>
- <http://o.canada.com/news/national/are-private-security-firms-the-answer-to-rising-police-costs/>
- <https://www.theiacp.org/LinkClick.aspx?fileticket=LNLjjcfSktQ%3D&tabid=423>
- <http://law.jrank.org/pages/1691/Police-Private-Police-Industrial-Security.html>

КОНЦЕПТОТ И ПРИОРИТЕТИТЕ НА САЈБЕР-ОДБРАНАТА

Тони НАУМОВСКИ¹

Ванчо КЕНКОВ²

Апстракт: *Сајбер-одбраната претставува висок приоритет во ерата на сè поголема употреба на информациските технологии во глобализираниот свет. Разбирањето на сајбер-одбраната и на безбедносните прашања како што се сајбер-просторот, сајбер-криминалот и сајбер-нападите обезбедува ефикасно функционирање на информациските системи.*

Сајбер-нападите во сајбер-просторот се реални, неочекувани и нивниот број постојано се зголемува. Во трудот станува збор за сајбер-просторот како нов домен на безбедноста и способноста да се заштити сајбер-просторот од сајбер-напади. Исто така, се објаснува целта на сајбер-одбраната и разурнувачкиот ефект и последиците од сајбер-нападите. Трудот го објаснува и пристапот на НАТО за постигнување на ефикасна сајбер-одбрана и безбедни услуги на комуникациско-информацискиот систем (КИС) за Алијансата и нејзините членки.

Клучни зборови: *сајбер-простор, сајбер-криминал, сајбер-напади, сајбер-одбрана, сајбер-моќност.*

Вовед

Во ера на информациска технолошка доминација, сајбер-просторот стана значајно безбедносно прашање за владите, за да преземат мерки за поголема сајбер-безбедност. Зависноста на општествата од информациска технологија резултираше со појава на сè повеќе безбедносни проблеми. Владите почнаа да развиваат постапки и активности за заштита на сајбер-просторот од сајбер-напади и оваа способност е од суштинско значење за сајбер-одбраната. Употребата на информациската технологија од страна на многу учесници го дефинира сајбер-просторот како нов домен на безбедноста и претставува критична област на националната безбедност.

Сајбер-одбраната прерасна во еден од главните владини приоритети. Во таа насока, постои силна посветеност со цел ублажување на законите за сајбер-просторот. Многу од владите се свесни дека заштитата на општеството од сајбер-напади може да се постигне само преку развивање на меѓународна соработка и партнерство но, сепак,

¹ Авторот работи на својата докторска дисертација на Институтот за безбедност, одбрана и мир во Скопје.

² Авторот е професор на Институтот за безбедност, одбрана и мир при Филозофскиот факултет во Скопје, УКИМ

постои недостаток на политичка волја за спроведување на соработката на полето на сајбер-одбраната. Сајбер-нападите, исто така, влијаат на комуникациско-информацискиот систем на НАТО и Алијансата има направено многу координирани пристапи, со цел заштита на клучната информациска и комуникациска инфраструктура. Алијансата, исто така, развива практична соработка на полето на сајбер одбраната со земјите-партнери и други меѓународни организации. Истражувањето, образованието и обуката претставуваат уште една димензија на полето на сајбер-одбраната. Ова претставува континуиран процес кој се должи на фактот дека сајбер-нападите сè повеќе се ненадејни и неочекувани. Тие вообичаено се асиметрични и имаат поволна позиција за напад.

Сајбер-просторот како ново безбедносно прашање

Сајбер-просторот претставува глобален домен во рамките на информациската околина и се состои од заемно зависна мрежна инфраструктура на информациските системи, вклучувајќи ги интернетот, телекомуникациските мрежи, компјутерските системи и вградените процесори и контролери (Glossary of Key Information Security Terms, 2011).

Сајбер-просторот нема стандардна дефиниција и овој термин се користи за да се опише нефизичкиот простор, кој е составен од многу комуникациски и информациски системи поврзани во глобална мрежа. Тој се користи за да се опише еден виртуелен свет на информациски системи, каде објект во сајбер-просторот претставува блок од податоци кои се пренесуваат во рамките на компјутерскиот систем или мрежа. Со откривањето на интернетот, сајбер-просторот сега претставува глобална компјутерска мрежа.

Сајбер- просторот, 5-тата димензија на војувањето (по земјата, морето, воздухот и вселената), се состои од сите компјутерски мрежи во светот и сè што тие поврзуваат и контролираат преку кабел, оптика или безжично. Тоа не е само интернет и вклучува многу други мрежи кои не би требало да бидат достапни преку интернет (Schreier, Weekes, Winkler, 2011:8). Во ера на информациска технологија и поврзаност помеѓу поединците преку комуникациски и информациски системи, сајбер-просторот претставува еден од клучните области на националната безбедност, бидејќи ранливоста на државите од сајбер-криминалот претставува значаен ризик за безбедноста. Сајбер-просторот е медиум кој се состои од многу учесници, со способност да влијаат едни на други и тој претставува домен кој го карактеризира употребата на електрониката и електромагнетниот спектар за чување, модифицирање и размена на податоци преку мрежните системи и придружната физичка инфраструктура (Baikal, 2013:7).

Уште еден термин, споменат претходно, поврзан со сајбер-просторот, е сајбер-криминалот. Според Baikal (Baikal, 2013:9), сајбер-криминалот опфаќа широк спектар на криминални активности, но во основа може да се подели во три главни категории: сајбер-злосторства против личноста, односно поединецот, сајбер-злосторства против имотот, односно сопственоста и сајбер-злосторства против владата, односно државата. Злоупотребата на личноста (поединецот) со користење на компјутер,

како религиозно, сексуално или расно малтретирањ, вклучува насилство (напад) на приватноста на личноста. Дистрибуцијата на малициозен софтвер може да наштети на имотот (сопственоста) на индивидуите и тоа, исто така, се нарекува компјутерски вандализам. Активностите кои се користат за да се нападне владата се смета како сајбер-тероризам и истите предизвикуваат загрозеност на владиниот или на воениот комуникациски и информациски систем. Всушност, целта на сајбер-криминалот е неовластен пристап до системот со цел крадење и пристап до доверливи информации или уривање или предизвикување штета во комуникацискиот и информацискиот систем со цел оштетување или намалување на перформансите на системот. Поединци, субнационални групи и влади го користат сајбер-простор за да ги остварат своите интереси користејќи малициозни активности. Терористичките групи регрутираат, обучуваат и напаѓаат преку интернет, преку компании формирани под закрила на организираниот криминал, притоа остварувајќи финансиска добивка што ја надминува добивката од трговијата со дрога и добивката од крадењето податоци од страна на разузнавачките служби (Reveron, 2012:3).

Безбедноста на сајбер-просторот е значаен предизвик за националната безбедност. Сајбер-безбедноста се однесува на технологиите, процесите и практиките дизајнирани да ги заштитат мрежите, компјутерите, програмите и податоците од напад, од штета или од неовластен пристап. Тоа вклучува безбедност на апликациите, на информациите и на мрежите. Системите за враќање-заштита на податоците и обуката на крајните корисници, исто така, се дел од сајбер-безбедноста (Ваукал, 2013:12). Во рамките на сајбер-безбедноста, владите треба да имплементираат некои мерки, како што се дизајнирање на сигурни и флексибилни мрежи, комуникациски и информациски системи и користење безбедносна политика, стандарди и одржливи безбедносни механизми.

Сајбер-безбедноста или способноста да се заштити употребата на сајбер-просторот од сајбер-напади е од суштинско значење за сајбер-одбраната. Заштитата на општеството од сајбер-напади стана една од највисоките приоритети и за да се постигне ова, владите мора силно да ги бранат мрежите и системите од најразлични закани, како внатрешни така и надворешни. Важно е да се наведат некои сајбер-закани од неисцрпната листа на закани со кои се соочуваме. Еве некои од нив: спамови (несакан e-mail), малициозен софтвер (компјутерски вирус), дискредитирање на вебстраниците (дезинформации/дискредитација), индискредитирање на корисникот (ненамерно протекување на информации), насочени напади (измама на корисниците со цел добивање на информации односно пристап), протекување на класифицирани информации, ранливост како последица на слабо управување со системот, злоупотреба на привилегиите во системот (обработка на приватнилични информации), на социјалните медиуми односно мрежи и друго.

Според Ваукал (Ваукал, 2013:13-14), штетните постапки или закани (потенцијални или вистински) се во доменот на сајбер-одбраната. Сајбер-одбраната е насочена на штетните дејства кои првично се појавуваат во сајбер-просторот. Целта на сајбер-одбраната е да се гарантира одржливоста на услугите (сервисите)

на корисниците во сајбер-просторот. Тој дава пример кои активности треба да се третираат во рамките на сајбер-одбраната. Според него, активностите кои имаат физичка природа како предизвикување на штета во „сервер сала“ или оштетување на каблите, не се во доменот на сајбер-одбраната. Тој вели дека ограничувањето на обемот на сајбер-одбраната само на малициозни активности кои првично се појавуваат во сајбер-просторот е за да се ограничат мерките-постапките на сајбер-одбраната на прашања кои можат да бидат најдобро управувани од страна на специјализирани знаења за сајбер-просторот, што е од клучно значење.

Сајбер-одбраната претставува голем предизвик за владите и истата може да се постигне само преку меѓународна соработка и партнерство. Владите мора да креираат кохерентен одговор со цел да се обезбеди сајбер-просторот, и на национално ниво тоа е заедничка одговорност меѓу сите министерства и владини агенции, приватниот сектор и граѓаните. На регионално и на меѓународно ниво, ова подразбира соработка и координација со сите релевантни партнери. Тоа, исто така, бара избор на најдобриот квалификуван персонал што води до постигнување на целта (Schreier, Weekes, Winkler, 2011:14). Користењето, управувањето и одбраната на критичната информациска инфраструктура е полесно кога одговорноста е поделена и кога постои меѓународна соработка и партнерство.

Влијанието на сајбер-нападите врз информациската инфраструктура

Информациската инфраструктура станува ранлива и во последниве години се забележани многу сајбер-напади. Во 2007 година Естонија беше цел на масовен сајбер-напад. Владата, бизнис-заедницата и медиумската мрежа во Естонија беа цел на сајбер-напади за кои се мислеше дека се преземени од страна на Русија. Истата година високата технологија и воената организација на САД беа хакирани и значителна количина на доверливи податоци беа компромитирани. Во 2009 година хаке-групата „GhostNet“, за која постоеја сомневања дека потекнува од Кина, направи неовластен пристап до владини и приватни доверливи податоци во над сто земји. Во 2010 година Шпанија беше цел на сајбер-напад, кога глобалната мрежа на компјутери беше „заразена“ и меѓу „заразените“ компјутери беа компјутерите на некои поважни банки.

Во 2011 година, за време на револуцијата во Тунис, т.н. „Jasmine Revolution“, владиниот интернет сервис-провајдер AMMAR компромитираше доверливи информации до своите корисници.³ Исто така, постојат многу тврдења дека Кина е насочена кон американските банки и списанија, но тешко е да се утврди од каде нападот потекнува. Дури и кога ќе се утврди од каде потекнува нападот, постои можност дека хакерот потекнува од друга земја, а не од земјата од каде што доаѓа нападот. Еден од најзначајните сајбер-напади е нападот врз иранските нуклеарни објекти во 2010 година, кога беа осомничени САД и Израел. Тоа беше напад кој

³ Види повеќе во: Baykal, N. (2013). Introduction what is cyber defence security? Module 1. In Baykal, N. (ed.). Lectures Notes: Hands-on Cyber Defence Training Course for System/Network Administrators of The Republic of Macedonia. Ankara: Informatics Institute, стр.22-23.

имаше цел да предизвика физичка штета на иранските нуклеарни објекти.⁴ Во онлајн-списанието „NATO REWIEW“, публицирана е хронологија на најголемите сајбер-напади. На пример, во јануари 2009 година, за време на воената офанзива во појасот Газа, беше нападна интернет-инфраструктурата на Израел. Нападот беше фокусиран на владините веб-сајтови. Израел се сомнева дека нападот е извршен од криминална организација со седиште во некоја од поранешните советски републики, но спонзориран од страна на Хамас или Хезболах. Во 2010 година групата наречена „Иранска сајбер-армија“ ја отежнуваше работата на популарниот кинески пребарувач „Baidu“. Истата група, исто така, го проби Твитер во декември 2009 година. Во јануари 2011 година, беа нападени агенциите на канадската влада. Една од целите на нападот беше да се исклучат главните економски агенции на Канада, Одделот за финансии и Трезорот, од интернет. Во октомври 2012 година, од страна на руската фирма „Kaspersky“ беше откриен сајбер-напад во глобални рамки. Вирусот наречен „Црвениот октомври“ од 2007 година собирал информации од амбасади, истражувачки фирми, воени инсталации, енергетски компании, нуклеарни и други важни инфраструктури. Во март 2013 година, Северна Кореја е осомничена за сајбер-напад врз финансиските институции на Јужна Кореја, како и над корејскиот радиодифузер YTN.⁵

Најважните последици од сајбер-нападите се: губење на доверливоста (кражба на информации) на интегритетот (не може ефикасно да се контролира системот или процесот) и на достапноста (системот станува нефункционален или „заразен“). Во ера на информациска технологија, сајбер-нападите претставуваат голема закана за критичните-големите информациски системи кои сè повеќе се поврзани со глобалните мрежи. Всушност, сајбер-нападите ја компромитираат критичната-глобалната инфраструктура. Овие закани постојано се развиваат и сè повеќе се малициозни. Со оглед на тоа што нападите се зголемуваат секоја година, и во број и во обем, владите и приватниот сектор мора да развиваат мерки кои ќе ја заштитат доверливоста, интегритетот и достапноста на критичната инфраструктура. Особено војската мора да размислува за ова и треба да очекува дека сајбер-нападите ќе бидат сè поголема закана.

Во моментов не постои единствен начин за да се обезбеди безбедноста на информациите. Со појавата на различни видови на закани, одбраната од овие закани станува сè потешка. Заканите се развиваат толку брзо, така што корисниците на сајбер-просторот не можат ефикасно да се справат со истите (Ваукал, 2013:15). Подобрувањето на способностите за одбрана од сајбер-нападите е многу важно во време кога заканата по критичната инфраструктура од

⁴ Види повеќе во: Michaels, J. (2013). „Pentagon seeking 'rules of engagement' for cyber-war“ USA TODAY, 4 April 2013.

<http://www.usatoday.com/story/news/nation/2013/04/04/pentagon-wants-cyber-war-rules-of-engagement/2054055/>

⁵ Види повеќе во: The history of cyber attacks-a timeline, Cyber-the good, the bad and the bug free, NATO REWIEW online magazine.

<http://www.nato.int/docu/review/2013/Cyber/timeline/EN/index.htm>

неочекувани напади е сè поголема. Но, кој е противникот на оваа војна? Хакери, организирани криминални групи, терористички организации, држави, или тоа е внатрешна закана? Последната закана веројатно е најопасната закана со оглед на постоење на потенцијално незаштитен пристап до комуникациските и информациските системи и инфраструктура.

Пристапот на НАТО кон сајбер-одбраната

Како што операциите на НАТО сè повеќе се мрежно поврзани, значително се зголемува и зависноста помеѓу операциите и комуникациските и информациските системи. Заштитата на комуникациските и информациските системи на НАТО преку програмата за сајбер-одбрана претставува составен дел од остварувањето на мисијата и целите.

Најголемите дебати и активности во однос на сајбер-одбраната се однесуваат на „натрепреварот“ помеѓу напаѓачите и бранителите за тоа кој прв ќе ја најде следната слабост. Дејството на сајбер-нападите може да биде многу неизвесно или неочекувано (Hunker, 2013). НАТО, како алијанса на 28 земји од Северна Америка и Европа го препозна ризикот од сајбер-нападите. По нападите на Естонија во 2007 година, сајбер-одбраната стана врвен приоритет на Алијансата.

Во април 2008 година, НАТО ја одобри политиката за сајбер-одбрана (Cyber Defence Policy) како заеднички координиран пристап на земјите-членки, со цел заштита на клучните информациски и комуникациски системи и како одговор на сајбер-нападите. Следејќи ги приоритетите, беше формиран Авторитет за менаџмент со сајбер-одбраната (Cyber Defence Management Authority - CDMA), чија задача е управување (менаџмент) со кризите поврзани со сајбер-одбраната и одговор на сајбер-нападите на земјите-членки на НАТО. На CDMA му беше доверена задача да ја води сајбер-одбраната на информациската и комуникациска инфраструктура на НАТО. Политиката на НАТО за сајбер-одбрана ја нагласува потребата од заштитата на клучните информациски системи на Алијансата и потребата од обезбедување способност за асистенција на земјите-членки, при спротивставувањето на сајбер-нападите, кога тие тоа ќе го побараат. Инфраструктурата на НАТО е максимално меѓусебно поврзана. Таа ги преминува националните граници и она што се случува во еден дел од мрежата може многу брзо да влијае на друг дел од мрежата, предизвикувајќи потенцијално катастрофални последици.⁶

Друг значаен пристап кон сајбер-одбраната е истражувањето и обуката на НАТО во рамките на ова прашање. Во 2008 година е основан НАТО-кооперативниот експертски центар за сајбер-одбрана (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence - NATO CCD CoE), со цел да се подобри способноста на НАТО за сајбер-одбрана. Овој центар, кој се наоѓа во Талин, Естонија, спроведува

⁶ Види повеќе во: Hartmann, U. (ed.). (2009). Connecting NATO: NCSA Under the Leadership of Lieutenant General Ulrich H.M. Wolf. Berlin: Hartmann Miles-Verlag, стр.186-187.

истражување и обука во доменот на кооперативната сајбер-одбрана, преку различни активности како што се консултации, анализи, вежби и курсеви.

На Самитот на НАТО во Лисабон, сајбер-безбедноста беше прикажана како нов безбедносен предизвик со кој НАТО мора да се справи во наредните години, при што НАТО ја идентификуваше сајбер-одбраната како важен приоритет. Во такви околности, Алијансата мора да им помогне на земјите-членки за да развијат способности кои се брзо употребливи во согласност со мисиите на Алијансата. За „помалите“ членки на Алијансата ќе биде полесно да развијат заеднички одговори на сајбер-заканите, отколку да се справат сами. НАТО како организација може да помогне и да даде совети за тоа како да се заштитат критичните-важните информации. Исто така, од особена важност е градење на поблиски врски со приватниот сектор кој има експертиза. Неопходно е да се најдат подобри начини преку јавно-приватно партнерство за да се испита воениот потенцијал на новите технологии, но со внимателно активно вклучување на јавниот сектор во овие истражувања.

Стратегискиот концепт на НАТО од 2010 година ја изрази потребата да се заштитат информациските и комуникациските системи на НАТО, како резултат на брзиот развој и растечката софистицираност на сајбер-нападите. Стратегискиот концепт изразува загриженост дека сајбер-нападите стануваат се почести, поорганизирани и предизвикуваат голема штета на јавните администрации, бизниси, економии, потенцијалниот транспорт и снабдувачките мрежи, како и друга важна инфраструктура. Потенцијалната штета од овие напади може да го достигне прагот што ги загрозува националниот и евроатлантскиот просперитет, безбедност и стабилност.

Во 2011 година беше усвоена ревидираната политика на НАТО за сајбер-одбрана (revised NATO Defence Policy), со јасна визија за напорите во сајбер-одбраната и Акционен план за нејзино спроведување. Целта на оваа ревидирана политика е да понуди координиран пристап кон сајбер-одбраната низ Алијансата со фокус на спречување на сајбер-нападите и да обезбеди централизирана заштита за сите структури на НАТО. Таа, исто така, ја нагласува соработката со земјите-партнери, меѓународните организации, приватниот сектор и академијата. Од политиката на НАТО за сајбер-одбрана и придружниот Акционен план станува јасно дека фокусот на НАТО е заштита на сопствените комуникациски и информациски системи. Основните принципи на политиката се базираат на заштита, отпорност и нудуплирање. Клучот на ефективната сајбер-одбрана е координирана одбрана на членките на Алијансата и мрежите на НАТО. Исто така, НАТО се обврзува дека ќе обезбеди координирана асистенција ако кој било сојузник или сојузници се жртви на сајбер-напади и доколку побараат помош (Hunker, 2013).

Сајбер-одбраната, како еден од главните приоритети на НАТО бара координиран пристап и способности за откривање, спречување и одбрана од сајбер-нападите. Заложбата за подобрување на НАТО сајбер-одбраната беше потврдена на Самитот во Чикаго во мај 2012 година. Доведувањето на сите НАТО-мрежи под централизирана заштита беше оценето како клучна задача. Во понатамошните реформи, како дел

од тековниот процес на реформите на Алијансата, е формирањето на Агенцијата за комуникации и информации на НАТО (NATO Communications and Information Agency -NCI Agency) во јули 2012 година, со цел сите структури на НАТО да бидат под централизирана заштита. Главната цел на NCI-агенцијата е да обезбеди C4ISR-технологија и услуги (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance -команда, контрола, комуникации, компјутери, разузнавање, надзор и извидување) на комуникациските и информациските системи (КИС) и способности за постигнување на мисиите на Алијансата, вклучувајќи ги и новите закани и предизвици, како сајбер-одбраната и ракетната одбрана. Агенцијата, исто така, обезбедува споделување информации во рамки на Алијансата, промовирајќи ја неопходноста од интероперабилност.

Агенцијата е извршното тело на НАТО-организацијата за комуникација и информации (NATO Communication and Information Organization-NCIO), која има цел да постигне безбедни КИС-услуги и сервиси. НАТО ја препознава потребата за обезбедување на сеопфатни НАТО-сервиси за сајбер-одбрана, бидејќи сите структури на НАТО се поврзани во иста мрежа и се соочуваат со исти сајбер-закани. Со усвојувањето централизирана заштита за сите мрежи на НАТО може многу лесно да се дефинираат виртуелни граници и да се избегне дуплирањето на напорите и финансиските побарувања-импликации.

Офанзивните способности за сајбер-напади развиени од страна на државните или недржавните актери лесно може да влијаат или да им наштетат на КИС услугите-сервисите на НАТО. Со цел да се постигне ефективна сајбер-одбрана и безбедни КИС-сервиси, НАТО треба да се фокусира на новата димензија на сајбер-просторот, сајбер-моќта. Според Hunker (Hunker, 2013), во градењето на нејзината присутност во безбедноста во сајбер-просторот, НАТО мора да се фокусира не само на спречување на сајбер-нападите, туку и на тоа како владини и недржавни актери би можеле да го користат своето присуство во сајбер-просторот и да влијаат на настаните, со други зборови да употребат моќ. Тој вели дека сите дискусии за сајбер-просторот во контекст на Алијансата се во врска со одбрана, а многу малку се поврзани со војна. Еден од фокусите на НАТО треба да е кон развивање доктрина за последиците од сајбер-моќта, а не само за водење сајбер-војна или одбрана од сајбер-напади. Тој сугерира дека сајбер-моќта може да послужи како рамка за настаните кои ќе ја обликуваат околината на НАТО во 2030 година.

Заклучок

Сајбер-просторот како ново безбедносно прашање се однесува како петти простор на војувањето. Во овој меѓузависен свет, опасноста од сајбер-напади на комуникациските и информациските системи и инфраструктура, генерално, е постојано присутна. Темпото на технолошките промени и потпирањето на нашето општество на технологијата се сè поимпресивни. Со зголемување на зависноста од информациската технологија, клучните информациски системи и инфраструктурата се повеќе подложни на сајбер-напади, и тоа бара спроведување мерки за нивна заштита и одбрана.

Проблемот на обезбедување на комуникациските и информациските системи и нивната инфраструктура не може да се реши со некоординирани и индивидуални мерки. Одбраната на клучните информациски системи и инфраструктурата стана приоритет на владите, развивајќи заеднички одговор на сајбер-нападите во рамките на меѓународните безбедносни организации. Во овој контекст меѓународната соработка треба да биде повеќе од зборови. За решавање на овој предизвик е потребно да се развие рамка за понатамошни мерки и активности со примарна цел - помагање на владите да се бранат против сè почестите штетни сајбер-напади.

НАТО, како меѓународна безбедносна организација ја призна сајбер-одбраната како важна способност на Алијансата и нејзините членки. Заложбата за подобрување на НАТО сајбер-одбраната е тековен процес и целта на сајбер-одбраната на Алијансата е да се гарантираат одржливи и безбедни КИС-сервиси. Додека НАТО се залага да ги постигне овие цели, има уште многу работа која треба да се заврши. Сериозен предизвик за НАТО е растечкиот интероперабилен јаз помеѓу сојузниците, состојба која треба да се надмине. Исто така, зголемувањето на дифузијата, односно распространетост на технологии во сајбер-просторот, бара развој на соработката на ова поле. И покрај посветеноста на НАТО кон подобрување на сајбер-одбраната, ефикасна сајбер-одбрана е можна со тесна соработка со други меѓународни организации на партнерските нации, академски институции, како и со глобалните компании за информациски технологии како на пример со „Microsoft“ и со IBM.

Сајбер-просторот станува многу динамична средина која ги поминува националните граници, секогаш произведува нови димензии на несигурност, како резултат на појавата на повеќе центри на моќ во сајбер просторот, владини или невладини. Во овие околности горенаведените актери можат да влијаат на настаните во сајбер-просторот, што може да биде повеќенасочно и да влијае на комуникациските и информациските системи со катастрофални последици. Исто така, технолошките промени може да се употребат од страна на напаѓачите многу побрзо и поефикасно отколку од страна на владите. Игнорирањето на сајбер-нападите може да биде многу штетно за комуникациските и информациските системи и за нивната инфраструктура. За да се избегне ова, потребно е да се развијат ефективни системи за одговор со меѓународна димензија. Но, реалноста е сосема поинаква. Всушност, се додека земјата не е нападната, не постои интерес за сајбер-одбрана.

ЛИТЕРАТУРА:

- Active Engagement, Modern Defence, Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organization adopted by Heads of State and Government in Lisbon, 19 Nov. 2010. http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_68580.htm
- Baykal, N. (2013). Introduction what is cyber defence security? Module 1. In Baykal, N. (ed.). Lectures Notes: Hands-on Cyber Defence Training Course for System/Network Administrators of The Republic of Macedonia. Ankara: Informatics Institute.
- Ehlers, J. V. (1999). Information Warfare and International Security. NATO Parliamentary Assembly. Science and Technology Committee. <http://www.iwar.org.uk/iwar/resources/nato/as285stc-e.html>
- Hartmann, U. (ed.). (2009). *Connecting NATO: NCSA Under the Leadership of Lieutenant General Ulrich H.M. Wolf*. Berlin: Hartmann Miles-Verlag.
- Hunker, J., (2013). NATO and cyber security. In Herd, P. G., Kriendler, J. (eds.). *Understanding NATO in the 21 st century: Alliance strategies, security and global governance*. New York: Routledge.
- Kissel, R. (ed.). (February 2011). Glossary of Key Information Security Terms. <http://csrc.nist.gov/publications/nistir/ir7298-rev1/nistir-7298-revision1.pdf>

Materials from PFP CIS Officer Orientation Course, NATO Communications and Information Systems School -NCISS, Latina, Italy, 10-14 June 2013.

Michaels, J. (2013). „Pentagon seeking ‘rules of engagement’ for cyber-war“ USA TODAY, 4 April 2013. <http://www.usatoday.com/story/news/nation/2013/04/04/pentagon-wants-cyber-war-rules-of-engagement/2054055/>

NATO and cyber defence.

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_78170.htm?

Pindar, J., Rigelsford, J. (2011). Cyber security and Information Assurance. The University of Sheffield. http://www.eciia.eu/system/files/eciia_cybersecurity_pindarrigelsford_0.pdf

Reveron, S. D. (ed.). (2012). Cyberspace and National Security: Threats, Opportunities, and Power in a Virtual World. Georgetown University Press.

Schreier, F., Weekes, B., Winkler, H. T. (2011). „Cyber Security: The Road Ahead“ in: DCAF Horizon 2015 Working Paper Series (4).

<http://www.dcaf.ch/Publications/Cyber-Security-The-Road-Ahead>

Schreier, F. (2012). „On Cyberwarfare“ in: DCAF Horizon 2015 Working Paper Series (7).

<http://www.dcaf.ch/Publications/On-Cyberwarfare>

The history of cyber attacks-a timeline, Cyber-the good, the bad and the bug free, NATO REVIEW online magazine. <http://www.nato.int/docu/review/2013/Cyber/timeline/EN/index.htm>

Withman, E. M., Mattord, J. H. (2012). Principles of Information Security Fourth Edition. Boston: Course Technology, Cengage Learning.

<http://www.nato.int/cps/en/SID-9B5A9DE8-FAA3F39A/natolive/organisation.htm>

http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_69332.htm

МЕДИЦИНСКА НЕГА НА МАСОВНИ СПОРТСКИ НАСТАНИ КАКО МОДЕЛ ЗА УСПЕШНА ЦИВИЛНО-ВОЕНА СОРАБОТКА

Зоран ЈЕФТИЌ¹,
Елизабета РИСТАНОВИЌ²

Апстракт: Големите спортски настани, посебно оние од планетарен карактер, задолжително бараат ангажирање на потребните ресурси на вооружените сили на земјата-домаќин. По голем дел од раководењето со еден голем спортски настан е организацијата на здравствената заштита за сите учесници. За време на 25. Летна Универзијада 169 медицински доктори, 161 медицински техничари, 23 физиотерапевти, 6 биохемичари, 6 фармацевти, 6 фармацевски техничари, 5 радиолошки техничари и 79 возачи се грижеа за повеќе од 20.000 учесници, преку поликлиниката, амбулантите на местото на настанот и Воената медицинска академија. За време на игрите прегледавме 2612 пациенти и 55.21% беа повредени, а останатите имаа некаков вид болест.

Клучни зборови: спортски настан, здравствена заштита; масовен собир; спортски повреди

Вовед

Цивилно-воената соработка неодамна се вовеле како концепт и значи координација на заедничките напори на цивилните структури со цел да се придонесе за исполнување на воената мисија во мир, во кризни ситуации и при непогоди. Цивилни структури се: локалното население, агенции и институции на локалната власт, меѓународни, владини и невладини организации и агенции (4). *Цивилно-воената* соработка е нова карактеристика преку која цивилно-воените врски се воспоставуваат и се обезбедува поддршка на вооружените сили во цивилните опкружувања.

Иако концептот за цивилно-воена соработка првично се појавил во армијата, бидејќи неговите функции се насочени кон поддршка на мисиите и задачите што се извршуваат од страна на воените единици, реалноста и неопходноста за практика го дефинираат концептот преку мерките и активностите кои се преземаат од страна на воените и цивилните власти за да ги задоволат потребите на земјата и општеството.

Најчесто, целите се однесуваат на достигнувањето и задржувањето на потребното ниво на соработка помеѓу институциите на системот, како и на актерите од цивилното општество од

¹ Белградски универзитет, Факултет за безбедносни студии

² Министерство за одбрана, Република Србија, Медицинска воена академија, Белград

една страна, и ресурсите на армијата на друга страна, а во пошироки рамки, соработка и со МО.

Значењето на цивилно-воената соработка на Вооружените сили на Република Србија е во согласност со разбирањето на местото и улогата кои тие би требало да ја имаат, во секојдневните активности и мисии на Вооружените сили на Србија во земјата и во странство. Несомнено, соодветното користење на механизмите на цивилно-воената соработка носи повеќекратни придобивки за Вооружените сили на Република Србија воопшто. Во практика, тоа значи дека треба да се овозможи поголем степен на интеграција на вооружените сили на Србија во општествениот и политичкиот систем, што би резултирало со исплатлива експлоатација на воените и на цивилните капацитети кои се употребуваат за извршување задачи од заеднички интерес и создавање на пофлексибилен национален одбранбен систем.

За разлика од повеќето вооружени сили, функцијата на цивилно-воената соработка на Вооружените сили на Србија е интегрирана во сите три мисии. Со други зборови, оваа функција не се однесува единствено на мировните мисии, како што е случајот во повеќето држави на развиениот свет, каде концептот CIMIC предвидува распределување на единици само надвор од територијата на сопствената држава. Во Вооружените сили на Србија, оваа функција е поврзана и со активностите на полето на одбраната на земјата, како и обезбедување на помош на локалните власти, кога тоа е потребно и кога се потребни услугите на вооружените сили³.

Големите спортски настани, посебно оние од планетарен карактер, задолжително бараат ангажирање на достапните ресурси на вооружените сили на земјата-домаќин. Неговата улога се разликува според здравствен, организациски, безбедносен или логистички аспект. Сите мерки и активности што се спроведуваат од страна на вооружените сили во такви исклучително тешки ситуации за земјата се дел од нивните обврски во рамките на воено-цивилната соработка што се гради во дадени мисии од страна на развиените земји.

Дваесет и петтиот јубилеј на Летната универзијада се одржа во Белград и уште во пет други градови (Нови Сад, Зрењанин, Вршац, Инџија и Смедерево) од 1-12 јули 2009 година. Сите параметри покажуваат дека тоа беше најголемиот спортски настан одржан таа година и најголемиот спортски настан некогаш одржан во Србија.

Министерството за одбрана на Србија беше вклучено во фазата на подготовка за време на игрите и по затворањето на 25. Универзијада, во извршувањето на бројни задачи во склоп на следниве активности:

- обезбедување на здравствена заштита и медицинска поддршка на учесниците на Универзијадата;
- обука и ангажирање на национални цивилни лица;
- обука и ангажирање на волонтери од МО;
- ангажирање на членови од МО за протоколарни и административни потреби на Универзитетското село и спортски капацитети (Питомци од Воената Академија и членови на Гардиската бригада);
- Обезбедување на сместување и логистичка поддршка на членовите на Министерството за внатрешни работи;
- обновување и градење на спортски капацитети во Воената академија (атлетска патека, климатизирање на Спортскиот центар и изградба на терен за стрелаштво);
- општа логистичка поддршка (перење на постелнините, на крпите и на спортската

³ Повеќе во: Зоран Јефтиќ, Миленко Лаловиќ, Цивилно-војна сарадња – стварност и потреба, Медија центар „Одбрана“, Београд 2011.

опрема, доделување на материјални средства на МО и на српските вооружени сили на користење итн.);

- поддршка и ангажирање на материјални и на човечки ресурси во овозможувањето и воспоставувањето на телекомуникациски систем и размена на информации;
- посебно определување на улогите во итни случаи;
- реализација на мерки, за кои е одговорно и МО.

За појасна слика во врска со опсегот и длабочината на активностите кои се започнати и извршени во фазата на подготовка и за време на натпреварите, потребно е да се потенцира дека 5970 атлетичари учествуваа во 15 спортски настани; имаше 2737 официјални претставници, 1387 судии од 122 земји и сите беа сместени во населба изградена специјално за таа намена. Натпреварите и обуките беа реализирани на 53 одделни спортски локации; се одржаа 203 церемонии за доделување на медали; атлетичарите добија 1467 медали, а на игрите учествуваа и 10.000 волонтери.

Целта на овој труд е да ги покаже главните контури на здравствената заштита што се обезбедува за време на таков голем спортски настан, бројот на обезбедените здравствени услуги, како и основните чекори во организацијата и вклучувањето на воените капацитети во организацијата на светски настани.

ОРГАНИЗАЦИЈА НА ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА И МЕДИЦИНСКА ПОДДРШКА ЗА УЧЕСНИЦИТЕ НА ЛЕТНАТА УНИВЕРЗИЈАДА – БЕЛГРАД 2009 ГОДИНА

1. ФАЗА НА ПОДГОТВИТЕЛНИ АКТИВНОСТИ

Иако Србија беше официјално избрана да биде домаќин на Универзитетските игри во 2005 година, до 2008 година беше неизвесно дали игрите воопшто ќе се одржат. Економската криза, големината и важноста на настанот, недостатокот на капацитети на некои партнери, како и задоцнувањето со реализацијата на плановите и подготовките за Универзијадата, значеше дека ќе биде неопходно да се вклучат нови партнери во организацијата и реализацијата на проектот, но, исто така, значеше дека на настанот ќе треба да учествуваат повеќе претставници на МО од тие што првично беа предвидени. Бидејќи беше јасно дека постоечкиот Организациски комитет не е способен да ја заврши организацијата на Универзијадата, Владата на Република Србија формираше нов Организациски комитет, со што ја презеде одговорноста за организација на настанот. Главната улога на Организацискиот комитет беше да ги најде, помеѓу државните функции, најисплатливите решенија, за да се задржи неопходниот квалитет на услугите и за да се исполнат светските стандарди на Меѓународната универзитетска спортска федерација (FISU).

Здравствената заштита и медицинската поддршка за учесниците и волонтерите за време на Универзитетските игри претставуваа посебен проблеми на Универзијадата. Сите планови до 2008 година се покажаа сосема нереални, од гледна точка на достапност на финансиски, на човечки и на материјални ресурси. Откако се увиде важноста на настанот и неопходноста за поголемо активно учество на Министер-

ството за одбрана и на Воената медицинска академија, Владата на Република Србија во октомври 2008 година донесе решение да ѝ ја довери целосната здравствена заштита и медицинска поддршка на Воената медицинска академија за време на 25. Универзитетски игри.

На тој начин, активната подготовка во врска со организацијата, обезбедување на човечки и на материјални ресурси започна со намерата на Раководството на Воената медицинска академија и на Министерството за одбрана за достигнување на светските стандарди за здравствена заштита и медицинска поддршка, кои се неопходни за таков голем светски настан.

а. ПЛАНИРАЊЕ

Дефинирање на задачите:

1. Степен на здравствена заштита и медицинска поддршка. Степенот на здравствена заштита и медицинска поддршка за учесниците на Универзијадата беше дефиниран врз основа на Медицинскиот одбор на Меѓународната универзитетска спортска федерација (FISU) и официјалните барања, како и претходното искуство и можностите на Воената медицинска академија и МО (15). Воената медицинска академија потпиша договор за своите обврски да обезбеди целосна здравствена заштита и медицинска поддршка со дадени ограничувања.
2. Дефинирање на групите на кои треба да им се обезбеди здравствена заштита и медицинска поддршка – групите на луѓе, групите на болести и повреди за обезбедување на бесплатна здравствена заштита и медицинска поддршка беа определени во согласност со барањата на FISU и стандардите на Универзитетските игри (15).
3. Дефинирање на начините на плаќање – посебен ценовник беше составен за услугите кои не спаѓаат помеѓу стандардните постапки, како што се операции од естетска хирургија, хронични болести, стоматолошки услуги, а националните организации беа обврзани да ги покријат тие услуги.

ФОРМИРАЊЕ НА ТИМОВИ (ОРГАНИЗАЦИЈА НА ПЕРСОНАЛОТ)

Поради недостатокот на време за организација, Министерството за одбрана и Воената академија формираа оперативни тимови за планирање и организација на сите задачи неопходни за организација на Универзитетските игри. Ефикасноста беше главниот критериум за формирањето на тимовите и им беа дадени решенија на персоналот кој би можел да управува со барањата и проблемите. Имаше три нивоа на управување и организација.

Министерот за одбрана беше највисокото ниво на управување како член на Организациониот комитет на Универзијадата, додека државниот секретар беше член на Извршниот одбор. Тие двајцата беа лично присутни и вклучени во активностите

на највисокото можно ниво за да се разрешат проблемите и да се добијат информации за сегашните и потенцијалните организациски проблеми во врска со Универзијадата. Во согласност со одлуката на министерот за одбрана беа формирани Оперативниот тим на МО и Оперативниот тим на Воената медицинска академија и беа одговорни за најкомплексните задачи. Оперативните тимови го претставуваат второто ниво на донесување на одлуки и управување, а нивната улога беше да овозможат решавање на проблемите, функционирање и вклучување на капацитетите на српската армија и МО, ангажирани во организацијата на Универзитетските игри, како и да ја контролираат динамиката и квалитетот на реализираните активности. Таквата организација во голема мера ја олесни комуникацијата и координацијата помеѓу сите делови на одбранбениот систем, барајќи ги најдобрите решенија во рамките на системот и дефинирањето на потребите надвор од системот, кои може да се насочат кон Владата на Република Србија и другите министерства. Третото ниво на организација и реализација на задачите беше претставено од Координативниот тим на Воената медицинска академија, предводен од директорот, којшто е одговорен за здравствената заштита и медицинската поддршка за учесниците на Универзијадата, координаторот на поликлиниката, координаторот за спортските локации и координаторот за превентивна медицина. Одреден број на спортски настани се одржаа надвор од Белград, а здравствената заштита и медицинската поддршка за учесниците на Универзијадата беа организирани во соработка со локалните здравствени центри под контрола на координаторот за здравствена заштита, одговорен за локациите надвор од Белград.

2. ГЛОБАЛНА ОРГАНИЗАЦИЈА НА МЕДИЦИНСКАТА ЗАШТИТА

По дефиниција, масовните собири се собири од над 1000 луѓе на определена локација во определен временски интервал (5). Според други автори, масовните собири вклучуваат настани од над 25.000 учесници. Појавата на повреди и болести е повисока на масовните собири отколку помеѓу истобројно население (6). Доколку големите светски настани и масовни собири се дефинираат како настани со огромен потенцијал за појава на кризни ситуации, и настанот, заради големиот број на учесници за ограничен период на време на даден број локации, претставува кризен настан сам по себе за секој систем кој обезбедува соодветна услуга и тогаш Министерството за одбрана треба да учествува во тие настани со сите капацитети, што е една од најважните форми за цивилно-воена соработка, по дефиниција и суштински.

2.1 ПРОЦЕНА

По воспоставувањето на организациска структура во рамките на Министерството за одбрана и Воената медицинска академија, секој тим започна со анализа на ситуацијата и процена на ризикот, реагирање и управување со ризикот, со финансиските и со човечките ресурси.

Процена на ризикот

Врз основа на претходното искуство од светските универзитетски игри и други светски настани, објавени во литературата (1), (2), (3), (5), (6), (7), (9), (10), (11), (12), (13), (14), (14), (15), како што се големи собири, рок-концерти, олимписки и светски првенства, како и регионални и национални натпревари, се прават процени на бројот на учесници, бројот на можни повредени и болни во рамките на самите атлетичари, како и кај гледачите, гостите, ВИП-гостите и волонтерите.

Регистрирани се ризични настани кои вклучуваат голем број луѓе на мал простор, како што се финале во кошарка, спортови каде ризикот може да резултира во повреди опасни по животот и здравјето на натпреварувачите, како што се џудото, таеквондото, нуркањето. Потоа беа анализирани знаењето и вештините на медицинските работници и беа нагласени вештините кои се потребни на различните нивоа на услуги и на различните спортски настани. Преку набљудувањето на глобалната епидемиолошка ситуација и препораките на Светската здравствена организација, беа проценети ризиците за појава на епидемии и ширење на свинскиот грип H1N1. Во соработка со Министерството за внатрешни работи и Агенцијата за воена безбедност, беше проценет ризикот од терористички акции и природни непогоди. Врз основа на овие процени беше дефинирана улогата на Воената медицинска академија и на вооружените сили во случаи на масовни непогоди.

Бидејќи Универзијадата се одржуваше во градови надвор од Белград, и до 100 км оддалеченост, транспортирањето на повредените и болните од овие градови до Воената медицинска академија претставуваше голем ризик поради оддалеченоста. Комуникацијата помеѓу персоналот и пациентите, различните култури, обичаи и религиозни верувања на потенцијалните пациенти, исто така претставуваше особен ризик. За обединувањето на системот во една единица, од посебна важност беше да се обезбеди соодветна комуникација помеѓу тимовите и координаторите, да се обезбедат сите средства и навремено да се обезбедат медицински тимови, како и храна за сите инволвирани луѓе. Во врска со спортските локации, неопходно беше медицинските тимови да бидат јасно видливи и да апелираат до нашите тимови.

Процена на ресурси (материјални и човечки)

Процена на материјалните ресурси – Воената медицинска академија ги вложи сите свои ресурси за медицинската заштита на Универзитетските игри. Истата има 1.200 кревети, 24 оперциони сали, 5,000 различни дијагностички и терапевтски постапки. Годишно, над 30.000 пациенти се примаат, се преземаат 20.000 хируршки процедури и се прават 500.000 прегледи.

Врз основа на достапните материјални ресурси и барања за нивото на услугата со којашто треба да се обезбедат учесниците на Универзијадата, беа дефинирани материјалните барања што требаше да се обноват или да се купат. Беше заклучено дека има недоволен број на медицински возила а, исто така, беше заклучено дека може да се подигне нивото на услугата до највисокото можно ниво со обезбедување

на најновата генерација на магнетна резонанца и други уреди, медицински комплекти и потрошни материјални ресурси. Врз основа на достапната информација за локациите на натпреварите и тренинзите, нивната оддалеченост од местата на примарната и терцијарната медицинска нега, како и ризиците од спортските активности, беше проценет вкупниот број на амбуланти, кој во најфреквентниот период беше 35, на ниво на градот Белград.

Процена на човечките ресурси – Воената медицинска академија се состои од 470 доктори (120 професори; 237 доктори на науки; 68 магистри), 40 стоматолози, 36 фармацевти и 1.400 медицински техничари. Концептот на Воената медицинска академија е заснован на принципот дека сите услуги се оперативни, дури ако и 25% од персоналот е неактивен, како што е случај во сезоната на одмори. Со прераспоредување на работните часови и задачи, овој пристап овозможи формирање на над 125 медицински тимови, кои се состојеа од еден доктор, медицински техничар и возач.

Ниво на обученост на персоналот

Нивото на обученост на персоналот во рамките на медицинските тимови, кои беа ангажирани за време на Универзијадата 2009 г., произлегува од образованието на медицинскиот персонал во Вооружените сили на Србија. Секој доктор кој работи во Вооружените сили на Србија има завршено додипломски студии по медицина, најмалку две години искуство во примарната здравствена заштита, во повеќето случаи вклучувајќи давање на итни медицински услуги, а подоцна и завршување на една од специјализациите на ВМА. За време на работата на ВМА, тие може да дежураат во Ургентниот центар на ВМА, каде се здобиваат со неопходното искуство во обезбедувањето здравствена заштита во итни медицински ситуации. Пред почетокот на Универзијадата, два пати се одржаа семинари за обука на ВМА за давање на итни медицински услуги. Медицинскиот персонал со средно образование на ВМА има завршено средно училиште и со вработувањето на Воената медицинска академија, сите тие работат во Ургентниот центар на ВМА, Клиниката за ургентна медицина или на Одделението за интензивна нега. За време на селекцијата на медицинските тимови, беше посебно земено предвид нивото на англискиот јазик или други јазици на лидерите на медицинските тимови.

2.2. ВОСПОСТАВУВАЊЕ ОРГАНИЗАЦИСКИ РЕШЕНИЈА

Врз основа на процената на ризикот, човечките и материјалните ресурси и барањата и стандардите за обезбедување на здравствена заштита на учесниците на Универзијадата 2009 г., ние започнавме да стандардизираме решенија за обезбедување на услуги на различните нивоа на организациската шема.

Примарната здравствена заштита, давањето на прва помош, беше спроведувано во сите објекти за натпревар и тренирање, како и во поликлиниката „Универзитетско село“. Секој објект за натпревар и тренинг беше покриен со најмалку еден тим и

амбуланта. Медицинскиот тим се состоеше од доктор, медицински техничар и возач. При процена на настан со повизок ризик, беа додавани дополнителни членови на тимот, како што е доктор, анестезиолог или физиотерапевт. Секој медицински тим беше опремен најмалку со преносен ЕКГ, дефибрилатор и три медицински комплети: комплет за интерна медицина, за хирургија и за анестезија, со опрема која дозволува давање на прва и итна медицинска помош на терен. Секоја амбуланта беше опремена со униформиран медицински материјал за итна медицинска помош и системи за одржување во живот за време на транспортирањето до секундарни и терцијарни нивоа на медицинска нега. За поддршка на транспортирањето на пациентите од спортските локации до Белград беше достапен медицински хеликоптер, опремен за обезбедување на соодветна прва помош.

Центарот за операции на ВМА беше одговорен за медицинските тимови на локациите, со локациски координатор, кој ја координираше работата на медицинските тимови кои работеа на локациите со Поликлиниката и ВМА.

Во Универзитетското село, каде што беа сместени сите атлетичари, беше воспоставена поликлиника со следните услуги: фармација, епидемиологија, рендген со ултразвук, Стоматолошко одделение, Дневна болница, Физикална медицина со рехабилитација.

Центарот за операции на поликлиниката беше одговорен за поликлиниката, со координатор, кој ја координираше работата на услугите во поликлиниката, како и работата на медицинските тимови на локациите и ВМА. Во поликлиниката на Универзитетското село беа обезбедувани примарните и секундарните нивоа на здравствена заштита, со дежурен тим за обезбедување итна медицинска помош во Универзитетското село.

Сите медицински услуги што не можеа да се обезбедат на локациите на поликлиниката на Универзитетското село се обезбедуваа на Воената медицинска академија. На ВМА беа отворени така наречените „брзи ленти“, кои овозможуваа обезбедување на медицински услуги за учесниците на Универзијадата во најкус можен период. Секој оддел на ВМА имаше посебни соби и кревети за можно примање на учесници, додека Клиниката за инфективни болести на ВМА назначи посебен изолатор за пациенти под сомнение за мексикански грип.

3. ФАЗА НА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА

Работата за обезбедување на медицинска заштита на учесниците на Универзијадата започна со отворањето на поликлиниката во Универзитетското село на 24.06.2009 г., кога започнаа да пристигнуваат првите делегации. Од следниот ден, со започнување на тренинзите, медицинската нега беше достапна во спортските објекти. Последниот ден на обезбедена медицинска нега на учесниците беше 15.07.2009 г., кога официјално беше затворена поликлиниката на Универзитетското село. Важен сегмент за организацијата на медицинската нега на таков важен светски настан со голем број учесници

беше делот за превентивна медицина за процена, контрола и управување со ризиците. Тоа вклучуваше и контрола на храната и на водата во сите објекти на Универзијадата, како и контрола врз тековната епидемиолошка ситуација.

Табелата подолу го прикажува бројот на луѓе кои беа инволвирани во медицинските активности за време на Универзијадата.

	Тим	Доктор	SRO присутен	Медицински техничар	Физиотерапевт	Биохемичар	Фармацевт	Фармацевтски техничар	Радиолошки техничар	Инженери и технолог	Возач	Асистент
Поликлиника		35		33	16	6	6	6		5	2	4
Објекти во Белград	45	72	23	80	10						57	
Објекти надвор од Белград	20	27		32							18	
Превентивна медицина, контрола на храна и на вода		12		16						1		4
Вкупно	65	146	23	161	23	6	6	6	5	3	79	6

ЗДРАВСТВЕНА НЕГА

Поликлиника

За време на Универзитетските игри, извршени се 1793 медицински прегледи и 6007 медицински третмани на поликлиниката на Универзитетското село. Беа дијагностицирани 941 повреди (53.48%) и 852 случаи на болест (47.52%).

Спортски локации

За време на натпреварите и тренинзите за време на Универзитетските игри беа прегледани и третирани 585 учесници во игрите. Имаше 391 повредени (66.84%) и 194 болни (33.16%) пациенти.

Ургентен центар на Воената медицинска академија

За време на Универзитетските игри, 233 учесници кои беа донесени од поликлиниката или спортските локации беа примени и третирани во Центарот, од кои 26 останаа на болнички третман, 110 беа повредени (47.01%) и 124 беа болни (52.99%).

Вкупниот број на медицински прегледи и нивната структура се покажани во Табела 1.

Табела 1

	Број на прегледи	Број на повредени	% на повредени	Број на болни	% на болни
Поликлиника	1793	941	53.48	852	47.52
Спортски локации	585	391	66.84	194	33.16
Ургентен центар на ВМА	234	110	47.01	124	52.99
Вкупно	2612	1442	55.21	1170	44.79

Графички приказ на бројот на прегледани, болни и повредени пациенти

- Прегледани
- Повредени
- Болни

Превентивен медицински центар на ВМА

За време на Универзијадата, *Институтот за хигиена* го контролираше квалитетот на водата во базените и вршеше контрола на храната.

Анализите на водата во базените:

- број на земени примероци 112
- број на извршени анализи 2128
- број на хемиски тестови на водата 1568
- број на микробиолошки анализи на вода 560

Анализа на храната:

- број на добиени примероци на храна 2512
- број на примероци на смрзната храна 1256
- број на извршени анализи на храна 13755
- број на супстрати 14300

Институт на епидемиологија

За време на Универзијадата се установени 22 претпоставени случаи на грип (вирус А) од типот H1N1. Пациентите се примени на Клиниката за инфективни болести на ВМА за болнички третман. Од сите случаи под сомнение, само шест беа потврдени како позитивни за вирусот H1N1. Сите пациенти со инфлуенца беа успешно лекувани на Клиниката за инфективни болести на ВМА.

Заклучок

Една од најкорисните аспекти на Министерството за одбрана и Вооружените сили на Србија е искуството во организирањето и покривањето на такви масовни настани, каде огромен број на луѓе и материјални ресурси се распоредени на неколку локации во реално време. Практично, овој настан ги мобилизираше вооружените сили на Србија и Министерството за одбрана, додека во исто време ја провери борбената готовност на оние делови кои беа инволвирани во активностите на Универзијадата. Пред почетокот, како и за време на Универзијадата, посебно внимание се посвети на специфичното образование на медицинскиот персонал во врска со нивната подготовка за обезбедување на итен медицински третман во итни случаи, кои резултираат со повисокото ниво на борбена готовност на активираниот персонал и подобрени можности за работа под специфични услови на терен, без директно да бидат поддржани од другите делови на болницата.

Министерството за одбрана и Вооружените сили на Србија презедоа бројни обврски и задачи во подготовката и изведувањето на 25. Универзијада. И покрај комплексните материјални, финансиски, организациски и временски услови, сите активности поврзани со исполнувањето на задачите беа спроведени на планиран и организиран начин, без какви и да се несакани настани.

За обезбедувањето на здравствена заштита за време на Светските универзитетските игри, ние ги обновивме материјалните ресурси. Одредени набавки беа направени за да се задоволат потребите за игрите и потоа во понатамошната фаза и потребите на Министерството за одбрана. Целосната набавена медицинска опрема и амбуланти (во вредност од околу 243 милиони динари) и 10 амбуланти донирани од ЕУ (во вредност од 40 милиони динари), станаа сопственост на Министерството за одбрана. Преку ангажирање на човечки и на материјални ресурси се стекнаа суштински придобивки за одбранбениот систем кои не можат да се изразат само во материјална вредност.

Нематеријалните придобивки претставуваат важна придобивка за Воената медицинска академија, како и за целосниот одбранбен систем на Србија. Тие може да се дефинираат преку следните параметри: придонес за одбранбениот систем за достигнување на национални задачи и унапредување на националните интереси; подобрување на цивилно-воената соработка со сите структури во земјата и важни меѓународни организации; промоција на МО и на српските вооружени сили на национално и меѓународно ниво; докторите и медицинскиот персонал на ВМА, како и самата ВМА, се здобија со уште една меѓународно призната препорака; размена на искуства со членовите на странските делегации, професионално и организациски се отворија можности за остварување на контакти и работа на заеднички проекти; уникатно искуство во организирањето на најголемите настани за сите членови на МО и српските вооружени сили инволвирани во подготовката и одржувањето на 25. Летна универзијада.

Главните недостатоци на здравствената заштита за време на Светските универзитетски игри претставуваа недостаток на ИТ-поврзаност помеѓу медицинските тимови и целосно сигурен мониторинг на моменталниот број на повредени и разболени лица на спортските места на одржување на спортските настани и во поликлиниката во Универзитетското село. За толку краток период, којшто му беше даден на Министерството за одбрана за да се вклучи во организацијата на Универзитетските игри, беше невозможно навремено да се набави ИТ-опрема, и како резултат на тоа немаше доволно време опремата соодветно да се постави и да се поврзе. Користењето на информатичките системи ќе овозможеше поефикасно зачувување на медицинските записи и ќе овозможеше посигурна врска помеѓу местата на одржување на спортските настани, Универзитетската поликлиника и Воената медицинска академија, што би придонело за поефективна контрола, планирање и соодветен одговор.

Практично е прикажано дека армискиот систем во мирновременски период може да се вклучи во поддршката на цивилните активности, и тоа може да доведе до одличен успех, а дополнително се доближува и до општеството и граѓаните, како составен дел на општеството. На сесијата на Организациониот и извршен комитет на 25. Летна универзијада, која се одржа по Олимписките игри, најголемиот светски настан, исклучителниот придонес на Министерството за одбрана и на Вооружените сили на Република Србија во процесот на подготовка и одржување беше особено нагласен. Официјалните претставници од овие организации беа претставени за време на Универзијадата и беа истакнати високите надлежности, професионализмот и посветеноста на сите категории на персонал од Министерството за одбрана и српските Вооружени сили кои зедоа учество во текот на целиот настан.

ЛИТЕРАТУРА:

- (1) Arbon P. The development of conceptual models for mass gathering health. *Prehospital and Disaster Medicine*, 2004, 19:208–212.
- (2) Baker WM, Simone BM, Niemann JT. Special event medical care: the 1984 Los Angeles Summer Olympics experience. *Annals of Emergency Medicine*, 1986, 15:185–190.
- (3) Brennan RJ et al. Medical and public health services at the 1996 Atlanta Olympic Games: an overview. *Medical Journal of Australia*, 1997, 167:595–598.
- (4) Доктрина цивилно – војне сарадње Војске Србије, Генаралштаб Војске Србије, 2013.
- (5) DeLorenzo RA. Mass gathering medicine: a review. *Prehospital Disaster Medicine*, 1997, 12:68–72.
- (6) Franaszek J. Medical care at mass gatherings. *Annals of Emergency Medicine*, 1986, 15:600–601.
- (7) Jaslow D, Yancy A II, Milsten A. Mass gathering medical care. *Prehospital Emergency Care*, 2000, 4:359–360.
- (8) Зоран Јефтић Миленко Лаловић, Цивилно-војна сарадња – стварност и потреба, Медија центар „Одбрана“, Београд 2011.
- (9) Keim ME, Williams D. Hospital use by Olympic athletes during the 1996 Atlanta Olympic Games. *Medical Journal of Australia*, 1997, 167:602–605.
- (10) Levett J. A new opportunity for public health development: Athens 2004. *Prehospital and Disaster Medicine*, 2004, 19:130–132.
- (11) G Loncarevic L Payne , P Kon, V Petrovic, D Dimitrijevic, T Knezevic, Medić, N Milic, J Nedeljković, K Seke, D Coulombier, PUBLIC HEALTH PREPAREDNESS FOR TWO MASS GATHERING EVENTS IN THE CONTEXT OF PANDEMIC INFLUENZA (H1N1) 2009 - SERBIA, JULY 2009, *Eurosurveillance*, Volume 14, Issue 31, 06 August 2009
- (12) Scott F. Wetterhall et al. Medical Care Delivery at the 1996 Olympic Games. *JAMA*. 1998;279:1463-1468.

- (13) Stiel D, Trethowan P, Vance N. Medical planning for the Sydney 2000 Olympic and Paralympic Games. *Medical Journal of Australia*, 1997, 167:593–594.
- (14) Suner S, Gaffney JK. Medicine at mass gathering events. www.emedhome.com, 2000
(http://www.emedhome.com/features_archive.cfm, subscription required).
- (15) Universiade 2009. Medical booklet Head of delegation manual UB 2009
- (16) Завршни извештај Министарство одбране о раду током Универзијаде, Београд, 2011

СПЕЦИФИЧНОСТИ НА ТЕРОРИЗМОТ ВО ПЕРИОДОТ НА ПОДГОТОВКА ЗА НЕГОВО ИЗВРШУВАЊЕ

Методија ДОЈЧИНОВСКИ¹

Фердинанд ОЦАКОВ²

Апстракт: Појавата и законите од тероризмот во континуитет создаваат интерес за теоријата и практиката околу целосното идентификување на опасностите пред извршувањето на насилството. Потпирањето на сопствените сили и средства, терористичките организации го прилагодија на поставените цели, политичките прашања и безбедносните дилеми. Различните гледишта кон проблемот на проширувањето на кризите, ги напуштија тврдите ставови за спротивставувањето на тероризмот и придонесоа за селективна поддршка во превентивното дејствување на меѓународните организации и колективните безбедносни системи. Тероризмот се дефинира како акт на насилство, но интензитетот на активностите е различен во различни фази на дејствување. Комплексноста на проблемот со превенцијата апелира на познавање на индикаторите и специфичностите во процесот на планирање и подготовка на тероризмот. Безбедносните предизвици по зголемувањето на терористичките активности ширум светот, ги елиминираа алтернативите во однос на спротивставувањето на истиот. Човештвото започна со прилагодување кон новиот начин на живеење, со што секојдневните убиства, грабнувања, малтретирања, повредувања и други форми на насилство, станала секодневна грижа на меѓународната заедница. Трудот дава придонес преку укажувањата за можните ризици и опасности на терористичките организации и поединци, како и нивните активности кон нарушување на безбедносната состојба во периодот на планирање и подготовка за терористички активности, укажувајќи на различни безбедносни аспекти за следење, согледување и превентивно дејствување.

Клучни зборови: тероризам, превенција, планирање и подготовки, насилство

Вовед

Настаните по Студената војна и почетокот на периодот на транзиција на земјите во Европа и ширум светот доведоа до доминирање на концептот на тероризмот. Нецелосното разбирање на овој феномен покрена голем број безбедносни прашања и дилеми, со што се

¹ Авторот е вонреден професор на Воената академија „Генерал Михаило Апостолски“ во Скопје, придружна членка на Универзитетот „Гоце Делчев“, Штип.

² Авторот е вработен во МО на РМ и доцент на Воената академија „Генерал Михаило Апостолски“ во Скопје, придружна членка на Универзитетот „Гоце Делчев“, Штип.

продолжува периодот на дефинирање и усогласување на ставовите, се забавува процесот на превенција, се маргинализираат појавните облици на тероризмот, се менуваат научните ставови, сознанија и тврдења, се иницираат понатамошни истражувања. Разбирањето на тероризмот ги подели државите и народите, ги афирмира етничките, верските и националните интереси, ги подели регионите и светот.

Раширеноста на тероризмот претставува резултат на огромниот простор на дејствување, кој овозможува секојдневно влијание врз човечката популација, создава загриженост, страв, паника, небезбедност, па дури, станува секојдневност во реалниот свет. Непостоењето на усогласеност доведува до „користење“ на нови форми - термини на тероризам, кои денешната практика преку медиумите ги препознава како „наркотероризам“, „тероризам на запад“, „порнографија: новиот тероризам“, „потрошувачки тероризам“, „телефонски тероризам“, „економски тероризам“, „тероризам на четири нозе“ и слично³. Мешајќи ги наведените термини со вистинското значење и вистинските форми на тероризмот, се создава чувство на апсолутно непознавање на специфичноста на терминологијата, етиолошките и феноменолошките карактеристики на нејзиното создавање, понекогаш дури и да се наруши постоењето и интегритетот на противникот, макар тој бил и непознат⁴.

Ерата на тероризмот во која што живееме, овозможува брза и едноставна примена на актите на насилство, скрагувајќи го периодот на подготовка за извршување на делата. Многубројните појавни форми на тероризмот претставуваат потсетување на нештата кои не само што не треба да се забораваат, но, треба да ги зајакнат превенцијата, раното предупредување и справување од терористичките закани, како обврска на државните институции и органи, но и на обичниот граѓанин. Мерките и активностите во „првиот зафаг“, овозможиле насилството да биде одложено или минимизирано до мерка на редовно функционирање на системот.

Авторите, со овој труд сакаат да укажат на ефикасноста од можно пресретнување на закани и опасностите од тероризам, во фазите на нивна подготовка. Со тоа придонесот кон научното истражување ќе биде загарантиран доколку и љубопитниот читател успее да ја разбере феноменологијата на буђењето и создавањето на мрачните идеи на терористичките кампањи, што ќе му помогне во креирањето на сопствената иднина и иднината на својата држава и своите поколенија.

Реалниот денешен свет, сè помалку наоѓа разлики помеѓу тероризмот и другите видови насилства, но сè поголемиот број научни и стручни книги и трудови прават диференцијација во однос на нагласениот политички елемент, употребата насилство, сеењето страв и терор, заканата, психичките ефекти и очекуваните реакции, разликувањето на жртвата - цел, организираната активност, методот на остварување на целта и други, во однос на различните облици на насилство⁵. Во својот труд „Новата ера на тероризмот“, авторот Гелке прави осврт на специфичностите кои во однос на феноменолошките и етиолошките аспекти на актите на насилства, користат елементи опфатени во фазите на планирањето на тероризмот. Така, од една страна клучни за спроведувањето на тероризмот се два аспекта: делувањето на група,

³ Echerenfield Rachel, *Narcoterrorism*, New York, Basic Book, 1990; Alexander George, *Western state terrorism*, Cambridge: Polity Press, 1991, Johnsn Phyllis and Martin David, *Apartheid Terrorism: The Destabilization report*, London: James Currey, 1989; Corcoran, Clodagh, *Phornography: The New Terrorism*, Dublin: Attic Press, 1990

⁴ Jenkins Brajan, *International Terrorism: A New Mode of Conflict*, Los Angeles: Crescent Publications, 1975

⁵ А. Шмит и А. Јоргман „Политички тероризам“, Водич за учесници, автори, концепти, бази на податоци, теории и литература, Амстердам, Nort Holand, 1988

движење или организација како извршители, додека од друга страна клучни за спроведувањето на тероризмот се жртвите кои за остварување на целта треба да бидат невини лица кои не се вклучени во воени операции, со што се добива јасен индикатор дека тероризмот претставува кршење на нормите кои ги дава хуманитарното право на конфликтите⁶.

Идентификувајќи го тероризмот во периодот на негова подготовка, трудот опишува настани, ги идентификува криминалистичко-безбедносните аспекти, стратегиите на современите терористички организации, можностите на државите и институциите, карактеристичните појави и појавни облици, постапките на органите, спротивставувањето и превентивните мерки и активности во периодот на подготовки за спроведување на неконвенционалните акти на насилство.

Разбирање и специфичности на проблемот

Најдискутабилно прашање на глобално рамниште во последните две децении е типот на агресијата предизвикана од најразлични причини и се спроведува на полето на политичката, економската, националната, религиозната, воената, безбедносната и други сфери. Политичките елити, не забораваја на потребата од создавање и поддршката на милитанти крила, за остварување на радикалните цели. Многу пати се дискутирало која е разликата помеѓу тероризмот и останатите облици на насилство и зошто сопственото насилство, извршителите го нарекуваат тероризам? Едно од објаснувањата е дека: „Тероризмот е начин на насилна активност, поттикнат од вознемиреност, извршен од лице, група, државни актери и други сторители, за постигнување одредени цели⁷“. Поедини изнесувања потврдуваат дека пораките упатени со користењето на тероризмот, не се основа за постигнување на главните цели, туку, претставуваат манипулација со која се остварува барањето кое може да биде, заплашување, принуда или пропаганда. Ваквиот пристап отвора дискусија, која води до одговорот на прашањето за специфичностите, начините и методите за подготовка на тероризмот.

Во анализата на еден од научните трудови со наслов „Политички тероризам“⁸, идентификувани се 22 елементи, кои можат да се пронајдат или поврзат во 109 дефиниции за тероризмот. Меѓу најголемите проценти спаѓаат следните елементи: со 83% учествува елементот „насилство-сила“, со 65% елементот политика-политички, со 51% елементот страв-терор, со 47% учествува елементот закана, со 41,5% психолошките ефекти и очекуваните реакции, со 37,5% жртва-цел, со 32% намера, планирана, системска, организирана активност, со 30,5% метод на борба, стратегија, тактика, со 30% ненормалност, злоупотреба на прифатени правила, без хуманитарни ограничувања, со 28% принуда, уцена, предизвикување покорност, со 21,5% публицитет итн. Сите горенаведени аспекти се земаат предвид уште во процесот на планирање на терористичките активности, но се спроведуваат во сите фази почнувајќи од фазата на планирање, преку фазата

⁶ Адријан Гелке, „Новата ера на тероризмот и меѓународниот политички систем“, (наслов на оригиналот), Магор, Скопје, 2009

⁷ Исто.

⁸ А. Шмит, А. Јонгман, „Политички тероризам“, Амстердам, 1988

на подготовка, фазата на извршување и фазата на повлекување на активностите.

Зошто сторителите се одлучуваат на акти на насилство дефинирани како тероризам претставува дилема, заради што овој облик на насилство тешко се идентификува, а уште потешко се раздвојува од останатите форми на загрозување⁹.

<u>Вооружена агресија</u>	<u>Тероризам</u>	<u>Убиство</u>
Акт на насилство	Акт на насилство	Акт на насилство
Вооружен облик	Вооружен облик	Вооружен облик
Политички цели	Политички цели	Политички цели
Пресвртничко дејство	Пресвртничко дејство	Пресвртничко дејство
Смртност	Смртност	Смртност

Потврдата за ова може да се види доколку се направи споредба помеѓу наведениот пример, според кој трите, вооружената агресија, тероризмот и убиството, претставуваат акти на насилство. Понатаму, трите облици на загрозување можат да бидат вооружени, а трите облика имаат политички цели кои се планираат, подготвуваат и оставруваат пред извршување на делото. Понатаму, трите облика претставуваат пресвртнички дела кои може да имаат за цел промена на политичката сцена, отворање на криза, елиминирање на политички субјект и слично, а во трите облици на загрозување може да има жртви. Покрај наведените карактеристики, заеднички именител на трите облици на загрозување е преземањето на мерки и активности за успешно спроведување низ соодветно планирање пред започнување на активностите. Ова го потврдува фактот за комплексноста на проблемот околу дефинирањето и идентификувањето на тероризмот, а посебно согледување на индикаторите за подготовките на тероризмот, во периодот пред неговото спроведување¹⁰.

Ваквиот обид за објаснување ги фаворизира насилството и политиката како специфичен спој на нераздвојни елементи, кои пред извршувањето ја зближуваат моќта, а по извршувањето на насилството ја делат моќта. Поделбата на моќта претставува основа за остварување на целта, која на крајот треба да ги апсолвира вниманието, наградата, признанието, власта, иднината и многу други аспекти на планирани цели, преку кои се остварува идејата, сонот, користа, фанатизмот, идеологијата. Истражувањето на голем број феноменолошки аспекти на делата поврзани со тероризмот, можат да доведат до изведување на голем број безбедносни теории.

⁹ Алфред Де Мисе, „Лоренчачо“, објавено во списанието „Призор во една фотелја“, Фиренца, 1834. Се опишува проблемот на тираницидот и специфичностите при планирањето на убиството на владетелот Александар де Медучи, со цел завладување на слобода во градот Фиренца.

¹⁰ Албер Ками, „Праведници“, Руско дело, 1905. Авторот ги објаснува подготовките на група социјалистички револуционери, која планира и организира бомбашки напад против великиот кнез Сергеј. Идентификувани се мотивите за подготовките на насилството кои се однесуваат на постоечкиот револт и тешкото братство.

Теории за планирање на тероризмот

Теориите за планирањето на тероризмот претставуваат специфични објаснувања за појавата и постоенето на феноменот. Најчесто, тие се невозможни без сеопфатен пристап кон утврдувањето на причините за неговата појава. Научната и стручната практика интензивно трагаат за осознавањето на мотивациите, тактиките и стратегиите за остварувањето на целите. Трите специфичности претставуваат основа за подготовка и планирање на насилствата. Тероризмот претставува средство за заплашување на цивилното население со предизвикување страв и несигурност¹¹. Тврдејќи дека тероризмот е смислена сила, се потврдува неопходноста за временската дистанца или период од создавањето на идејата за насилство, па сè до неговото извршување. Идејата за насилство се создава од лимитираноста на можноста за примена на конвенционални средства за војна.

Динамиката на подготовките за тероризмот е динамика на подготвеноста на државните органи за превенција и рано предупредување на кризите предизвикани од безбедносните ризици и опасности. Нападите на САД во 2001 година се пресвртница во развојот на идните теории за безбедност, кои поучени од примерот, започнаа со примена на нови превентивни тактики и методи, врз принципот: „на заканата потребно е да ѝ се гледа во очи“. Тероризмот создава услови за постигнување одоздола, она што државата го прави одозгораа. Символиката потсетува на времињата од историјата и упатува на отворање на научната и стручна литература, која алармира на карактеристиките и специфичностите во периодот на подготовки на насилствата¹². Примерот на Универзитетот „Џорџ Вашингтон“, каде се демонстрирани постапки за влез на Конференцијата за тероризам во 1998 година и укажувањето дека еден ден терористите ќе нападнат зграда во Вашингтон и ќе предизвикаат стотици жртви, стана вистина три години подоцна кога 19 лица придонесоа за смрт на околу 3000 лица. Од друга страна, планирањето и подготовките за тероризам се поврзуваат со начините на живеење, кои на европскиот континент биле исклучително динамични изминатите два века.

Социјалниот поредок во Русија во 19 век доведе до понижување на народот и создавање на бандитизмот, кој што е прифатен и од голем број чесни граѓани, кои се обидуваат да го ослободат народот од суровоста на власта¹³. Бандитот е социјален револуционер произлезен од народот, кој патува низ просторот и повикува на создавање на здруженија и подготовка на револуции. Единствените активности кои стојат на располагање за остварување на сопствените амбиции, идеи и цели претставуваат насилните средства, отровот, ножот, бесилката и други средства. Просторот е секогаш отворен за нивна употреба. Револуцијата пак, е идеја на револуционерите-лица однапред осудени, без лични интереси, чија единствена потреба е револуцијата. Природата на револуционерната посветеност, не овозможува одлагање, претставува

¹¹ Paul Wilkinson, „*Terrorism versus democracy: The liberal state response*“, 2006

¹² Жерар Шалијан и Арно Блин, „*Историјата на тероризмот*“, Табернакул, 2009

¹³ Михаил Бакунин, „*Тероризам и бандитизам*“, Женева, 1869

суровост кон себе, но суровост и кон другите¹⁴. Страста на револуционерот укажува на постигнувањето на целите преку постојаното размислување комбинирано со најстудената пресметка.

Планирањето на тероризмот е поврзано со создавањето на отпор, интелигенција, организација, карактер и енергија против државната машинерија, кои елементи како тајни (невидливи), не можат да бидат поразени¹⁵. Вистинската опасност пак за револуционерната група се невнимателноста на нејзините членови, додека вистинскиот успех е тајното убиство, од кои напади никој не е заштитен. Успехот е загарантиран со мал број на луѓе и малку технички средства, што претставува практична форма на дејствување. Меѓу различните пристапи за планирањето на тероризмот, можат да се извлечат неколку под-теории: прво: нападот е најдобрата форма за одбрана, второ: слободата зависи од подготвеноста, трето: ширењето на веста за акцијата претставува средство за пропаганда, четврто: изборот на вооружувањето е избор на праведноста¹⁶. Периодот на планирањето на операциите трае различно, зависно од условите, обучените елементи, командата, самата акција, мерките за безбедност и други, и може да трае 18 или повеќе месеци¹⁷. Во подготвителниот период се разгледуваат и оценуваат различни цели, но главната активност се определува непосредно пред акцијата. Една од клучните карактеристики е изборот на незаштитените цели, кои можат да бидат поедноставни за реализирање. Во рамки на периодот на планирање на терористичките активности, значајна улога има собирањето на информациите од страна на сопствените разузнавачки органи и поединци. Овој период опфаќа и спроведување на извешувачки и пробни дејствија, заради остварување на ефектите на операцијата.

Профилирање на тероризмот во периодот на подготовка

Не постои ограничување на периодот за подготвување (мобилизирање, регрутирање и оспособување) на лица за поддршка на терористички активности. Терорист може да биде секој, нема ограничување на возраста, полот, религијата. Тие се многу флексибилна и прилагодлива категорија на луѓе, кои одлучиле своите животи да ги посветат за остварување на најразлични цели (религиски, етнички, национални). Менаџирањето со нив умешно ги насочува нивните емоции во насока на извршување на смртоносна акција во којашто истите гледаат жртви и непријатели. Тие не чувствуваат страв доколку се одбрани да извршат самоубиствен напад во кој знаат дека ќе го изгубат својот живот, ниту пак грижа на совест поради недољжните жртви¹⁸.

Искуството од следењето на феноменот покажало и докажало дека по

¹⁴ Сергеј Нејачев, „*Револуционерниот катехизам*“, Женева, 1869

¹⁵ Николај Морозов, „*Терористичката битка*“, Женева, 1880

¹⁶ Јохан Мост, „*Совети на терористите*“, Фрајхајт, 1884

¹⁷ Митко Котовчевски, „*Современ тероризам*“, Македонска цивилизација, Скопје, 2003

¹⁸ Malkolm W. Nance, *Terrorist recognition handbook, second edition, „A practitioner’s Manual for predicting and identifying terrorist activities“*

убиството или апсењето на секој терорист, нивната бројка наместо да се намали, се зголемува најмалку за двапати (најчесто од редовите на фамилиите или пријателите на убиените/уапсените терористи). Разбирањето на мотивираноста на терористите лежи во разбирањето на нивната култура/идеологија, заради што, нивните акции/активности треба да се разберат од нивната гледна точка. Терористичките сцени треба да се анализираат ладнокрвно и непристрасно, со проценување на можностите за предвидување на нивните следни активности. Како специфични во периодот на подготовка на активностите за насилство, може да се идентификуваат неколку специфични чекори: рационалноста, добрата мотивираност и менталното оправдување на нивните постапки. Свесни за тешкотијата околу создавањето на групата, лидерството во организирањето на тероризмот и организираниот пристап, терористите во периодот на подготовка за насилство, потребно е да донесат одлука за промена на својот начин на живеење, со тоа што се оттуѓуваат од општеството.

Начелно, созревањето на едно лице од обичен, нормален граѓанин во личност подготвена поради некоја цел дури и да го жртвува својот живот нанесувајќи притоа значителна материјална штета и/или бројни човечки жртви кај својот противник, може да се одвива на некој од следниве начини¹⁹: лицето најнапред станува симпатизер на одредена терористичка група, со што постепено се дефинира доближувањето и поддршката кон групата. Задоволството од воочените успеси овозможува лицето да стане пасивен поддржувач, а нешто подоцна и член на организацијата со вклучување во планирачките активности. Постои можност волонтирањето во други организации да овозможи полесно прилагодување кон саканата цел. Честопати, некои поттикнувачки настани како што се пресметка со полицијата или други безбедносни сили, загубата на близок член на фамилијата, затворска пресуда и слично, може да мотивираат донесување одлука за директно приклучување кон терористичката група. Ваквиот процес на создавање на терорист се одвива во подолг временски период и во повеќе фази. Поддршката од роднините или пријателите може да биде од особена важност, особено ако е проследена и со препорака²⁰.

Регрутирањето и етиолошките карактеристики

Своевремено, особено во текот на 1970-тите, структурата на терористичките групи беше стратифицирана така што, доколку групата ја споредиме со пирамида, основата беа невработени и социјално отуѓени лица кои на некој начин беа отфрлени од општеството. На врвот, се разбира, беа луѓе во најголем процент со завршено високо образование. Долго време постоеше длабоко верување дека повеќето бомбаша-самоубијци се лица без образование кои се длабоко индоктринирани со целите на одредена кауза. Но, во поново време, сведоци сме дека се случува друг феномен, односно дека сè повеќе лица со завршено високо образование, кои навидум водат сосема нормален живот и во ништо не се издвојуваат во своето соседство, или на

¹⁹ The Sociology and psychology of Terrorism, Library of congress-Federal research division

²⁰ Фердинанд Оцаков, „Тероризам и организиран криминал“, Соларис, Скопје 2010

работното место, буквално преку ноќ (на даден знак), расчистуваат со своето минато и стануваат директни извршители на терористички акт, притоа жртвувајќи ги и своите животи. Мотивираноста некој да ѝ се придружи на одредена терористичка група може да биде различна. Едноставно кажано, колку терористи-толку причини. Познатиот психолог Ерик Шоу (Erick Shaw)²¹ обезбедува експлицитен пример, кој тој го нарекува „модел на лична патека“, во однос на пристапувањето на луѓето кон нивната идна „професија“ на терорист. Имено, Шоу вели дека „компонентите на таа патека вклучуваат ран процес на социјализација, нарцистички повреди, ескалаторни настани, определена конфронтација со полицијата, како и лична поврзаност со членови на терористички групи“.

Специфично за земјите во развој (пред сè од арапскиот свет, или уште поконткретно од Блискиот Исток), тамошните терористички групи преферираат во своите редови да регрутираат нови членови од младата популација. Тука постојат два интересни, на некој начин спротивни примера. Од една страна групата „Абу Нидал“ во своите редови, во поголем број случаи, регрутирала отугени, сиромашни и необразовани млади луѓе строго обучени да бидат способни да се идентификуваат себеси со групата предводена од фигура која воедно е и добро позната и мистериозна. Од друга страна, спротивен во однос на тоа од каде ги регрутира своите идни членови е „Хамас“. Добро е познат фактот дека групата добар дел од своите приврзаници ги регрутира во рамките на Исламскиот универзитет во Газа, создаден по одлуката на египетскиот претседател Мухамад Анвар ел-Садат да им забрани на Палестинците да се школуваат на факултетите во Египет. Последните две децении на минатиот век и првите неколку години од 21-от век, внесуваат нови тенденции во системот на регрутирање на терористичките групи. Во овој временски период, илјадници доброволци од десетина муслимански земји од Африка и Азија, се упатија кон камповите за обука лоцирани во Авганистан и/или регионот на пакистанско-авганистанската граница за да ги научат вештините на војувањето. Повеќето од нив беа на возраст од 17-35 години, а социјалната структура варира од невработени па сè до високо образовани.

Во денешниот современ свет, карактеристиките на тероризмот во периодот на подготовка за извршување насилство, идентификува поделеност на тероризмот според полот. Секако дека мажите се неспоредливо побројни во редовите на терористичките групи, но мотивираноста кај жените доаѓа од повеќе страни: поради тоа што нејзиното момче е веќе член на таа група²², оспособеноста за извршување одредени активностисо што би била повеќе почитувана од нејзините соборци, мотивот за одмазда за смртта на некој свој близок кој загинал како член на таа група и друго.

За терористи вообичаено ги сметаме луѓето кои ќе направат некој таков екстрем акт како што се киднапирањето авиони, детонирање автомобил-бомба

²¹ Shaw Eric, D. "Political Terrorists: Dangers of diagnosis and an Alternative to the Psychopathology Model", International Journal of Law and Psychiatry, 8, 1986,

²² Galvin, Debora M. "The Female Terrorist: A Socio-Psychological Perspective", Behavioral Science and the Law, 1, 1983

на јавно место (на улица, близу училиште, болница, пазар или друг јавен објект), и најекстремното од сè, влегувањето во кафуле, автобус, продавница..со неколку килограми експлозив врзани околу себе, предизвикувајќи притоа смрт на помал или поголем број луѓе, најчесто недолжни жени и деца. Но, дали е секогаш токму така? Се разбира дека за терористи не можеме да сметаме поединец па дури и двајца-тројца луѓе кои од некоја своја причина земале оружје и пукале по недолжни луѓе. Вообичаено се смета дека за некое лице да изврши киднапирање на авион или да изврши самоубиствен бомбашки напад, треба да е или ментално болно или пак станува збор за фанатик. Познатиот американски експерт Тејлор Максвел со своите соработници разработува студија со која го изнесува ставот дека лицата кои ги применуваат погоре наведените методи вообичаено се сметаат или за ментално болни или за фанатици²³.

И познатиот криминолог Франко Феракути забележува дека едноставно „не постои (во практиката) изолиран терорист“, односно, кога станува збор за поединци кои самостојно, без помош од кој било, извршиле акт кој наликува на оние кои ги извршиле терористичките групи, имаме типичен пример за „ментален случај“²⁴. Пример за ова е студијата на Дејвид Г. Хабард која се однесува на киднаперите на авиони и во која тој заклучува дека киднаперите на авиони се ментално болни лица чија болест се манифестира со киднапирањето на авионот. Тој наведува дека сите киднапери на авиони имаат неколку заеднички елементи: насилен татко, кој честопати е алкохоличар; длабоко религиозна мајка; сексуално срамежливи, повлечени и пасивни лица; помлада сестра кон која киднаперот се однесува заштитнички, и, се разбира, сиромашни/ограничени достигнувања, финансиски пропаднати, со ограничен заработувачки потенцијал²⁵.

Заклучок

Дваесет и првиот век е период кој се карактеризира со потполна дивергенција на правилата и нормите на насилничко однесување. Тероризмот е еден од методите за остварување на целите, кој се покажа како најефикасна закана. Додека пред дваесетина години, тероризмот имаше потреба за голем број лица, макотрпни подготовки, големи финансиски средства, денес, тој претставува респективна алатка на организирана група лица, која од различни причини и мотиви, остварува високи цели. Ефектите за подготовка и извршување на терористичките акти, станаа подеднакво значајни како во периодот на извршување, така и во периодот на подготовка.

Асиметричноста на заканата е во предноста што државните актери задолжени за превенцијата и раното предупредување не се во можност навреме да ја идентификуваат и попречат заканата. Регрутацијата, мобилизацијата, финансирањето, обуката, психолошко-пропагандните и други активности, претставуваат дел од големиот број можности за непречено спроведување подготовки за терористички активности.

Во процесот на подготовка на тероризмот значајно е ангажирањето на волонтерите,

²³ Taylor Maxwell, and Ethel Quayle, „*Fanatism, Political Suicide and Terrorism*“, No.2, 1988

²⁴ Ferracuti Franco, „*A Sociopsychiatric interpretation of Terrorism*“, The Annals of the American Academy of Political and social science, 463, 1982

²⁵ Hubbard, David G. „*The Skyjacker: His Flights of Fantasy*“, New York: Macmillan, 1971

односно доброволците и платениците, со што се скратуваат, подготовките за планирање, таргетирањето, подготовките и спроведувањето на насилствата. Црвените линии помеѓу бунтовниците и власта се избришани по зголемувањето на бројот на терористички организации, бројот на следбеници, убиствата, масакрите и останатите акти на насилства, кои директно влијаат врз човечкиот разум. Кој е терорист а кој борец за слобода, претставува правно-социјална и општествено-филозофска дилема бидејќи убедувањата на поддржувачите на тероризмот остваруваат подем при остварувањето на притисоците кон незаштитените, гладните, сиромашните и зависните.

ЛИТЕРАТУРА:

- Echerenfield Rachel, *Narcoterrorism*, New York, Basic Book, 1990; Alexander George, *Western state terrorism*, Cambridge: Polity Press, 1991, Johnsn Phillys and Martin David, *Apartheid Terrorism: The Destabilization report*, London: James Currey, 1989; Corcoran, Clodagh, *Phornography: The New Terrorism*, Dublin: Attic Press, 1990
- Jenkins Brajan, *International Terrorism: A New Mode of Conflict*, Los Angeles: Crescent Publications, 1975
- А. Шмит и А. Јоргман „*Политички тероризам*“, Водич за учесници, автори, концепти, бази на податоци, теории и литература, Амстердам, Nort Holand, 1988
- Адријан Гелке, „*Новата ера на тероризмот и меѓународниот политички систем*“, (наслов на оригиналот), Магор, Скопје, 2009
- А. Шмит, А. Јонгман, „*Политички тероризам*“, Амстердам, 1988
- Алфред Де Мисе, „Лоренчацо“, објавено во списанието „Призор во една фотелја“, Фиренца, 1834. Се опишува проблемот на тираницидот и специфичностите при планирањето на убиството на владетелот Александар Де Медучи, со цел завладување на слобода во градот Фиренца.
- Албер Ками, „*Праведници*“, Руско дело, 1905. Авторот ги објаснува подготовките на група социјалистички револуционери, која планира и организира бомбашки напад против великиот кнез Сергеј. Идентификувани се мотивите за подготовките на насилството кои се однесуваат на постоечкиот револт и тешкото братство.
- Paul Wilkinson, „*Terrorism versus democracy: The liberal state response*“, 2006
- Жерар Шалијан и Арно Блин, „*Историјата на тероризмот*“, Табернакул, 2009
- Михаил Бакунин, „*Тероризам и бандитизам*“, Женева, 1869
- Сергеј Нејачев, „*Револуционерниот катехизам*“, Женева, 1869
- Николај Морозов, „*Терористичката битка*“, Женева, 1880
- Јохан Мост, „*Совети на терористите*“, Фрајхајт, 1884
- Митко Котовчевски, „*Современ тероризам*“, Македонска цивилизација, Скопје, 2003
- Malkolm W. Nance, *Terrorist recognition handbook*, second edition, A practitioner's Manual for predicting and identifying terrorist activities
- The Sociology and psychology of Terrorism, Library of congress-Federal research division
- Фердинанд Оцаков, „*Тероризам и организиран криминал*“, Соларис, Скопје 2010
- Shaw Eric, D. „*Political Terrorists: Dangers of diagnosis and an Alternative to the Psychopathology Model*“, International Journal of Law ana Psychiatry, 8, 1986,

- Galvin, Debora M. *'The Female Terrorist: A Socio-Psychological Perspective'*, Behavioral Science and the Law, 1, 1983,
- Taylor, Maxwell, and Ethel Quayle, „Fanatism, Political Suicide and Terrorism“, No.2, 1988
- Ferracuti Franco. 'A Sociopsychiatric interpretation of Terrorism', *The Annals of the American Academy of Political and social science*, 463, September 1982,
- Hubbard, David G. „*The Skyjacker: His Flights of Fantasy*“, New York: Macmillan, 1971

**“СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА”
МЕЃУНАРОДНО НАУЧНО СПИСАНИЕ**

УПАТСТВО ЗА АВТОРИТЕ

Меѓународното научно списание „СОВРЕМЕНА МАКЕДОНСКА ОДБРАНА е теоретско списание кое го издава Министерството за одбрана на Република Македонија. Списанието излегува редовно двапати годишно и еднаш годишно како вонредно издание на определена тема. Во Списанието се објавуваат оригинални научни и стручни трудови, прикази на книги од областа на одбраната, безбедноста и мирот, како во национални рамки, така и на регионално и на глобално ниво.

Во Списанието можат да бидат објавени само рецензирани и класифицирани трудови како: изворни научни трудови, прегледни научни трудови и стручни научни трудови и прикази на книги.

Прифаќањето на трудот во Списанието ги обврзува авторите да не ги објавуваат и во други списанија.

Трудовите не смеат да имаат повеќе од еден коавтор.

Ракописот треба да се доставува во електронска форма за да се олесни печатењето на Списанието. Страниците и прилозите треба да бидат нумерирани.

Трудовите треба да бидат напишани на англиски јазик.

Трудовите што не се предвидени за печатење им се враќаат на авторите со образложување.

ТЕХНИЧКИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА ТРУДОТ

Трудот треба да се состои од: наслов, автори, институција, апстракт, клучни зборови, вовед, главен дел, заклучок и литература. Целосниот труд не треба да биде подолг од 5000 збора.

Наслов на трудот - 14 points, Times New Roman, центрирано, Насловот на трудот треба да биде кус, но да дава верен одраз на содржините и по можност да содржи што повеќе клучни зборови од опфатената проблематика.

Еден празен ред.

Автори - име и презиме, мали масни (**Bold**) букви, 11 points, Times New Roman, центрирано.

Два празни реда.

Институција - ракописни букви (Italic), 11 points, Times New Roman, центрирано.

Два празни реда.

Апстракт - 11 points, Times New Roman, единечен проред. Содржината на апстрактот треба да е суштинска и независна целина.

Еден празен ред.

Клучни зборови - максимум до 5 збора, 11 points, Times New Roman, единечен проред.

Вовед - 11 points, Times New Roman (кирилична поддршка), единечен проред. Еден празен ред.

Главен дел на трудот- 11 points, Times New Roman (кирилична поддршка), единечен проред.

Еден празен ред.

Заклучок - 11 points, Times New Roman (кирилична поддршка), единечен проред. Заклучокот треба да претставува кусо резиме од трудот, а да ги опфати и резултатите до кои се дошло со истражувањето.

Еден празен ред.

Литература - 11 points, Times New Roman, цитирана според Харвардскиот стил на цитирање. Литературата се наведува во посебно поглавје при што библиографските единици се нумерираат по оној ред по кој што се појавуваат како во фуснотите во текстот. Се наведуваат само библиографски податоци што се употребени во текстот. Се цитираат сите видови извори на информации – книги, научни списанија, интернет-страници, компјутерски софтвери, печатена или e-mail кореспонденција, па дури и вербална конверзација.

Во трудовите во кои се користат табели, слики, цртежи, фотографии, илустрации, графика и шеми, истите треба да се нумерирани последователно, со арапски броеви, а насловот на сликата да е напишан под неа. Секоја слика или група слики се планираат на начин што овозможува прегледност. Сликите во електронска форма се испраќаат како посебен JPG документ со минимална резолуција од 300 dpi. Сликите во боја се печатат како црно – бели.

Формат: А4-формат, предадено во електронска форма.

Маргини

ГОРНА	5 см	TOP	1.89"
ДОЛНА	5 см или Page Setup компјутерски	BOTTOM	1.89"
ЛЕВА	4 см параметри во инчи (inch)	LEFT	1.58"
ДЕСНА	4 см	RIGHT	1.58"
		GUTTER	0"

Уредувачкиот одбор е должен пристигнатите трудови да ги достави до компетентни рецензенти. Рецензентите и авторите остануваат анонимни. Рецензираните трудови, заедно со евентуалните забелешки и мислења на Уредувачкиот одбор, се доставуваат до авторите. Тие се должни, најмногу во рок од 15 дена, да ги извршат неопходните корекции.

Брзината на објавувањето на трудот, покрај останатото, зависи и од придржувањето кон ова упатство.

Рокови за доставување на трудови - 30.04. и 31.10. во тековната година на

АДРЕСА:

1. ВОЕНА АКАДЕМИЈА
“ГЕНЕРАЛ МИХАИЛО АПОСТОЛСКИ”-СКОПЈЕ
Доц. д-р. Александар Главинов, полковник, главен и одговорен уредник
e-mail: aglavinov@yahoo.com;
aleksandar@glavinov@ugd.edu.mk
tel: 070 403 406

или

2. МИНИСТЕРСТВО ЗА ОДБРАНА - Одделение за издавачка дејност и продукција
Доц. д-р Жанет Ристоска
e-mail: zanet.ristovska@morm.gov.mk
zanetristoska@yahoo.co
or
sovremena@morm.gov.mk
tel: 070 403 046

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР НА СПИСАНИЕТО
„Современа македонска одбрана“

